

۸

۷

۶

واریق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آبلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

سککیزینجی ایل صایی ۸،۷،۶ (آردیجیل صایی ۸۸، ۸۹، ۹۰)
سال هشتم شماره ۳، ۲، ۵ (شماره مسلسل ۸۵، ۸۶، ۸۷)

شهریور، مهر، ابان ۱۳۶۵
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)
این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
8th Year No. 6, 7, 8 (Serial No. 88, 89, 90)

Sept, Oct, Nov, 1986

Address: Veil-ASR Ave. Bidl Str.No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۲۵۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

- ۳ ۱- کلمه لار اوزه رینه (۴)... سۆزدوزه لیدیجی اکلر: دوکتور حمید نطقی.
- ۲۴ ۲- اسکی تورک کتیبه لری: دوکتور جواد هیئت.
- ۳۸ ۳- سلطان الشعراء حبیبی: پرفسور غلامحسین بیگدلی.
- ۴۲ ۴- میانی دستور زبان آذربایجانی (ترکیبات و جملات) ۴: م. ع. فرزانه.
- ۴۷ ۵- ایکی بویوک ایتگی.
- ۴۸ ۶- حضرت محمد (ص) ین اوگودلری: ج. هیئت.
- ۴۹ ۷- اضافه: دوکتور حمید نطقی.
- ۵۸ ۸- دوزه لثمه.
- ۵۹ ۹- دوردلرک لک دفتریندن: مؤنمز.
- ۶۰ ۱۰- دولاشدیرما منی: ح. م. ساوالان.
- ۶۱ ۱۱- وارلیق: م. مصدق.
- ۶۲ ۱۲- آتامین کۆزلری: آفسیزه.
- ۶۳ ۱۳- معلم: آیت قلی زاده کلان.
- ۶۴ ۱۴- خیریلدیری: صمد ظهیری.
- ۶۵ ۱۵- عاشیق اصلانا اتحاف اولونور: ع. آق چاپلی.
- ۶۶ ۱۶- ایلك درس کونو: نادره تبریزی.
- ۶۷ ۱۷- آتالار سۆزو: منظوری خامنه ای.
- ۶۸ ۱۸- کۆچموش کاروان: دوکتور حمید نطقی.
- ۷۱ ۱۹- صون کۆروشون صون آرزوسو: م. ع. فرزانه.
- ۷۳ ۲۰- صرافین غزلینه نظیره: عاصی (مراغه).
- ۷۴ ۲۱- شعر: شجاعی (و- الف).
- ۷۵ ۲۲- دونیا: حاجی رجبائی اسکوتئی.
- ۷۶ ۲۳- نسیمی دن ترجمه: سید حسن نقیبی.
- ۷۷ ۲۴- هانی اودلیلن: ائلچی.
- ۸۴ ۲۵- قارلیقلی محمود باقری: علی کمالی.
- ۹۱ ۲۶- سمید سلماسی: صمد سزدارئی نیا.
- ۹۹ ۲۷- شعر: غلامعباس بدرخانی آجائی.
- ۹۹ ۲۸- بیرقوشما: یااور.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آهلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

سککیزینجی ایل - خرداد، تیر، مرداد ۱۳۶۵ شمسی

دوکتور حمید نطقی

=====

کلمه لر اوزه ریینه کؤکلر، اکلر، گؤوده لر، کلمه لر

(۴)

سؤز دوزه لدیجی اک لر .

(۶) + آ د + (به د +)

قدیمدن فعللرین کؤگونه گلر و اونلارا "قیلماق" کیمی مفهوم—لار
آرتیراردی . " قوتا دغوبیلیک " دن مثال : قوتا دماق (قوت + د + ماق)
= قوتلو یعنی برکتلی قیلماق .

(۷) + ا ر + (ه ر)

اشیانین مساوی قسمتله آیریلدیغی نی بیان ائدن صفت لر . بو اک
ایله دوزه لر : " بیرهر - بیرهر گلیب گئچدی لر " .
" آدام باشینا اونار تومن گتیردی لر :
" جوجه لریم بیرهر بیرهر * سویو گؤروب یاخین گلر " (عباس صحت) .
" عسگرلردن چوخو ... چوخورا گیرمه گی صلحت بیلیم ، بیرهر - ایکیشر ،
کوما - کوما بوچوخورلاردا اوتوروردولار " (ابوالحسن) .
صامت لرله بیتن اصلی عددلرین صونونا " + آ ر / به ر " گلر :
بیره ر ، اوچر ، یوزه ر ، مینر ، اوتوزار ، دوخسانار ....
مصوتله بیتن عددلرده - ایکی مصوتبن یان یانا گلمه مه سی اوچون آرایا
قایناشدیرما حرفی (حرف وقایه) اولاراق " - ش - " گلر :
ایکیشر ، یئددی شر ، اللی شر ... یاریم ، یاریمشار ، آز ، آزار ، تک ایسه
تکر اولار .

۲ - ۷) چوخ آز ایشلک اکلردن دیر بیر یارا دیلچی لره گوره یه هر (باشقا تورکجه لرده " اهر ")، یولار، اوزه ر (بنده) ... کیمی سؤزلبرده گورونور .

۳ - ۷) بو اکلده دوزه لمیش فعللرین آدلاردان اولانلاری متعددی صفتلردن اولانلاری لازیمدیر. آز ایشلک دیر، ایکی هجالی گئوده یه گلدیگینده ایکینجی مصوت و اونون دالیسینجا گلن صامت دوشر : قیزیل - قیزارماق ، ساری - سارارماق / سارالماق ، قارا - قارارماق = قارالماق ... تک هجالی لاردان مثال : بوز - بوزارماق ، آغ - آغارماق ، گوگ / گوی - گویرمک ، باش - باشارماق ، سو - سووارماق (سوکلمسه سی نین قدیم شکلی "سوب - سوو" ایدی ، بورادا قدیم حالینه دونموش دور) ، اوت - اوتارماق .

قدیملرده : گولرمک = گول حالینا گلکم ، تونرمک = گئجه اولماق - تون (یعنی گئجه) ماده سیندن بو اکلده دوزه لمیش بیئنی کلمه لردن : ائون - ائونه رمک = (فارسجا : پیشنهاد دادن) ، تکلیف ائتمک . ائونه ری = پیشنهاد .

۸) + آراق (+ هرک)

۱ - ۸) فعل کؤکو یادا گئوده سی نه گتیریله رک ظرف فعل یارادیلیر ، مرکب بیر اکدیر . قایناشدیرما حرفی (حرف وقایه سی) " - ی - " دیر . " انسان دونیا یا آغلیا یراق گلر ... " . " باغیر اراق دانیشیر " ، " گولره ک اوخو ... " ، " اوتاغا گیره رک کتابلارینی آلدی . " ، " پنجره نی آچاراق اوطاغی ها والاندیردیق " .

۲ - ۸) بعضا بو اک " - لی " و " - دان " اکلریندن جیری ایله برابر ده گلر : گولره کدن .

۹) + آری (+ هری)

۱ - ۹) چوخ آز ایشلک اکلردندیر ، بعضی کلمه لرده گورولور : باشاری ، اوچاری (= حدینی آشمیش) ...

۱۰) + آز (+ یز / + یز / + یز / + وز)

۱ - ۱۰) آز ایشلک اکلردندیر ، قالیبلاشمیش اولاراق بعضی کلمه ده اونو گورمک اولار : بوغاز ، قورناز ، تیخناز ، یارپیز ، ساققیز ، آغیز ،

اوغوز ، ائمگوز ، اوجوز ، توپوز ، اویوز ، دوموز / دونوز / دوفوز ،
قیلاوز ،

(۱۱) + اسی (+ هسی)

۱ - ۱۱) قدیم کتابلاردا گلهجک زامان صفت فعلی *PARTICIPLE* اولراق
ایشله نیر: ساغ اولاسی اوشاقلار ، کور اولاسی شیطان ... بو صفت فعللر
ده " - آ / ه " سسلری نین دوشمه سی ده گئورولور . بوصفت فعللری : آد
حالیندا دا گئورمک اولار : گوره سیم گلدی ، یاتسی (یاتاسی) زامانی ،
توستو (توتسو / توتسه سی) ، گیی سی (گیی یه سی = لباس) . بو اکلله
دوزه لمیش قوشا سوزلرده واردیر : امله سی یه چالیشماق ، ائلدوره سی یه
دوگمک . ایچدیگجه ایجه سی گلیر (کونلو ایچمک ایسته ییر)

(۱۲) + آغان (+ هگن)

۱ - ۱۲) بو اک فعل کؤکو یادا گئوده سینه گله رک وظیفه اعتباری ایله
" + غان " اکی نه بنزهر ، "بیر ایشی چوخ ائله یین " معناسیندا صفت دوزه -
لدر . اک قدیم زامانلار بری مختلف کلمه لر یاراتمیشدیر . اوزامانلار
اونون شکلی " + غاغان / + گه گن " ایدی : تب + گه + گن = تب + هگن .
قاچاغان (قاچ + آغان) = قاچماغا عادت ائتمیش .
آرتاغان (آرت - آ - غان) = برکتلی ، محصول لو .
دوراغان = ثابت ، ساکن . کوسه گن (کوسه یین) چوخ تئز کوسن .
اولاغان (اول + آ + غان) = معمولی ، چوخ اوز وئره ن ، عادی .
پیشه گن = تئز بیسن . بو اکدن آدلاردا دوزه لمیشدیر : بوراغان ،
چالاغان ، سیچاغان (سیچان) ، یاتاغان ....
بو اک دده قورقوددا "دیه گن" و "سوسه گن" کلمه لرینده واردیر .
دیه گن / تیه گن = چوخ ته پیک . ووران و سوسه گن = چوخ بوینوزلایان دئمکدیر

(۱۳) + آغو (+ هکی)

قدیم دن گلن کلمه لرده : ایکه گو = هر ایکسی .

(۱۴) + آغوت

قدیم دن بیرنچه کلمه یازیلاردا قالیبدیر : آله اغوت = سئچگین ایکید ،
اوراغوت = قادین ، آرواد

(۱۵) + آغی (+ هکی)

عمومیت له آد کؤکو یادا گئوده سیندن آد نوعوندا ن کلمه دوزه لدن مرکب

اک صورتینده دیر " + آی " و " + اوو " کیمی دگیشیک لیک لری واردیر :

آشاغی (آش + آغی) = آشیلان ، آلقاق ، ماهیتی دوشوک .

بایاغی (بایا + اغی) بایاق کی کیمی ، تازا اولمیان ، تازه لیگی اولمایان ، عادی و مبتذل .

ساقاغی (ساق باغی) بویوندوروغون آشاغی حصه سی .

۲ - ۱۵) آجیقلاما : بوکلمه نین کؤکو فرض اعدیلن "ساق" دفته لایق - دیر : قدیمدن تانینمیش "ساقاق" و بوتون تورک دیل ولهجه لرینده اولان ساققال "کلمه لری بلکه بوکؤکده اورتاقدیرلار . "ساقاق" هر ساللانان ، "سارقان" ، آصیلی شی : انسانلاردا " بوخاق " و حیوانلاردا - اینکلرده بویونلاری نین آلتیندا کی چین لر دئمکدیر . جاغاتای دیلینده "زندانلا گردن مابینی " دئییه ایضاح اعدیرلر . " سنگلاخ " لغتینده میرزامهدیخانمنشی "ساقاخ"ی "غبغب" ترجمه اقدر . خوارزمی تورکجه سینده " ساقاق آلماسی " عئینی فارسجا دا "سیب آدم" دئییه افاده ائتدیک لـــــــری

" *Adam's apple* " دیر .

یاپاغی : یون ، قویون یونو . (- غی ، اکی نه ده باخینیز) .

۳ - ۱۵) آجیقلاما : " دیوان لغات الترک " ده : یاپ = یاپاغی ، "یاپغوت = یون و یا دا بنزه ری شعیلر ایله دولدورولموش دوشک ، دئییه قئید اولموش دور . بیزده ده بو کؤکدن کلمه "یاپینچی" سؤزو واردیر .

قئید : بو اک حقیندا ایضاحاتیمیزین قالان قسیمی " + آو " ، " + اوو + آی " اکلرینی آچیلارکن وئرمیشیک ، اونلارا دا مراجعت اعدینیز .

۱۶) + آق (بهک) :

۱ - ۱۶) قدیم تورکجه ده " + غاق / + کک " اولاراق کیچیلتمه اکیندن قالمادیر . (باشاق = باشق ، بوچقان = بوجاق ، تامغاق = داماق) .

بو اکدن بیرمقدار آد دیلیمیزده یاشاماق دادیر :

اورتاق ، سولاق ، بنهک ، بارداق ، چاناق ، چوراق ، ساغناق ، قیصراق / قیسراق ، ارکک ، ایپهک ، اوغلاق ، شیشهک و یوخاریدا قئید ائتدیگیمیز بانساق ، بوجاق و داماق کیمی ...

اکثر معنالاریندا بنزه رلیک افاده اقدر : بنهک (بن (خال) کیمی) ، داماق (دام کیمی) ...

"دده قورقود" دا بو اكله دوزه لميش "يولاچى = يولاگشدن، مسافر"
كله سينه ده تصادفا ئديريك . يولاق ، اينجه يول، گئچى يولود شمكدير، بو
اكله دوزه لميش يئننى سؤزلردن :

اوداق (اودباق) منعكس اولان شعاعلارين توپلانديغى نقطه ، كانون .
قئيد : بو اك "بق" اكي ايله (ديله بك ، آدا بق) اشتباه ائديلمه مه ليدير .
(۱۷) آق + (هك / ق + ق ، ك)

۱ - ۱۷) كوك يادا گؤوده لرین صونو مصوت اولسا اك " ق / ك)
حالينا گلر . بير مقدار يئر آدى دوزه لتميشدير :
ياتاق (يات + اق) ، اوتلاق ، (اوتلا + ق) ، سيغينا ق (فارسجا : پناهگاه
سيغين + اق) ، قووشاق (قووش / قووش + اق) ، قاينا ق ، باتاق (باتلاق)
بارينا ق ،

۲ - ۱۷) بو اك ايله بير مقدار آلت آدى دوزه لميشدير :
الك (اله + ك) ، داراق (دارا + ق) ، كوره ك ، قاپاق (قاپا + ق) قورشاق
(قورشا + ق) ، دولاق (دولا + ق) ، پيچاق (بيچمك وسيله سى) . . . .

۳ - ۱۷) بو اك ايله بير مقدار ذات و مجرد آدلار دوزه لميشدير :
دوشك (دوشه + ق) ، آداق (آدا بق) ، ايستم (ايسته + ك) ، داياق ، ديله ك ،
۴ - ۱۷) چوخ مقدار دا صفت دوزه لميشدير : قورخاق (قورخ + اق) ،
اوركك (اورك + ك) ، قاچاق ، آخاق ، قيوراق ، سولاق ، يووارلاق ، يئدهك
(يئتمك مصدريندن) / يئدهك (هك) ، اوزاق (اوزا بق) ، تيترهك ، دوسداق
(توت / دوت + ساق = توتساق / دوسداق) . . . .

۵ - ۱۷) ديلى لره گؤره بو اك ايله دوزه لميشه بنزهين عضو آدلارى وار
دير : قولاق ، يانا ق ، ديرناق ، بؤيرهك ، دالاق . . . .

هابيله دقتى چكن و "آق / وق" ايله بيتن عضو آدلارى دا قئيده
ده گر : شاقاق ، بيلهك ، تويوق ، آياق ، غيرتلاق / خيرتلاق ، قوجاق . . .
۶ - ۱۷) بو اكله دوزه لميش قديم سؤزلردن بعضى سى تازه دن رايىج
اولموشدور : ارهك = هدف ، قاياق = SKI . . .

بو اكله دوزه لميش يئننى سؤزلردن : توركيه ده "اوچاق" = طياره .

(۱۸) آل + (هل)

۱ - ۱۸) "آل" آلنى باشليجا صفتلره گلررك اونلارلا توصيف افاده ائدن

لازيم فعللر يارادار .

صامت لرله بیتن گژوده لره "آل / + هل" گلر :

دوزه لمک ، بوشالماق ، آزالماق ، ساغالماق (سahalماق) ، دارالماق ،
یونه لمک (متوجه اولماق ، او طرفه گئتمک) ، چوخالماق ، دینجه لمک ،
گنجه لمک ، مصوت لرله بیتن گژوده لره ، اکین مصوتی دوشر و "هل" گلر :
قیصالماق ، اینجه لمک ، اگریلمک ، دورولماق ، دوغورولماق ، سریلمک . . .
بو اک گلدیگینده ، ایکی هجالی کلمه لرین صونوندا "ق" وارسا دوشر :
کیچیلیمک (کیچیک + ل + مک = کیچی + ل + مک) ، آچالماق ، اسکیلیمک /
اکسیلمک ، یوکسه لمک .
قوتادغوبیلیک ده " یوق + آلماق " یوقالماق = یوخ اولماق سؤزو
ده کچمکده دیر .

دده قورقوددا بوگونکو کیمی ان ایشلک آددان (صفتدن) فعل
دوزه لتمه اکی دیر ، مثال : گؤزله مک = منتظر اولماق ، قوشلاماق = فوش
اوولاماق ، بوغازلاماق = بوغازین کسمک ، دینله مک = قولاق آسسماق ،
اوخلاماق = اوخ ایله وورماق . کووله مک = های - کوو/های - کووی سالماق ،
یایلاماق = یای موسمی نی گئچیرمک ، توقوزلاماق = دو قوزقات اولماق ،
مانلاماق = باغیرماق ، بانلاماق .
(۱۹) + آلا + (+ اله *)

۱ - (۱۹) فعل کؤکونه گلن مرکب بیرا کدیر . "تکرار" و "تازه له مک"
مفهوملارینی گتیریر : ائشه له مک (ائش + ه هله همک) = ائشمک ایشینی
تکرار ائتمک . گه وه له مک : " گه ومک " ایشینی تکرارلاماق . کاشغری
" گه ومک "ین معناسینی چئی نه مک و یوموشاتماق قید ائدیر . بو کؤکدن
" گه ویش " ، " گه وشک " و بنزه رلری گلیمیشدیر .
ایته له مک : اوبیر طرفه چکمک ایشینی تکرار ائتمک .
قووالاماق : قووماغی تکرار ائله مک . اووالاماق : مکررا اووماق .
سپه له مک : سپمک ایشی نین تکراری .
سیلکه له مک : سیلکه مک ایشینی تکرار ائتمک .
۲ - (۱۹) " - آ " و " - لی " دان تشکل ائتمیش مرکب بیر اک دیر . فعل
کؤکو یادا گووده سیندن " زامان باغیمیندان باشلانغیج حدینی " بیلدیرن
ظرف یارادار : خیری آلالی اون گون اولدو .
سبز بورادان گئده لی نهجه آی اولدو ؟

بو اک له دوزه لمیش کلمه لر معین گشچمیش زامان تصریفی ایله
قوشا سؤز لر یارادارلار :

تانیشدیق تانیشالی، بیلدیم بیله لی، گلدی گله لی ...

(۲۰) + آلاق (+ ه لک)

۱ - ۲۰) عمومیت له آد کؤکونه گلن و آد نوعوندان کلمه دوزه لدن
مرکب بیر اکدیر . کیچیلتمه و بعضاده حقارت مفهوملاری افاده ائده ر :

قوزالاق (قوز + آلاق) : شام آغاجی نین (کاج) قوزاسی .

یا تالاق : یا تاغیندان قالغامایان ، مازالاق و دارالاق کیمی .

(۲۱) + آلفا (+ ه لگه)

۱ - ۲۱) فعل کؤکونه یادا گؤوده سینه گله رک آد قوران مرکب بیر اکدیر

: بیتل گه : بیتگی لی تورپاق . قونالفا : قونولاجاق ییتر ، منزل .

(۲۲) + آماق (+ ه مک)

۱ - ۲۲) فعل کؤکوندن آد دوزه لدن مرکب بیر اکدیر :

قاچماق : بلی ائتمه دن ، گوردن قاچیریلان ایش . فوری دوزه لن بیر
یشمک آدی دیر .

(۲۳) + آمیق (+ ه میک)

۱ - ۲۳) آد ویا فعل کؤکوندن آد دوزه لدن مرکب بیر اکدیر :

قیزامیق : دریده قیرمیزی سیمه لر چیخاران اوشاق خسته لیگی (سرهک).

(۲۴) + آن (+ ه ن)

۱ - ۲۴) آد کؤک ویا گؤوده سینه گله رک عمومیت له " کیچیلتمک "

مفهومونو گتیره ر :

بایان (بای + آن) " بای " / زنگین کیمی ، تورکیه ده زمانیمزدا " خانم "

مقابلی ایشله دیلیر .

بلن : ایکی داغ آراسیندا کی یول ، آچاق ییتر ، کیچیک داغ بئلی .

کوکن : بیرشئی ین کؤکو ، کلمه نین آن کیچیک پارچاسی و اساسی و چون ده

امطلاحدیر .

اوغلان (اوغول + آن) : اوشاق ، کیچیک اوغول .

اوزه ن (اوز + ه ن) : اوز = ایچ ، جان ، جوهر . . . اوزون اوزو ، اورتاسی ،

اهتمام ، نهر (مثال : قیزیل اوزن = قیرمیزی چای) .

باشقا مثاللار :

يامان ، يالان ، ياسان (كئنيش وياسسى) ....

دده قورقوددان : قيزان = اوشاق ، ارهن = ايگيت .

۲ - ۲۴) فعل كوكوندن يادا گئوده سيندن كئنيش زامان (مزارع) مفهومو

وئرهن و چوخ دفعه صفت بعضا ده آد اولاراق ايشله ديلىن سؤزلر دوزه لدر .

(بو اك صفت فعل آدينى آليز) بو اكين قديم شكلى (- غان / - گن) ايدى

: " او جاقين سونمه گه باشلايان آتئينه باختى ، چكيچى بوراخان الى ايله

ترينى سيلدى " . (عمر سيف الدين)

آچان : آچماقدا اولان ، آچما ايشيني گورهن . آنديران : بنزه ين ، مماثل .

دوزن : ايشلرين قايدايا گوره كئتمه سى ، حيله

يارادان : تانرى

(منفى سى " - ميان " دير : كلمه ين ، آنديرمايان ....)

بو اكى آلميش كلمه لر قوشا سؤزلر دوزه لدرلر : گلن - گئدن ،

كليپ - گئچن ،

(۲۵) آ ن ... + آ نا (+ ان ... + انه)

۱ - ۲۵) " + آ ن / نه " ايله دوزه لميش صفت فعل تكرر ائديلر سه

صونونا " يا / نه " اكى گلر :

قاچان قاچانا ، دوشن دوشنه ....

معنا جافعلين بيرچوخلارى طرفيندن ودال يادال واقع اولدوغو گؤسته رر .

(۲۶) آ نا ... (+ نه ...)

۱ - ۲۶) بو اك چوخ ايشلك ديروظرف فعل دوزه لدر : مسافر لر گله نه قده ر ،

اوشاقلار ياتانا جان ....

(۲۷) آ نا ق (+ نه ك)

۱ - ۲۷) آ د يادا فعل كوكو ويا گئوده سى نه گله رك آد دوزه لدن مركب

اكدير :

دگه نك (دگ + نه ك) = اطرافا ويئره دگمك اوچون اوزون ال آغا جى ،

اؤرنك (پروفه سور بانغو اوغلونا گوره ، هورمك " ايله علاقه لى دير) =

نمونه . آذربايجان شاعرلريندن مثال :

ها مى نين فخرى آدى ها مى اوچون بير اورنك (اورنه ك)

(على آغا كورچايلى)

گله نك : اسكيدن برى سوروپ گلن عادتلىر عنعنه لر .

ساغاناق : بگردن بیره یاغان شدتلی یاغیش .
 دده قورقود دا : بیغاناق = کوتله ، بیغین .
 دگه نک (یوخاریدا ایضاح اولونموشدور .)
 تورک دیل قورومو بو اکدن فایدا لانا راق یئنی کلمه لرتوره تمیشدیر
 : اولاناق (امکان) ، سچه نک (بیربیری نین یئرینی توتان ایکی
 شی ، آلترناتیف) ،
 توناناق (مذاکره لردن توتولموش نوظلار / پاددا شتار ، صورت جلسه) ،
 یفته نک (صلاحیت) .

(۲۸) + آندا (+ هنده)

۱ - (۲۸) " + آندا / + هنده " ایله دوزه لمیش ظرف فعللر " + دیغی /
 + دیگی " یادا " + دیقجا / + دیگجه " ظرف فعللری نه بنزه لرلر وکیچیک
 معنا فرقلری اولماسینا رغما محاوره ، بعضی لهجه لرده اولنارین یئرینه
 کچیر . دده قورقوددان :

" قارانغو آخشام اولاندا واف - واف هورن ،
 آجی آبران توكولنده چاپ - چاپ ایچن ... :

کور اوغلودان :

" بیر ایگیت سیلکینیب آتا مینه نده ... "

(۲۹) + آتور (+ آنقور / + آکور)

۱ - (۲۹) قدیم کلمه لرجه گورسه نیر :

یا شانقورماق (یا شانورماق) = گوزو یا شارماق ، یا شانماق (" یا ش " ماده سیندن) .

(۳۰) + آو (+ ه و)

۱ - (۳۰) بیزیم لهجه نین خصوصیت لریندن بیرى اکثرا بونا بنزه یین
 حاللاردا ، " و " سسی نین تاثیریه ، " ت " سسی نین " او " سسی نه تبدیل
 اولماسیدیر ، بونا گوره دیلیمیزده کی وضعینی آذری شیوه سینده یئر -
 لشمیش اولان " + اوو " صورتینده مطالعه ائده جه ییک (اوما ده یه باخینز)
 باشقا شیوه لرده بوسس مو باشقا شیوه لرده بو اک یوخاریدا قیید
 ائتدیگیمیز شکیلده موجود دور . مثلا جاغاتای لهجه سینده " ساقاو "
 دیلسیز و لال دئمک دیر ، قازان لهجه سینده " او یاو " او یانیق و " یاغلاو /
 یا قلاو " دا طرفدار معناسینا دیر . تورکیه تورکجه سینده بوشیوه لره
 او یاراق بو اکلہ بیتن کلمه لر دوزه لتمیشدیر لرکی او اؤلکه نین بعضی

دیلچیلری بونو دوغرو گورمورلر . اوجمله دن دیر آشاغیداکی سؤزلر :
 سایللو = مجلس و کیلی ، سینا و = سیناق .
 گوره و گوروله جک ایش ، وظیفه . سؤیله و نطق ، ایشله و ، فونقسیون ...
 " + آغی " ، " + اوو " و " + آی " اکلرینه ده باخینیز .
 (۳۱) + آی (+ ئی)

۱ - (۳۱) اُسادا " هاغی " ایله عئینی اولان بو اک مرکب بیر اکدیر
 تشکلی چوخ دگیشیک اولموشدور . مثلا " گونئی " سؤزونو گوتورک :
 (قدیم تورکجه ده) گوده گو - (اورتا تورکجه ده) گویه گو - گویم گی -
 گویه / گووه ی - گونئی
 " قوزای " ایسه بو دگیشیک لیک لری گئچیریب دیر :

قوزاغی - قوزای - (بعضی لهجه لرده) قوزئی
 بو اک تورکجه نین بعضی لهجه لرینده داها چوخ ایشلک دیر . مثلا
 جاغاتای جادا " آتای " - مخصوص - معنا سیندا ، " قیرای " - یاخین -
 معنا سیندا دیر . بئله جه قاراخان تورکجه سینده مثلا : " تیرباقای " مغرور
 - معنا سیندا گلیمش دیر . بیزده یوخاریدا دا ذکر ائتدیگیمیز " قوزای "
 " گونئی " هابئله " ائوگئی " و " قولای " کیمی کلمه لر تاپماق اولار .
 تورکیه تورکجه سینده ده بو اکله دوزه لمیش سؤزلر اولر چوخ دگیلدی ،
 ایندی بیر قسَم یازیچیلار بواکله دوزه لمیش یئنئی سؤزلری ده بولجا
 ایشله دیرلر مثلا :

آدای = آدی ایره لی سورولن ، نامزد ،
 دیکه ی = عمودی ، شاقولی (دیک + هی) ،
 دوزه ی = سویه ، سطح (دوز + هی) ،
 اوزآئی = فضا ، یاتای = افقی .
 " هاغی " ، " + اوو " و " + آو " اکلرینه ده باخینیز .

+ اجک (+ آجاق)

" + آجاق (+ هجک) " ماده سینه مراجعت (نومه : ۳) (*)
+ اجهگی (آجاغی)

" + آ ج ا غی (+ ه ج ه گ ی) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲)
+ ا ج (+ آ ج)

" + آ ج (+ ه ج) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۵)

* بورادا ایکی نکته نی ایضاح ائتمک یئرینده اولاجاقدیر:

۱ - گوردوگونوز کیمی ، دیلیمیزده بیر پارا اکلر دورد ، بیرپارا - سی ایسه ایکی صورتده دیرلر .

دار مصوتلی لر ۴ صورتده : + چی (ده وه چی) / + چو (جوتچو) / + چی (پارچا - چی) / + چو (تویوچو) کیمی .

گئنیش مصوتلی لر ۲ صورتده : + لر (تپه لر) / + لار (داغلار) کیمی .

تورکولوژی ده بومتعدد صورتلردن نمونه سئچمک ایسته دیکلری زامان

بونلارین بیرینجی صورتینی (اینجه و دوز سلی سینی) اؤرنه ک آلارلار :

+ چی (بوتون : + چی ، + چو ، + چی ، + چو عوه ضینه) ، + لر (+ لرو + لار عوه ضینه) . بیز " ۲ " سی ایله باشلایان اکلری ، جدولیمیزین باش طرفینین بوش قالما ماسی اوچون اولدوغو کیمی گتیردیک ، ایندی بو اکلری بییر دفعه ده اوز صیرالاریندا گتیریب و " ۲ " ردیفینه مراجعت وئره جه بییک ، لکن فهرستی میزین قالان قسمینده هراکین اوز نمونه وی شکلینده (اینجه و دوز سلی صورتینده) آختاریلماسی گره کدیر .

۲ - قبول ائتدیگیمیز املا قایدالارینا گؤره ، باش هجالاردا فتحه سسی

اصول اولاراق یازیلماز (دده ، تپه ... کیمی) او بییر مصوتلر قید اولار . بونا گؤره فتحه سسی ایله باشلایان اکلری بیز آنجا ق " ا " ایله گؤستریمک مجبوریتینده قالدیق . او بییرسی مصوتلره کلینجه ، اولنار " الف سیز " و سلی نین اساس گؤوده لری ایله گؤسته ریلیرلر . مثلا :

" ای " ایله باشلایانلاری " ی " ده ، " ای " ایله باشلایانلاری " ی " دا ، " او " ایله باشلایانلاری " و " دا ، " او " ایله باشلایانلاری " و " ده ، " او " ایله باشلایانلاری " و " دا ، " او " ایله باشلایانلاری " و " ده آختارماق لازیمدیر .

- + اد + (+ آد) " + آد + (بهد +) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۶) .
- + ار (+ آر) " + آو (+ هر) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۷) .
- + ازهک (+ آراق) " + آراق (+ هرک) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۸) .
- + اری (+ آوی) " + آوی (+ هری) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۹) .
- + از (+ آز ، + یز ، + یز) " + آز (بهز ، + یز ، + یز) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۰) .
- + اسی (+ آسی) " + آسی (+ هسی) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۱) .
- + اک (+ آق) " + آق (+ هک) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۶ و ۱۷) .
- + اکن (+ آغان) " + آغان (+ هکن) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۲) .
- + اگو (+ آغو) " + آغو (+ هگی) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۳) .
- + اگی (+ آغی) " + آغی (+ هگی) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۵) .
- + ال (+ آل) " + آل (+ هل) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۸) .
- + اله + (+ آلا) " + آلا + (+ له +) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱۹) .
- + الهک (+ آلاق) " + آلاق (+ لهک) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۰) .
- + امک (+ آماق) " + آماق (+ همک) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۲) .
- + امیک (+ آمیق) " + آمیق (+ همیک) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۳) .

۳۲ - ان +

قدیم تورکجهده جمع اکی ایدی، ایندی بعضی کلمه لرده اثری قالیبدير :

اره ن (ار + ه ن) = آ داملار ، اورتن (اورت + ه ن) = آلؤلار .
ان (+ آ ر ، " + آ ن (+ ه ن) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۴) .
ان + ه ن (+ آ ن + انا) " + آ ن + انا (+ ه ن + ه ن)
 ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۵) .
 ۳۳ - + انجهیه تک (+ آنجا یا تک)

فعل گؤوده لرینه گلر : " + انجهیه " دن صونرا " تک " ، " قدهر " ، " کیمی "
 ... آرتیریلار : اولونجهیه قدهر ، گلینجهیه تک ...
 قدیم یازیلاردا " قدهر " ، " تک " وسایره یئرینده " اگین " کتیریلیرمیش
انده (+ آندا) " آندا (+ ه نده) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۸) .
انه ... (+ انا ...) " + آنا ... (+ انه ...) " ماده سینه مراجعت (۲۶) .
انهک (+ آناق) " + آناق (+ ه نهک) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲۷) .
اه (+ آ) " + آ (+ ه) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۱) .
اهو (+ آو) " + آو (+ هو) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۳۰) .
اهی (+ آی) " + آی (+ هی) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۳۱)

۳۴ - باچ فعل گؤوده سینه گله رک آد دوزه لدر :
 دؤلامباچ (دؤل + ا + ن + باچ / دؤلا + ن + باچ / دؤلامباچ . بورادا ، سس
 دگیشمه سی شنه / شمه نین بنزه ری دیر) = دؤلانا - دؤلانا گئده ن یولون
 قیوریلما سی .
 گیزلمباچ = گیزلنمه او یونو .

۳۵ - به (+ په) چوخ قدیم اکلردن میش ، اشرینی آنجاق بعضی
 کلمه لرده گؤرمک اولار : کورپه . قدیم یازیلاردا : تیلبه (دلی) ، یالبا
 (اویغور : ساده ، یالین) .

۳۶ - تی (+ تو ، + تی ، تو) :

- ۱- ۳۶ * سن تقلید ائدن کلمه لرده " ل - "سیله بیتن گؤوده لردن
 صونرا گله رک آد دوزه لدر: دیریلتی، خیریلتی، شیریلتی، ویزیلتی،
 اینیلتی، خورولتو، اوغولتو، گورولتو، خاریلتی.
 "تی" اکی، سن تقلید ائدن کلمه لرده " ر - " سیله بیتن گؤوده لردن
 صونرا گله رک آد قورار: قیجیرتی، پاتیرتی...
 ۲- ۳۶ * " تی" اکی - " ر - " سیله بیتن بعضی فعل گؤوده لریله ده ایش-
 له دیلر: قابارتی، بلیرتی، پؤسکورتو، اوپریتی...
 ۳- ۳۶ * " تی" اکی رنگ بیلدیرن کلمه لرده " ل - " سیله صونلانان
 گؤوده لردن صونرا گله رک آد دوزه لدر: قارالتی، پاریلتی، پیشریلتی...
 رنگ بیلدیرن کلمه لرده " ر - " سیله صونلانان گؤوده لردن صونرا گله رک،
 آد دوزه لدر: آغارتی، گویرتی، قیزارتی، موراتی (مور = بنفشه یی رنگ).
 ۴- ۳۶ * " تی" اکی عمومیتله دؤنوشلو (*Reflexive*) بنا اوزه رینه
 گله رک آد دوزه لدر: دؤغولتو (فارسجا : راستا).

۳۷ - + چک (+ جاق)

- ۱ - ۳۷ - صفتلره گتیریلرک "کیچیلتمه، آزلیق، شفقت" مفهولاری
 وشره ن کلمه لر دوزه لدر: یالینجاق (چیلپاق، یالین)، گویچک، تئزجک
 ایندی چک، و آنجاق دا بوترتیبله دوزه لمیشده، اک تآکیدمفهومو
 دا وشریر.
 ۲- ۳۷ * م " یا دا "ن" اکلری ایله دوزه لدیلمیش گؤوده لره گتیریلرک
 آد یارادیلیر: اوینجاق (او ی + و + ن + جاق) = اوشاقلارینا وینا دیق -
 لاری کیچیک شتیلر. هورومجک (هور - و + م + جک) = عنکبوت. پایینجاق
 : سو یوقدا آتلارا اورتولن اورتو. بو قبیلدن دیر: تاپینجاق (تا پ + ی
 + ن + جاق) = معبد
 ۳ - ۳۷ * " جاق / + جک " یشر آدی دوزه لدن " + لیق / + لیک " یسن
 وظیفه سیننی ده گوره ر: " یا زلیجاق دیر " = یا زلیق دیر - یا ز - یای یشرتی
 ۴- ۳۷ * بیزده جوغرافی آدلارینا علمی شکیلده دقت ائدیلمه، تورقولوژ
 نظویندن چوخ مراقلی کشفلو اولاجاقدیر. چوخدان بری بیزده یشر آدلار
 " مفوس " یا " معرب " اولراق یازماق و اونلارین اصل آدلارینا اعتناسیز
 قالماق هامی اولچولری آشدیغیندان بو ایش او قده ر آسان دگیلسلیر.
 ملکی علاقه سی اولان بیر ذات دان ائشیدیب، قید ائتدیگیمیز مثالی

وئرمک له بو" آدتحریف "لری نین نوعلاریندان بیریسینی گؤستریمیش اولاجاغیق . اردبیل له- آستارا آراسیندا بیرکند واردیر، رسمی دفترلرده "دولت آباد" دئییرلرمیش، حالبوکی خلقین آغزیندا کننن آدی اورادان لام سۆزلن چایا گۆره "آخماز" کیمی گۆزل بیرسۆز دور! خلاصه، چوخ بۆیوک احتماللا آشاغیداکی یئر آدلاری "چاق/ + جک" اکی ایله دوزه لمیشدیر، بیز "اطلس راههای ایران- گیتاشناسی" نین املاسینی دگیشمه دن نقل ائدیریک : قمچاق (همدان منطقه سینه) ورچق (ملایر منطقه سی)، قویچق (ترکمن منطقه سی)، ایلجاق (میانا منطقه سی) و نهایت النجق (مرند منطقه سی) ...

۵ - ۳۷ * بو اک ایله دوزه لمیش بیرنچه کلمه داها : گئرچک : اصلی " گورچک" دی، معناسی حقیقی، ظاهر، واقعی. سالینجاق: بیزیم "کوف" دئدیگیمیز (فارسجا: تاب). دانلاجاق: قدیم کتابلاردا سحروقتی، دان سؤکنده .

۶ - ۳۷ * بیرطرف فعل (*Gerund*) ده بو اک له دوزه لر. قدیم زمانلاردا بو" + گج" صوره تینده ایدی: پری بیخود بولور (اولور) آدین ائشیت کج... "روشنی"

دگیلیم من سنه مایل ، سن ائتدین عقلیمی زاییل
منه طعن ائیله یین غافل ، سنی گورگج اوتانمازمی؟
"فضولی"

گؤنلوم آچیلیر زلف پریشانی نی گورگج
نطقیم توتولور غنچه- خندان نی گورگج
باخدیق جاسنه قان صاچیلیر دیده لریمدن
باغیریم دلینیر ناوک - مزگان نی گورگج
رعنالیق ایله قامت - شمشادی قیلان یاد
اولمازمی خجیل سرو- خرامانی نی گورگج.
" فضولی"

بو اک " + یجهک" صورتینده ده چوخ ایشله دیلیردی: کویکلری گوریجهک قاس- قاس گولدو" " دده قورقود".

موسی گلدی لعینه دئدی حقین بویروغون، سجده نی ائشیده جک دؤندو انکار ائیلهدی. " یونس امره"

یوخسا بیر دیشلری دؤر قامه تی سرو اولمای جاق،
نه بیتر صحن چیمندن نه چیخار دریادان ؟

" ندیم"

زامانیمیزدا بواک " + جک " اولاراق ایشله دبلیر:

گۆنلوم بولانیر کوجهده جولانی نی گۆرچک ،
نطقیم توتولور هرزه - و- هذیان نی گۆرچک .
جانیم اۆزولور الده کی قالخانی نا باخاخ ،
قلبیم آلیشیر بئله ده کی " پاتران " ی نی گۆرچک .
مست اول گئجه - گوندوز ، نه بیلیم یات نره لرده
یوم گۆزلری نی خانئ- ویرانی نی گۆرچک . " صابر "

(۲۸) + جه (+ جا) :

- ۱ - (۲۸) * خلق - اولوس آدیندان صونرا ایشله دیلهر و اؤ اولوسون
دیلمینی بیان ائدن آد اولار: تورک - تورکجه ، فارس - فارسجا ،
عرب - عربجه ، فرانسوز - فرانسوزجا .
- ۲ - (۲۸) * صفتلره گلر " طرز ، شکل ، بنزه رلیک " مفهولارینی بیان ائنه
دلجه = دلی کیمی ، دیرجه = دیری کیمی (بیلووون دوگی سی دیرجه اولو)
قیزیلجا = قیزیل / قیرمیزی کیمی (خسته لیک آدی) .
- ۳ - (۲۸) * صفتلره " کیچیلتمه و شفقت " معناسی دا قاتار: آلاجا = آزالا ،
بؤیوکجه = بیر آزال بؤیوک ، یا واشجا = آزال یا واش ، گۆزه لجه بیراؤو (شفقت)
خسته میز یا خشیجا دیر . قیساسا ، اوزونجا (بیر آزال اوزون) ، بولجا (بیر
آزال بول) ، بالاجا .
- ۴ - (۲۸) * بو اکین اوزاد بلمیش شکل لری ده وار: + جانا / جه نه : آزالانا
(محاوره ده " آجانا ") ، حتی ، " + جانا سینا " : بیر بالاجا ناسینا ....
گینه کیچیلتمک آلی اولان " + جیق / + جیک " ایله بیرله شیر و " + جا + جیق /
+ جه + جیک " شکلینی آلالر : یا واشجا جیق ...
- ۵ - (۲۸) * جمع حالیندا عددلره گلر و اولارلا مالمغه مفهوم و ثرهر:
یوزلرجه چیچک ، اون مین لرجه تومن پول ، میلیونلار جا انسان ...
- ۶ - (۲۸) * عمومیت له فعل کؤکو یادا آد گؤوده سندن بعضاً ده آد دان
آد دوزهلدر: دوشونجه = فکر . اگلنجه = تفریح ...
بو اکلله " تورک دیل قورومو " بیرنجه یئنی کلمه دوزله تمیشدیر:
دیله کجه (دیله ک + جه) = عرض حال (تقاضا نامه ، درخواست) ، گره کجه
(گره ک + جه) = توجیه ، " علت وجودی " ، گونجه (گون + جه) = هرگونلوک
خاطیره ، خاطیره دفتری . صاقینجا (صاقین + جا) = محظور ، اشکال ، مانع ..

۷ - ۳۸) * بعضی بیتگی- نبات و حیوان آدلاری دوزه لدر: دلجه = قوش آدی، قاراجا = بویونزولو بیرنوع جئیران، آتملجا = قوش آدی...

۸ - ۳۸) * آد نوعوندان کلمه لره گتیریلر ویشر آدلاری دوزه لدر: یئنگیجه (یعنیجه، بیرچوخ منطقه لری میزده)، قاینارجا؟" اطلن راههای ایران- گیتاشناسی " خریطه سینده: "با" غینرجه " همدان منطقه س—یننده (یارماجا (قیدارلا بیجار آراسیندا)، قانلیجا، چاملیجا ...

۹ - ۳۸) * مشخص عین - ذات آد دا دوزه لیمیشدیر: چکمهجه = بیر میزین "کشو" یا "گوز" و .

۱۰ - ۳۸) * آد نوعوندان کلمه لره - مخصوص صفتلره - ضمیرلره گلیر و " مساوی لیک، بنزه رلیک، طرز و نسبت " مفهولاری وئره: باباجا = بابا کیمی، ایکیدجه، دوستجا، عادتجه = عادت اولدوغو کیمی، ائوچه = بوتو ائوده کیلر. یادا اهو نه سبتله واٹو باخیمیندان. عائلهجه = بوتون عائله یا عائله یه گوره. یاشجا = یاش - سنّ نظریندن. اخلاقجا = اخلاق نظریندن ... غربلرجه = عربلره گوره، قدیملرجه = قدیمکی لرین فکرینه گوره ... منجه = منیم عقیده مه گوره، بیزجه = بیزه گوره، نجه = نه شکلده، نهجه = هانسی دیلده اولدوغونو سوروشماق اوچون سؤال . بئلهجه، ائلهجه، باشقاجا ...

۱۱ - ۳۸) * آدلارا، صفتلره یادا ضمیرلره علاوه اولار و ظرف (فارسی قرامه رلرده: قید) دوزه لدر: آچیقجا = آچیق اولاراق، آلچاقجا = آلچاق - لیقلا، آیریجا = آیری اولاراق، آزجا = آز اولاراق، باشلیجا = باشدا اولاراق بئلهجه، چوخجا، اثرکنجه = تئز اولاراق، اولجه = اولدن، خوشجا = خوش اولاراق، اولانجا = بوتونلوکجه یادا بوتون امکانلارلا، سادهجه، توپلوجا = بیر یئرده اولاراق .

۱۲ - ۳۸) * زامان معنالی کلمه لری " دوام، مهلت، و اوزون مدت " مفهولو ظرف حالینا گتیره: " بیر گؤل بوتاقدا قالدیغی مدتجه تازه دیر " - فاروق نافذ -

" ایللرجه اوزاقلاردا یا شارکن - استانبولو هجرانلا تخیل منی یوردو... " - یحیی کمال -

" یولجا یولدا شلیق ائله دیک " = یولون دوامینجا ...

۱۳ - ۳۸) * اندازه نی بیان ائده: آرپاجا = آرپا قده ری، قیلجا = قیل - توک قده ری، بونجا = بوقده ر (چوخ چوخ معناسی دا وئره). آرزوموزجا =

آرزوموز اولدوغو قدهر. وارجا گوجوايله (اولدوغو گوجوايله) ،
 " اوچ آدام صيفارجا بيرده ليک " (اوچ آدامين يئرله شه بيله جه گي قدهر
 بير ده ليک). آغيرليغيمجا (آغير + ليق + يم + جا) = آغيرليغيم،
 يادا وزنيم اندازه سينده ، عقليمجه / غلیمجه = منيم فکريمه گـؤره،
 آردیمجا = داليمدان ، بويوجا = بويو قدهر ، يئته رينجه = کفايت قدهر ،
 دالينجا = داليندان. " اوغلوم ، اونو گؤنلونجه ياشات ، اولمه فقط
 سن ! " - توفيق فکرت .-

۱۴- ۳۸) * " ايله " معناسی وئرهر: ديلجه = ديل ايله ...
 آچيقلاما - يازی ديليميزده " + جا / + جه " اکيندن صون زامانلاردا بير
 چوخ يئرلرده من جمله آشاغيدا کي مثاللاردا گؤردوگونوز حالسالاردا
 استفادة اولونور: فردا = فردجه ، شکلا = شکیل جه ، صراحتا = آچيقجا ،
 جاهلانه = جاهيلجه ، رذيلانه = رذيلجه ، سفيلانه = سفيلجه ، دوستانه
 = دوستجا ، عربی = عربجه ، ترکی = تورکجه ، وجدانی = وجدانجا ، عندی =
 اؤزونجه ...

۱۵- ۳۸) * اؤزوندن صونرا گلن " + سی " ييه ليک (ملکيت) اکی ايله
 بيرله شهرک صفت يادا ظرف دوزه لدر: آچيقجاسی = آچيق اولاراق ، آچيق
 اولانی . مين لرجه سی = مين لرله اولانی.

۱۶- ۳۸) * صفت فعللردن يادا آد نوعوندان کلمه لردن صونرا ييه ليک
 (ملکيت) وبير طره فه يئنه لمه حالی اکلريندن داها قاباق گلهر و ظرف
 دوزه لدر: قارداشجاسينا ، قهرمانجاسينا ، قووارجاسينا (صفت فعل)
 اؤلدوره رجه سينه ...

۱۷- ۳۸) * " + اسی + " اکی ايله قاليبلاشميش اولاراق عموميتله قار-
 غيشلاردا بعضاده خئير- دوغالاردا ايشله ديلر: کور اولاسيجا ، آدی باتا-
 سيجا ، ساغ اولاسيجا اوشاقلار ...

۱۸- ۳۸) * فعل کؤکو يادا گؤوده سينه گلن " + ين " اکيندن صونرا گلر ،
 و ربط صيفه سی (*Gerund*) دوزه لدر: آلينجا ، آلمايينجا ، باخينجا
 باخمايینجا ، کلينجه ، کلمه يينجه ...

۱۹- ۳۸) * صفت فعل اکی " + دیک " و " + ديق " دان صونرا گلر و ربط
 صيفه سی (*Gerund*) دوزه لدر: آلدیقجا = آلدیغی مدت بويو ، آلمادیقجا
 = آلمادیغی زامان بويو ، باخدیقجا ، گئتدیکجه ...

۲۰- ۳۸) * " + ما / + مه + " فعل اکی ايله قاليبلاشاراق عموميتله مجرد

آد دوزه لدر: بیلمه جه (بیل + مه + جه) = فارسجا دا " لغز " دئییلن کلمه اویونو نوعلاریندان، تا پاجا = معما، قاندرما جا = قاندرما ق اوچون مناسب سوز و حال و حرکت، آلداتما جا = آلداتما ق اوچون... آچیقلاما: آیری جا، فارسجا دا " + چه " دئییه بیر " تصغیر " اکیده واردیر، ایکی اکین بنزه رلیگی نتیجه سینده بو (فارسجا) اکلده دوزه لمیش کلمه لرده دیلیمیزه راحت - راحت داخیل ائدیلیمیشدیر: باغچا (باغچه)، تاریخچه لغتجه، کمانچا، کتابچا... بو کلمه لر آرتیق دیلیمیزین مالی اولوبلار، بونا گوره بو فارسجا اک ایله عیناً اوز اکلریمیزکی می رفتار ائتمه لی بیک یعنی آهنگ قانونونا انطباقی ضروری دیر.

(۳۹) + جیک (+ چۆک ، + جیق ، + جوق)

- ۱ - (۳۹) * معنایا " کیچیلتمه، آزلیق، شوگی، شفقت و ترحم " مفهولاری قاتماق اوزره آد نوعوندان کلمه لره گتیریلیر: آداجیق = کیچیک جزیره آدامجیق = یازیق آدام.
- ۲ - (۳۹) صفتلره گتیریلرک " کیچیلتمه، آزلیق، شوگی و شفقت " مفهولار وئرن کلمه لر یارادار: قیساجیق (چوخ قیسا)، کیمسه جیک (هئج کس) (۳۹ - ۳) * آد کۆکو یادا گۆوده سینه گتیریلرک آد قورولور: آلماجیق = اوزون یانا قلا گۆز آراسیندا کی چئینتی سی، سیغیرجیق = سئرچه خانواده سیندن (سئرچه کیلردن) اولان بیرقوش (سار)، دؤمورجوق/تومورجوق = شکوفه، قیزیلجیق = آغاج اسمی دیر، داغارجیق...
- ۴ - (۳۹) * بعضی خسته لیک آدلاری دا بو اکلده دوزه لمیشدیر: خیارجیق = (خیارک)، آرپاجیق، ایلانجیق، قابارجیق...
- ۵ - (۳۹) * یئر آدلاری دا بئله جه دوزه لر: (گیتاشناسی، اطلس راههای ایران) دان: ایلانجیق (اردبیل، "نیر" ین یانیندا)، سرای جیق (قروه نین یا خینلیفیندا)، چمبرجیک (نیشابورلا سزوار آراسی)، قاراجیق (بنابین یانیندا)، قلعه جیک (سرابین یانیندا)، آق قلعه نین یانیندا، قیدارین یانیندا و باشقایغولرده). دربندجیک (قمر شیرین یانیندا).
- ۶ - (۳۹) * ایکی وداها چوخ هجالی کلمه لرین صونلاریندا کی "ق" حرفی زامان - زامان دوشر: ببه جیک (ببک جیک)، چاپوجاق (چاپوق جاق).
- ۷ - (۳۹) * تک هجالی بیرنجه کلمه ده اکدن اؤنجه بیر (ی، ه) گلر:

بیر- ی - جیک ، آز- ی - جیق ، آز- ا - جیق ، دار- ا - جیق ...
 ۸ - ۳۹) * "بورا" ، " اورا " بو اک گلر و یاخینلیغادالالت ائدر:
 اوراجیق ، بوراجیق ...

۹ - ۳۹) * جیک اکی. جکده اولار:

۱۰ - ۳۹) * بو اکدن فایدالاناراق فرانسیزجادان فن-تثقیق
 اصطلاح ترجمه سینده دیلیمیزده کلمه یاراتیلایلر:

Auricule = قارینجیق = *Ventricule* قولاقجیق
Nucléole = بشیین جیک = *Cervelet* چرده کجیک
Granule = جسم جیک = *Corpuscule* دانا جیق

۱۱ - ۳۹) * بو اکلہ "سوز" کلمه سیندن "سوزجوک" اصطلاحی دوزہ لمشدیر
 و دیلچیلر اونو "کلمه" معنا سینا (فارسجادا "واژه" کیمی) ایشله دیلر
 ۴۰) + جیل (+ جۆل ، + جیل ، + جۆل/جیل ، + جۆل ...)

۱ - ۴۰) * آد نوعوندان کلمه لردن "عادت" ، "علاقه" مفهوملاری و شرن
 آد یادا صفت قورولار: آدامجیل = آداما یاخینلاشان ، انساندان ورکمه
 حیوان . انسانجیل = آدامجیل . بو اکلہ دوزہ لمیش یعنی کلمه لردن:
 منجیل (من + جیل) = یال نیز اوزونو دوشونن ، (فارسجا : خودخواه) .
 اوزگه جیل = اوزگه لرین یاخشیلیغی و چون چالیشان .

آچیقلاما : آدامجیل کلمه سی قدیم اثرلرده ، یوخاریدا قید اولموش معنا
 ترسینه "غیرمونس ، وحشی" معنا دا وئره ر . بونا گؤره قاموس لارین بعضی
 سینده اونا ایکی متضاد معنالی دئییه بیان ائتمیشلر .

۲ - ۴۰) * رنگلرده ، اؤرنکلره چالان معناسی وئره ر: آغجیل = آفا چالان ،
 آغ کیمی . گؤکجول = گؤک رنگه چالار . قیرجیل = آغ و قارا (قاریشمیش)
 حاله گلن .

۳ - ۴۰) * "عادت" معناسی یانیندا "بییه ن" مفهومونو گتیره ر:
 بالیق جیل = بالیق بییه ن قوش ، دووشان جیل = دووشان بییه ن ، دووشا
 اولایان قوش . یاخین لیق مفهومو اوچون:

۴ - ۴۰) * اولومجول = اولومه یاخین ، اولمک اوزره ره .
 آچیقلاما : بو اکین قدیم شکل "چیل/چیل" ایدی صورادان "چ" بعضی
 یئرلرده "ج" حالینا گلدی و آهنگ قانونونا اویدی . بؤیوک دیلچی کاشغرلی
 محمود بئله بو اکی آرایشله نن دئییه توصیف ائتمیش کن ، بوگون یعنی کلمه

دوزه لتمدده داها ایشلک اولموشدور. مثلا فرانسیزجادا " *vore* " -
 اکی ایله بیتن (معناسی "بییه ن") کلمه لرین تورکجه سی علمی کتابلاردا
 ترجمه اولاراق بو اکین کؤمه بی ایله دوزه لدیلر، بیرنچه مثال:
 بالیق چیل = *piscivore* دنچیل = *Granivore*
 بؤجک چیل = *Insectivore* هرشئی چیل = *Omnivore*
 ات چیل = *Carnivore* اوت چول = *Herbivore*
 بئله جه " - چیل " اکی نین او بیرمعناسینا باخاراق ، اونو فرانسیزجا
 " *phile* - " اکی نه (معناسی : سئوه ن) له برابر توتورلار ، بو حالدا
 مفهوم اکثرأ اختصاصی دیو و علمی یازیلاردا مراجعت ائدیلمه لی دیر .
 داها عمومی اولانلاریندان مثال : نم چیل = نم دن وشئه یئردن خوشلانان
 بیتکی . ارکک چیل = ارکه که دوشگون یادا ارکک کیمی قادین . سسچیل =
 سس لری اساس صایان ، فونه تیک .

سۆزه ، بورا خدیغیمیز یئردن دوام ائده ک :
 " + چیل " اکی " دیوان لغات الترک " ده " یاغمیر چیل یئر = یاغ مور
 و یاغیشی چوخ اولان یئر " دئدیکن صونرا :
 بو ، بیر قایدا دیر : هر هانسی بیر شئی بیرنسنه (شئی) اوزه رینسه
 چوخ دوام ائده رسه ، آردی - آراسی کسيلمه دن سوره رسه ، او اسمه " + چیل "
 کتیریلیر . بوشکیله دوزه لمیش کلمه ده صفت اولار . نئجه کی :
 توپ چیل یئر " دئییلر . توپی = (تیبی = طوفان ، قارکوله کی معناسینا دیر)
 بونا " + چیل " کتیریلینجه چوخلوغون وصفی اولموشدور . گینه بئله جه
 " ایگچیل " (خسته) دئییلیر یالنیز بو قایدا وادیر ، چوخ کز (دفعه)
 یورؤمز "

اشارت اولدوغو کیمی ، زامانیمیزدا ، بو اک ایشلک لش میشدیر .

(۴۱) + جيله یین (+ جیلایین)

" کیمی " ، " قده ر " مفهولارینی افاده ائده ر : منجیله یین / بنجیله یین =
 منیم کیمی . آنجیلایین = او قده ر . "

اولسون غمینده منجیله یین زار و بیقرار

آفاقی گزین آغلایاراق ابر نوبهار . باقی

(۴۲) + جی یز / + جی گز (جیغاز)

دگیشیک شکلی (+ جاغیز) ایله ، شفقت و کیجیلتمک اکی دیر : آدام جیغاز ، کیشی

قیز جیغاز ... " اوچ آی جاغیز عؤمرو وارمیش ... " - توفیق فکرت -

دوام ائده جک

اسكى تورك كتيبهلىرى

اسكى تورك كتيبهلىرى يازىلى داشلاردان عبارتدیر. بو يازىلى داشلار اسكى تورك خاقان ويا بۇيوكلرى نين مزار داشلارى ديروتاپيلد - يىغى يىغر و مربوط اولدوغو دؤوره يه گؤره يىغنى سىيى ، اورخون و اويغور يازىلى داشلارى آدلانىرلار .

يىغنى سىيى يازىلى داشلارى : بو يازىلار مزارداشلارى اوزه ريننده قازىلميش و ميلادى ۶- ۵ - اينجى عصرله عائددير . بو كتيبهلىرى يىغنى سىيى نهري جواريندا ، آباقان و تووا (سايان) ايالت لرينده ياشاين قيرقىز ، اوغوز و توركيش توركلرينه عائددير . بو بۇلگه ده بوگونه قدهر اللى بير توركجه كتيبه تاپيلميشدير .

يىغنى سىيى داشلارى آباقان ويا تووا ايالت لرينده تاپيلديغينا گؤره ايكي قسمة آيريليرلار : آباقان يازىلى داشلارى و تووا يازىلى داشلارى . بو يازىلارين چوخو ۵ - ۱۰ سطرليك دير و ساده بيرديلسه يازيلميشدير . كتبه لره مزار صاحبي نين ديليندن قيما ترجمه حال وعائله و محيطيندن حسرتله آيريلديغيني بيان ائدن افاده لر واردير . بو يازىلارين حرفلىرى ۱۵۹ دور و داها چوخ تصويرى دير . متن لر اورخون يازىلارى قدهر اولغون اولماييب و چوخ دا اوخوناقلى دگيلدير . تووا ايالتينده بارلىق ويا بارلىق (وارلىق) چايى کناريندا تاپيلان و اوغوز خانزاداسينا عائد اولان و وارلىق يازىلى داشى آدلانان بير كتيبه ده بئله يازيلميشدير :

- ۱ - ار اردمى آتيم تاپديم اردي
  - ۲ - اوزيگن آلپ توران آلتى اوغور يوردوندا اوچ يگيرمى (ياشيمكا) آديريلديم .
  - ۳ - بگاريكيمه سيزيمه آديريلديم .
- بو كونكو توركجه ميزله :

- ۱ - ار اردمى (فضيلتلى ايگيت) آديمى تاپديم .
  - ۲ - اوزيگن آلپ توران آلتى اوغوز ائليندن ۱۳ ياشيندا آيريلديم
  - ۳ - بيگليك اقتداريمدان ، سيزدن آيريلديم .
- بو يازى ۱۳ ياشيندا اولن ، اوزيگن آلپ توران آديندا آلتى

اوغوز ائلی نین خانزادا ویا بیگ زاداسی نین قبرداشینا قازیلیمیش دیر. یعنی سئیی یازیلی داشلاری ایلک تاپیلان اسکی تورک قبرداشلاری دیر و ایلک دفعه ۲- ۱۷۲۱ ده روسیه ده (آباقان - تووا) دا تبعید شکلینده یاشایان و ۱۷۰۹ دا سوئد - روس ساواشیندا روسلارا اسیر اولان استرالنبیگ آدیندا بیر سوئدلی افسر ایله، مستر شمدت آدیندا آلمانلی بیر دوکتور طرفیندن تاپیلیمیشدیر.

اورخون کتیبه لری : اورخون یازیلی داشلاری اسکی تورک کتیبه لری نین ان مهم لری دیر و گوک تورک خاقان، شهزاده و وزیر و بیویوک لری نین قبر داشلارینا قازیلیمیش و ۸ - ۷ - اینجی میلادی عصرلره عائد دیر. بو تیکیلیمیش یازیلی داشلارا گوک تورک لر بنگوتاش (ابدی داش) دئییردیلر و اورخون نهری یاخینیندا تاپیلدیقلاری اوچون اونلارا اورخون یازیلاری ویا اورخون آبده لری دئییلیمیشدیر.

گوک تورک دولتی ۵۵۲ ده بوگونکو مغولستاندا بومین خاقان طرفیندن قورولموش و ایکی عصر ادا مه تاپیمیشدیر. بوتاریخن قاباق گوک تورکلر مغولستاندا یاشاییب و آوارلارا تابع ایمیشلر.

گوک تورکلر تاریخده ایلک دفعه تورک آدیله دولت قوران و تورک آدینی ملت اوچون ایشله دن تورک ائلی دیر. گوک تورک لر اورتا آسیادا بیویوک بیرا طورلوق قورموشلار، بومین خانین ایکینجی اوغلو موخان زامانیندا گوک تورک حکومتی نین حدود و منچوری دن ایرانا قدردی. بومین خان مستقل دولت قورانان صونرا تورک عنعنه سینه گوره اولکه - نین غربی قسیمنا قارداشی ایستمی خانی خاقان سچدی و ایستمی خان ایران اولکه سیله هم مرز اولوب ۵۷۶ یه قدهر یاشادی. ایرانین مشهور پادشاهی انوشیروان ایستمی خانلا بیر زماندا یاشاییب و اونون قیزی ایله ائولنمیش و بوقیز ایران ملکه سی اولموشدور.

بومین خان، حکومتی قوردوغو ایله ائلدی و یثرینه اوچ اوغلو آرد آردینا خاقان اولدولار. صونرالاری غرب گوک تورکلریله آرالاری پوزولدو و حکومتلری ضعیفله دی و ۶۳۰ دا چینه تابع اولدولار، ۶۵۹ دا غرب گوک تورکلری ده چین حکومتینه تابع اولدولار. ۶۸۰ دا بومیسن خانین احفادینان قوتلوق خانین قیامیله تازادان استقلالارینی اله گتیردیلر. قوتلوق ایلته ریش ۶۹۱ ده وفات ائتدی. بو زمان اونون ایکی اوغلو بیلکه و کول تیگین ۸ و ۷ یاشیندا دیدیلر اونون اوچون

قوتلوغون قارداشی قاپقان خاقان اولدو، قاپقان دا قارداشی کیمی بوتون تورکلرین بیرلشمه سینه یارديم ائتدی، اونون زامانیندا شرقدی کی قیطانلار (مغوللار) و یثنی سئی قیرقیزلاری و اویغور تورکلسری گوک تورک حکومتنه تابع اولدولار .

قاپقان دان صونرا بیلگه خاقان اولدو و قارداشی کول تیگین و وزیر تونیوق لاکه نی اداره ائتدی .

کول تیگین ۷۳۱ ده و بیلگه خاقان دا ۷۳۴ ده وفات ائتدی لر . اون ایل صونرا یعنی ۷۴۵ ده گوک تورک دولتی اویغورلار طرفیندن منقرض اولدو .

اورخون آبدی لری ایکینجی گوک تورک دولتی زامانیندا تیکیلیمیشدیر . بو کتیبه لره چین لی لره قارشی استقلال اوغروندا ساواشماق و تورک بیرلیگینی یثنی دن قورماق اوچون ایچهریده و ائشیکده ساواشان گوک تورکلرین تاریخی یازیلیمیشدیر .

تورک آدی نین گئچدیگی ایلک تورکجه متن ، ایلک تورک تاریخی ، تورک قانون ، مدنیت و فرهنگی نین ایلک یازیلی سندی ، تورک یئازی دیلی و ادبیاتی نین ایلک نمونه لری بودا شلارا یازیلیمیشدیر . اونون اوچون اونلارا بنگوتاش یعنی ابدی داش ویا آبدی دئیلیمیشدیر . بو آبدی لرین مهم لری آلتی دانادیر ان مهم لری تونیوق ، کول تیگین و بیلگه خاقان آبدی لر دیر .

اورخون کتیبه لریندن تاریخ جهانگشای جوینی ده یاد ائدیلدیگی حالدی گئچن عصرین صونلارینا قدر علم عالمینه مجهول قالیمیشدی .

اورخون داش یازیلاری ۱۸۸۹ دا روس عالمی یادرینستوف (*YADRIN*) *STEV*) طرفیندن تاپیلدی و ۱۸۹۳ ده دانمارکلی عالم تومسن (*THOMSEN*) طرفیندن اوخوندی . بو یازیلی داشلاردان باشقا شامان دینی حقینده یوز صفه لیک بیر کتاب و بیرنچه سند تومسن طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر (۱۸ - ۱۹۱۴ م) .

اورخون کتیبه لری گوک تورک الفبای ایلک یازیلیمیشدیر . بو الفبا ۳۸ حرفدن تشکیل تاپیب ، دؤردو سسلی و قالانی سس سیزدیر .

اورخون تورک دیلینده ۸ سسلی فونم واردیر . هر سسلی حرف اینجه و قالین اولماق اوزره ایکی سسلی فونمی گؤستیریر . بونقصانی قارشیلماق اوچون سس سیزلردن ب ، د ، ک ، گ ، ل ، ن ، ر ، س ، ت ، ی اوچون قالین و

اینجه اولاراق ایکی حرف واردیر. مثلا : قالین بنین یانینداکی
 الف آ و اینجه بنین یانیندا آ اوخونور.
 بودا گؤستریر کی، گوک تورک الفباسی تورک دیلی نین سسلی لرین
 تطابق قانونو نظره آلیناراق تنظیم ائدیلیمیشدیر.
 گوک تورک الفباسیندا بیرده دوققوز دانا جفت سسلی حرف واردیر
 بونلار ایک، ایچ، اؤک، اوک یا اوخ، لت، نت، نچ، نی یاین،نگ
 دن عبارتدیر.

گوک تورک الفباسی نین منشائی حقیقته مؤلفلرین فکری مختلف
 دیر. بعضی مؤلفلر، او جمله دن آریستوف، پولیانوف، ح. نامسق
 اورخون و احمد جعفر اوغلو بو الفبائی تورک منشالی قبول ائتمیشلر.
 بونلارین فکرینه گؤره بو الفبا تورک دامغا (مهر) لارینا گؤره قا-
 بیرلیمیش دیر. بعضی حرفلرین شئی لره بنزه رلیگی (ائو، اوخ، یای ،
 سونگو، چادر) بو حرفلرین تورک اصیلی اولدوغونو اثبات ائدیر .
 بعضی مؤلفلر بو الفبائی اسکی اسکاندینا و آلمان اویمایازیلارینا
 بنزه ویکلری اوچون بونلارا رونیک الفباسی آدیننی وئرمیشلر. تومسن
 (THOMSEN) گوک تورک یازی سی نین ، سامی منشالی بیر الفبا
 اولان آرامی الفباسیندان چیخیب ایران یولیه تورکلره گئچدیگینی
 بیان ائتمیشدیر.

اورخون آبدهلری ویا گوک تورک دیلی نین بنئی فئوسیتلری :

اسکی تورکجه آدلانان گوک تورک دیلینده ه،خ،ژ،و،ج،ف سسلری
 بوخدور .

اسکی تورکی ده ده آدلار و فعللر صون اک (پسوند)اضافه ائتمک
 له صرف اولونور و کؤکلر همیشه ثابت قالیر .

آدلارین صرفی : ملکیت حالی اوچون (ن) ویا (این) آدین صونونا
 اضافه اولونور و بعضا گدا علاوه ائدیلیردی، مثلا : بودون (خلق) ،
 بودونین = خلقین. مفعولُ به اوچون (کا) و (که) ایشله نیردی، مثلا :
 بیزکه = بیزه .

مفعولُ به ملکیت حالی ایله برابر اولاندا ملکیت اک یندن صونرا
 نا و نه ایشله نیردی . مثلا : اوغلی نا = اوغلونا .

مفعول صریح اوچون کلمه نین صونو سسلی اولسا (ق یا ک) واگرسس
 سیز اولسا، ایک ، اوک علاوه ائدیلیردی. مثلا : یاغیق = یاغینی (دشمنی)

قاتونوک = خاتونو .

شخص لِر و اِشاره ضمير لِر اِوچون (نى) ايشله نيردى: آنى = اونو .
مفعولُ عنه (دن) و مفعولُ فيه (ده) يئرينه دا ، ده ، تا ، تسه
ايشله نيردى : يولتا = يولدا ، ايلته = الده و الدن .
ايله يئرينه (ين) و (اون) ايشله نيردى مثلا: اوقون = اوخونلا .
صفت اوچون لى ، ليگ ، سيز صون اكلرى (شكيلچيلرى) ايشله نيردى .
صفت تفضيلى اوچون (راك) و عالى اوچون (رو) ايشله نيردى .
جمع علامتلىرى : لار، لر، كون ،گون ،ت ،ز دن عبارت ايدى .
اسكى توركجه ده سسلى لرین تطابق قانونى هر يئر ده رعایت ائد -
يلمه ميشدير .

ايندى گوک تورک آبدە لریندن تونیوقوق (*TONYUKUK*) ، کول تیگین
وبیلگه خاقان آدینا تیکلیمیش یازیلی داسلاردان بعضی نمونه لرو ترجمه
لرینی درج ائده جه ییک .

تونیونوق آبدەسى : بیلگه (بیلجی ، حکیم) تونیوقوق ، قوتلوق
خاقان ایله برابر چین لى لره عصیان ائده رک تورک استقلال ساواشینا
اشتراک ائتمیش و اونا ، قاپقان خاقانا (بوگوخان) و بیلگه خاقانا باش
وزیرلیک ائتمیشدير . بعضی ساواشلاردا باش بوغ (سرفرمانده) صفتيله
قاتیلیمیش و گوک تورک فتوحاتیندا مهم رولو اولموشدور . او عینی
زاماندا آدی بیلینن ابلک تورک یازچیسی دیر . چونکی اؤز آدینا
تیکدیردیگی کتیبه نین یازانی اؤزودور و بوکتیبه نی اؤلوموندن بیر آز
قاباخ ۷۲۴ ده تیکدیریب ۷۲۵ ده وفات ائتمیشدير .

تونیوقوق آبدەسى مغولستان دا اورخون نهري وادی سینده اولان
بیلگه خاقان و کول تیکین آبدە لری نین ۳۰۰ کیلومتر شرقنده ، تسولا
چایی نین بوخاری مجراسینداکی بایین چوکتو بؤلگه سینده دیر و ۱۸۹۷
ده کلمنتس (*KLEMENTZ*) طرفیندن تاپیلیمیشدير . تونیوقوق کتیبه
سینده بئله یازمیشدير :

من ، بیلگه تونیوقوق ، چین ده آنادان اولدوم . او زامان تورک
ملتی چینه تابع ایدی . تانری بئله دئیمیشدی : " خان و فردیم ، خانینی
قویوپ تسلیم اولدون " . لکن داغدا - داشدا قالانلار توپلاشیب یئددی
یوز اولدی ، یئددی یوز نفری اداره ائدن شاد (شهزاده ، خان) ییغیلین
دئدی . ییغان من ایدیم . اونو خاقان می ائله ییم ؟ دئدیم . دوشوندوم .

تانی بیلگی وئردیکی اوچون اونو خاقان ائتدیم. بیلگی ده، شرف ده نظیری من ایدیم .

اوغوزدان خبرچی گلدی . سوزو بئله ایدی : " آزیق تورک ملتسی حرکتی گلمیش . خاقانی قهرمان میش ، وزیر بیلگه ایمیش ، او ایکی کیشی وار اولسا چین لی نی اؤلدوره جک ، قیطایی اؤلدوره جک ، منسی ، اوغوزو دا اؤلدوره جک ، سیز چین لیلر گونئی دن ، سیز قیطایلار شرقدن تعرض ائدین ، من قوزی دن یوروش ائدیم .

او سوزو ائشیدنده گئجه یوغوم گلمه دی ، گوندوز اوتورماغیم گلمه دی خاقانیمما عرض ائتدیم : چین ، اوغوز ، قیطای قووشوب گلیر-سه تهله که ده قالا جاقیق . بیر شئی نازک اولاندا توپلاماق آسان دیر . اینجه ایکن سیندیرماق آسان دیر ، نازک قالین اولسا ، اینجه یوغون اولسا سیندیرماق چتین دیر . خاقانیم ، ایسته دیگین کیمی ادره ائت دئدی . اؤتوکن^(۱) اورمانینا (جنکلینه) طرف قوشون چکدیم . اوغوزلار گلدی . ساواشدیق . تانی یاردیم ائتدی . داغیتدیق . بیلگه تونیوق تورک ملتسی نی اؤتوکن یئرینه گتیرمیش ، قونموش سوزو یاییلدی و گونئی ده کی ، قوزئی ده کی و غرب ده کی خلق گلدی . تونیوق کتیبه سینده سطرلر یوخاریدان آشاغا و سولدان ساغا یا زیلمیشدیر .

کول تیگین آبده سی : کول تیگین و بیلگه خاقان آبده لری مغو-لستاندا ، اورخون نه ری وادی سینده قوشوتسایدام دریا چه سی نین جوا-ریندا تیکیلیمیشدیر . هرایکی کتیبه یوخاریدان آشاغی یا و ساغدان صولا یا زیلمیشدیر . هرایکیسی یوللوق تیگین طرفیندن یا زیلمیش . اما خطابه بیلگه خاقان طرفیندن دیر . کول تیگین آبده سی ۳/۷۵ متر یوکسک لی گینده و دؤرد اؤزو ویا جبهه سی واردیر .

کول تیگین آبده سی ۷۳۲ ده بیلگه خاقان طرفیندن قارداشی نین اؤلوموندن بیر آز سونرا تیکدیریلیمیش دیر . بو آبده ده بیلگه خاقان

---

(۱) اؤتوکن ، اورخون نه ری ایله سئلتقا نه ری آراسیندا داغلیق واورمان-لیق بیر منطقه اولوب ، گوک تورک دولتی نین مرکزی بورادا ایمیش . بعضی مؤلفره گوره بوسوز مغولجا اولوب یئرالهه سی آدی دیر .

گوک تورک دولتی نین عظمت دؤورونی، صونرا نئجه ضعیف له بییب چین لی لره تابع و دوستاق اولدوقلارینی، چین اسارتیندن نئجه قورتولدوقلا- رینی و کول تیگینین قهرمانلیقلارلا دولو حیاتینی آنلاتیر. کول تیگین قوتلوق ایلتهریش خاقانین اوغلو و بیلگه خاقانین کیچیک قارداشی دیر. عمی لری قاپقان خاقانین اولوموندن صونرا، کول تیگین عمو اوغلانلارینی مغلوب ائدیبقارداشی بیلگه نی خاقان اعلام ائتمیشدیر. بیلگه خاقان تورک اوردولاری باش بوغو اولموش و ایگیرمی دن چوق سا واشدا باشچی- لیق ائتمیش، تورک تاریخی نین ان بؤیوک قهرمانلاریندان بیری دیر. دوققوز اوغوزلارلا سا واشیرکن ۷۳۱ ده ۴۷ یاشیندا اولموشدور. کول تیگین داش یازی سی نین دؤرد اوْزو وار دیر: شرقی، غربی، قوزئی و گونئی اوْزلی. غربی اوْزونده چین جه یازیلیمیش و بورادا تورک-چین دوستلوغوندان بحث ائدیلمیشدیر. سطرلریوخاریدان آشاغا وساغدان صولا یازیلیمیشدیر. کلمه لر ویا کلمه توپلولوقلاری صونوندا ایکی نقطه قویولموشدور.

کول تیگین مقبره سی نین اطرافیندا بیرچوخ مجسمه قالیقلاری وار- دیر و مقبره یه گئدن خیابانین اطرافیندا داش بالبالار (مجسمه کیمی داشلار) دا کول تیگین یین اولدوردوگو دشمن لری تمثیل ائدیر. بورادا کول تیگین مجسمه سی و آروادی نین مجسمه سی نین قالیغی واردیسر. کتیبه بئله باشلاییر :

۱ - تنگری تگ تنگری ده بولموش تورک بیلگه کاقان بو ائدکسه اولورتوم، صا بیمین تۆکته تی اسیدگیل اولایو اینی ییگونوم، اوغلانیم، بیر- یکی اوغوشوم، بؤدونوم، بیربیه شادا پیت بگلر، بیریا تا رگات بؤیروک بگلر. اوتوز تاتار...

۲ - تۆکوز اوغوز بیگلر بؤدونی بو صا بیمین ائدگوتی اسیدکاتینغ ی تینغلا : ایلگرو کون توغسیکا، بیری گروکون اورتوسینگاروکوریغارو کون باتسبکینقا، بیریقاروتون اورتوسینگاروآندا ایچره کی بودون کؤپ مانا کورور، بونجا بودون .

۳- کؤپ ایتدیم، اول آمتی آنیق یوک، تورک کاقان ائتوکن ییشش اولورسار ایلته بونگ یوک .

.....

بوگونکو تورکجه میزله :

۱ - تانری کیمی گوی ده اولموش بیلگه خاقان بو زامانداختسه
- اوتوردوم . بوسوزومی صونو جان ائشیت بخصوص قارداش اوغلو، اوغلو،
بوتون قوهوموم، ملتیم، گونئی دهکی شادلار (پرنس و امیر)، بیگلر،
قوزئی ده کی طرخانلار، بویوروق بیگلری، اوتوز تاتار...

۲ - دوققوز اوغوز بیگلری، ملتی ! بوسوزومی یاخشی ائشیته درست
قولاق آس . شرق ده گون دوغانا، گونئی ده گون اورتاسینا، غرب ده
گون باتانا، قوزئی ده گفجه اورتاسینا قدهر، اونون ایچینده کی ملت
هامیسی منه تابع دیر. بوقدر ملتی .

۳ - هامیسی نظمه سالدیم، او ایندی بیس دگیل . تورک خاقانی
اوتوکن جنگلنده اوتورسا ائلده صبخینتی و غم یوخدور .

صونرا بئله نئییر: شرق ده شانتوگ اوواسینا قدر قوشون چکدیم
آزقالدی دریایا یئتیشیم . گونئی ده دوققوز ارسینه (یئرآدی) قوشون
چکدیم . آزقالدی تبتیه یئتیشیم . غرب ده اینجی نهیرینی (سیحون) گفچدیم
دمیرقاپویا قدر قوشون چکدیم . قوزئی ده بیرباییرکو یئرینه قدر
قوشون چکدیم . بویئرله دک یئریتدیم . اوتوکن جنگلدن داها یاخشی سی
یوخموش . ائل (ملت) توتان یئر اوتوکن جنگلی ایمیش . بویئرده
اوتوروب چین ملتی ایله سازش ایله دیم . قیزیلی، گوموشی، ایپگی،
ایپک لیگی صبخینتی سیز ائله ویریر . چین ملتی نین سوزو شیرین، ایپک
قوماشی یوموشاق ایمیش . شیرین سوزله، یومشاق ایپک قوماشلا اوزاق
ملتی توولاییب ائله جه یاخینلاشدیرارمیش . یاخینلاشدیریب قوندوقدان
صونرا بیس ایشلری او زامان دوشونر، فکر ائدرمیش .

بو باشلانغیجان صونرا بیلگه خاقان تورک ملتینه خطاب ائده رک
دئییرکی، اوتوکن اورمانیندان اوزا قلاشما سان و اوزاق یئرله گفتمه -
سن سنه زوال یوخدور . ای تورک منیم سوزومو ائشیت ، سن خاقانی نین
سوزونو ائشیتمه دین و هریشره گفتمدین اورادا ذلیل و پیریشان اولدون
صونرا اوز اجدادی بومین خاقان و ایستمی خاقان دان بحث ائدییر و
اونلارین ساواشلاریندان ، قهرمانلیقلاریندان و تورک ملتینه ائله دیک
لری خدمتلردن دانیشیر . صونرا آتاسی قوتلوق ایلتهریش خاقان دان
صحبت ائدییرکی آتاسی ایل بیلگه خاتون ایله بیرلیکده تورک ائلیسی
بیرلشدیردی و چین، باز، دوققوز اوغوز، قیرقیز، قوریقان و ختای کیمی
دوشمنلره ایگیرمی دفعه ساواشدی و خلقی اسارتدن قورتاردی و بیزیم

قانون و دبیمیزی برقرار ائتدی. تانری بیزه لطف ائتدی. آتام خاقان ملت و املکهنی قورتاردی.

کتیبه نین قوزئی اوزونده بئله دئیر: دوققوز اوغوز ملتسی اؤز ملتیم اییدی. گوک، یئر بولانديغی اوچون دوشمن اولدی بیر ایلهده بش دفعه ساواشدیق .

صونرا بئله دئیر: تورک اوغوز بیگلیرى املت! ائشیدین!
اوستده گۆی تۆکولمه ییب، آلتدا یئر داینمه سه، تورک ملتى ائلىنى تۆره نى (قانون) کیم پوزا بيله جکدی. تورک ملتى اؤزونه گل، عقلى - نى باشینا توپلا! اطاعت سیزلیک اؤزوندن، سنى ترقى وئرمئیش بیلگىلى خاقانینا و زنگین لشدیرمیش ترقى ائتمیش گؤزه ل یوردونا قارشى یانیلیب پیسلیک گتیردین، سلاھیلار نئجه گلیب سنى داغیتدیلار نیزه لى لر نئجه گلیب سنى قوودولار، مقدس ائتوکن اورمانى نین ملتى! داغیلدین، شرقه گئدن گئتدی، غربه گئدن گئتدی. گئتدیگین یئر ده قازانجین بو اولدی، قانین صو کیمی آخدی، سۆموگون داغ کیمی یاتدی بیگ اولاجاق اوغلون قول اولدی، خانم اولاجاق قیزین کنیز اولدی. بیلگی سیزلیگین و پیسلیگین اؤزوندن عمیم خاقان اؤچوب (املوب) گئتدی. باش اوچونا قیرقیز خاقانینى بالبال (1) تیکدیم. صونرا سۆزلرینه بئله ادامه وئیر:

من، وارلى، زنگین ملته خاقان اولمادیم. قارنى آج، اوستوییرتیق، پریشان بیرملته خاقان اولدوم. فارداشیم کول تیگین ایله دانیشدیم. آتامیزین، عمی میزین قازانمیش اولدوغو ملتین آدی - سانى نى الدن وئرمه مک اوچون تورک ملتى اوچون گئجه یاتمادیم، گوندوز اوتورمادیم قارداشیم کول تیگین و ایکی شادایله املوم دیریم چالیشدیم و قازاندیم .

صونرا تانری یاردیم ائتدیگی و طالعیم اولدوغو اوچون امله جک ملتى دیر یلدیب نظمه سالدیم، دؤردیانداکی ملتلى امریم آلتینسا

(1) قدیم تورکلرین عادتلرینه گؤره املن قهرمان و قوماندانین قبری نین یانیندا اونون دوشمنى نین مجسمه سى نى ویا مجسمه نى تمثیل ائدن داشی قویوب اونا بالبال دئیردی لر و بوشکلده اوبیردونیا دا دشمنین روحو املونون روحونا. خدمت ائله یه جکینه اینانیردی لار.

آلديم، دشمن سيز قیلدیم، هامیسی منه تابع اولدولار .
بو قدر قانون و توره یی قازانیب کیچیک قارداشیم کول تیگین وفات
اقتدی . من دوشوندوم گوزوم گوزوم اولدی، بیلیر عقلم بیلما اولدی .
دوشوندوم . ابدی اولراق تانری یاشار، کیشی اوغلو، هامی اولمک
اوچون یارادیلیمشدير . کتیبه نین صونوندا کتیبه نی یازان یوللوق
تیگین بئله بیان ائدییر :

بو قدر یازی نی یازان کول تیگین آتیبی (۱) یوللوق تیگین ....
من یازدیم . ایگیرمی گون اوتوروب بوداشا ، بودیوارا ، من ، یوللوق تیگین
یازدیم . منی اعتبارلی اوشاقلاری نیزدان داها یاخشی یسلردینیز . اوچو
گفتدینیز . گویده ده حیاتدا اولدوغو کیمی یا شایین .

بیلگه خاقان آبده سی : بو آبده ۷۲۵ م ده بیلگه خاقان اولندن
بیرایل صونرا اوغلو طرفیندن تیکلیمشدير . آبده کول تیگین آبده سی
نین بیرکیلومتر لیگینده دیر . شکلی ، ترتیبی کول تیگین آبده سینده بنزهر
یال نیز بیرنچه سانتیمتر داها یوکسک دیر . اونون اوچون شرقی اوزونده
۴۱ و دار اوزلرینده ۱۵ سطر واردیر و بیرجه سینده چینجه یازیلیمش
دیر . بو آبده ده بیلگه خاقان دانیشیر . کتیبه نین بیر قسمی کول تیگین
آبده سی نین یازیلارینا بنزهر . کتیبه ده کول تیگین اولوموندن صونرا
کی حادثه لر علاوه ائدیلمشدير . بو آبده باش آشاغی دوشوب سینمیش و
چوق قسمی سیلینمیشدير . بو آبده نین ده یازیلیسی یوللوق تیگین دیر .
وا طرفیندا مقبره قالیقاری و مجسمه لر ، بالبالار وداشلار واردیر .
بورادا بیلگه خان اغوز غا ثله سیندن دانیشانان صونرا قاباخکی
خاقانلارین خطلارینا اشاره ائدییر و چین سیاستینی افشاء ائدییر و
دئییرکی چین لی لر هیله کاردیر . کیشی لریمیزدن نوکر و قیزلاریمیزد
کنیز توتدولار . تورک بیگلری تورک آدینی بورا خیب و چین خاقانینا
تابع اولدولار .

صونرا اغوز ایشلری و ساواشلاریندان بحث ائدییر و ایکینجی دفعه
گوک تورک دولتی نین تشکیلیندن بحث ائده رکن آتاسی ایلته ریش و مشا -
وری و وزیرى تونیوقون خدمت لریندن دانیشیر .

اویغور آبده ویا بنگو داشلاری : اویغورلار ۷۴۵ ده گوک تورکلره

---

(۱) آتی ، قارداش یا باجی اوغلو وهمده اوستاد و لله دشمکدیر .

عصيان ائديب حكومتى اونلارين اليندن آلديلار و يوزايل قدرا موكون ده حكومت ائديلر و بالاخره ۸۴۰ دا قيرقيزلار طرفيندن حكومتلى سقوت ائتدى و اويغورلارين بيرقىسى تارىم حوزه سینه يعنى بوگونكو شرقى توركستانا، بير قسى دا چين ايچهريسينده قانمو اياالتينه مهاجرت ائديلر و اورالدا حكومت قوردولار .

اويغورلارين اوچونجو خاقانى بوگوخان مانى دينينى قبول ائديب اونو اوز دولت دينى اعلام ائتدى (۷۶۳ م = ۱۴۲ شمى) . بوندان سونرا مانى دينى ايله برابر مانى يازيسى دا توركلر آراسيندا ياييلىب ، گوک تورک يازيسى ترك ائديلدى. بوتارىخ دن سونراكى دؤوره يه عائد آبدهلر اويغور يازيسى آدلانا يئنى يازيله يازيلميشدير .

اويغور يازيسى سفد يازى سينا بعضى دگيشمه لر عمله گتيرمك له ايجاد ائديلميشدير . بويازى توركلر آراسيندا مانى، بودا و اسلام دينسى ياييلاندا سونرا داخى عصرلر ايشلندى و ميلادى اون آلتينجى عصره قدر دوام ائتدى و اوندان سونرا يئرينى عرب يازيسينا بوراخدى . اويغور يازيسى دا ماغان صولا يازيلير و ۱۸ حرفدن عبارتديروتورک دىلى اوچون مناسب و كافى دگيلدير .

اويغورلار شرقى توركستاندا يئرله شندن سونرا اويغور يازيسى ايله بيرچوخ متن لر و كتابلار و بويوک بير ادبيات ياراتميشلار . بيز بورادا موكون ده ياشاركن گوک تورک الفبا سيله يازيلميش كتيبهلر - دن قيما اولارق بحث ائده جه بيك .

بوكتيبه لرين ان مهملى تاپرات بنگوتاشى، تس بنگوتاشى و شينه اوسونگو تاشى دير .

تاپرات بنگوتاشى ۷۵۳ ده اويغورلارين ايکينجى و بويوک خاقانى مؤين چور طرفيندن تيكيلميش و ۲۹ سطر دن عبارتدير و مؤين چور و آتا - سى گول بيلگه نين سا و اشلاريني شرح وئيرير . تس بنگوتاشى دا مؤين چور طرفيندن تيكيلميش و اويغورلارين آتا لاريندا ن بحث ائدر .

شينه اوسو و يا مؤين چور آبده سى : ۷۶۰ دا مؤين چور آدينسا تيكيلميش و اويغور بنگو داشلارى نين ان اوزونودور . بوداشدا اللى بير اوزون سطر يازيلميشدير . متن خاقانين ديليندن ديرو ۲۴۰ دان - مؤين چورون وفاتى، ۷۵۹ قدر اولان حادثه لرى آنلادير . كتيبده اويغور -

لارین گوک تورکلرله ساواشلاری و اونلاری مغلوب ائدیب آرادان آپار-
ماقلاری وها بله قارلوقلارلا، سککیز اوغوزلارلا، دوققوز تاتارلارلا، چیک
لرله، قیرقیزلارلا و باس میللارلا ساواشلاری قید ائدیلمیشدیر .

مؤین چۆر کتیبه سی اسلوب و بیان باخیمیندان اورخون آبدله لرینه
بنزهر لکن اونلارداکی یوکسک هیجان وائل قایغی سی و لیریزم بو آبدله
ده یوخدور .

بوگون گوک تورک حرفلریله یازیلان متن لرین صایسی ایکی یوز
اللی نی گئچمیشدیر . بونلارین آنجاق بیر قسمی مختلف قاتالوق و مجله
لرده نشر ائدیلمیشدیر .

۲۵ - نجی عصرین باشیندان بری مختلف اولکه لرده عالم لر بو آبدله
لر حقینده تدقیقات آپاریب و مختلف کتابلار نشر ائتمیشلر . تومن یین
اورخون آبدله لرینی اوخویوب متن و ترجمه لرینی نشر ائتدیگدن صونرا
تورکیه ده نجیب عاصم ، راغب خلوصی و حسین نامق اورخون طرفیندن بو
داش یازیلاری باره ده قیمتلی نشریات چیخمیشدیر . پرفسور محرم ارگین
۱۹۷۵ ده اورخون آبدله لری آدیله اوچ بؤیوک آبدله نین متنی و ترجمه لر-
ینی چاپ ائتمیش و کتابی نین صونونا متن لرده گئچن سؤزلرین سؤزلو-
گو نو ده علاوه ائتمیشدیر .

پرفسور طلعت تکین آمریکا دا ۱۹۶۵ ده اورخون آبدله لرینی انگلیز-
جه ترجمه لرله بیرلیکده نشر ائتمیش و آبدله لرین دیلی نین گرامرینی
ده علاوه ائتمیشدیر .

روس تورکولوژیست لریندن مالوف بو آبدله لر حقینده قیمتلی
تدقیقلرینی چاپ ائتمیشدیر .

ن . کونونوف (KONOPOV) ۱۹۸۵ ده نشر ائتدیگی
" ۷ - ۹ - اینجی عصر لرده کی تورک رونیک آبدله لری نین دیلی " آدلی
اثرینده بو دیلین گرامرینی ده یازمیشدیر .

شمالی آذربایجاندا شوکوروف (شکروف) و محرموف ۱۹۷۶ دا "قدیم
تورک یازیلی آبدله لرین دیلی " آدلی کتابی نشر ائدیب بو اثرده مختلف
تورک قوملری حقینده قیصا معلومات وئرندن صونرا ، کول تیگین و تونیو-
قوق آبدله لری نین گوک تورک حرفلریله متن لرینی ، ترانسکرپسیونلار-
ینی و آذربایجان تورکجه سینه ترجمه لرینی درج ائتمیشلر .

قیرقیزستان علم لر آکادمی سی ۱۹۷۱ ده فرونزه ده " اسکی تورک

دیالکت لری و چاغداش دیللمده کی انعکاسلاری " آدیله یعنی بیر اثر نشر ائتمیشدیر. بو اثر باتمانوف ریاستینده بیرنجه عالم طرفیندن حاضرانمیش و اثرده یعنی سئی ، مغولستان داکی آبدلرده ایشله نسن ۱۶۸۰ کلمه نین مختلف فهرست لری وئریلمیشدیر .

کول نیگین آبده سی (کتیبه)
گونئی اۆزو

N>S :)ZH : J EYFQ : FTNH : F#J>S : JXFTH : EHFTTH (1)
 #HNE9HT : >DJ> : YEXPI : FHNH :)#SY : #S4J> : FQX
 YEX S T 1#F : J9TFQ : #>>>S : #FZ> : F9TFQ : #>JZ> :
 H> : TYEX : t4D>S : S4H> : J04F9 : T

S4H : XFI : FHNE X : H#J>S : F>>>S FTYEX : HZ>H> t S (2)
 N7 : NTEYFQ : JH4Z>S : HNF : NTEYF : J4FH : F>>F
 : >4Z4F9 : J4F4S : HNF : >4Z4> t : >4F4> S4> : H
 # : t> t : >>>S : F9T 82 : J@ : >4F4> S4> : HNH
)>>>S : J

منابع :

- ۱ - اورخون آبدلری . محرم ارگین . ملی اگیتیم باسیم ائوی . استانبول ۱۹۷۰ (۱۵۰۰ تمل اثر ، صایی ۳۲)
- ۲ - تورک دیلی تاریخی ۲ جلد . احمد جعفر اوغلو . استانبول اونیور سیته سی . ادبیات فاکولته سی . استانبول ۱۹۷۰
- ۳ - تورک ملی کولتورو . ابراهیم قفس اوغلو . اوچونجو باسقی . بوغاز ایچی یایینلاری . استانبول ۱۹۸۴
- ۴ - رسمی تورک ادبیاتی . نهادسامی بانارلی . بیرینجی جلد . ملی اگیتیم باسیم ائوی اوستانبول ۱۹۷۱
- ۵ - بؤیوک تورک کلاسیک لری . بیرینجی جلد . ائوتوکن - سؤگوت - استانبول ۱۹۸۵
- ۶ - قدیم تورک یازیلی آبدلری پروگرامی . آذربایجان دولت اونیور سیته تی . باکی ۱۹۸۰

اوزخون دینی سنی العباسی (۱)

ترکی اور سامانی	اوزخون ۲، ۱	اوزخون ۳	دینی سنی	ترکی سامانی	اوزخون ۲، ۱	اوزخون ۳	دینی سنی
آ	𐬀	𐬀	𐬀 (ā-0)	ی	𐬀	𐬀	𐬀 (p)
ای	𐬁	𐬁	𐬁	ی	𐬁	𐬁	𐬁 (xxxvii)
اؤ	𐬂	𐬂	𐬂	ن	𐬂	𐬂	𐬂
اؤ	𐬃	𐬃	𐬃	ن	𐬃	𐬃	𐬃
ک	𐬄	𐬄	𐬄 (xxxvii)	ن	𐬄	𐬄	𐬄
ک	𐬅	𐬅	𐬅	ر	𐬅	𐬅	𐬅
اؤک (اؤخ) کو	𐬆	𐬆	𐬆	ر	𐬆	𐬆	𐬆
خ	𐬇	𐬇	𐬇	ل	𐬇	𐬇	𐬇
ک	𐬈	𐬈	𐬈	ل	𐬈	𐬈	𐬈
کو اؤک - کو اؤک	𐬉	𐬉	𐬉	ج	𐬉	𐬉	𐬉
گ	𐬊	𐬊	𐬊	س	𐬊	𐬊	𐬊
ت	𐬋	𐬋	𐬋	س	𐬋	𐬋	𐬋
ت	𐬌	𐬌	𐬌	س	𐬌	𐬌	𐬌
د	𐬍	𐬍	𐬍	ش	𐬍	𐬍	𐬍
د	𐬎	𐬎	𐬎	ش	𐬎	𐬎	𐬎
د	𐬏	𐬏	𐬏	ز	𐬏	𐬏	𐬏
د	𐬐	𐬐	𐬐	ز	𐬐	𐬐	𐬐
د	𐬑	𐬑	𐬑	ز	𐬑	𐬑	𐬑
د	𐬒	𐬒	𐬒	ز	𐬒	𐬒	𐬒
د	𐬓	𐬓	𐬓	ز	𐬓	𐬓	𐬓
د	𐬔	𐬔	𐬔	ز	𐬔	𐬔	𐬔
د	𐬕	𐬕	𐬕	ز	𐬕	𐬕	𐬕
د	𐬖	𐬖	𐬖	ز	𐬖	𐬖	𐬖
د	𐬗	𐬗	𐬗	ز	𐬗	𐬗	𐬗
د	𐬘	𐬘	𐬘	ز	𐬘	𐬘	𐬘
د	𐬙	𐬙	𐬙	ز	𐬙	𐬙	𐬙
د	𐬚	𐬚	𐬚	ز	𐬚	𐬚	𐬚
د	𐬛	𐬛	𐬛	ز	𐬛	𐬛	𐬛
د	𐬜	𐬜	𐬜	ز	𐬜	𐬜	𐬜
د	𐬝	𐬝	𐬝	ز	𐬝	𐬝	𐬝
د	𐬞	𐬞	𐬞	ز	𐬞	𐬞	𐬞
د	𐬟	𐬟	𐬟	ز	𐬟	𐬟	𐬟
د	𐬠	𐬠	𐬠	ز	𐬠	𐬠	𐬠
د	𐬡	𐬡	𐬡	ز	𐬡	𐬡	𐬡
د	𐬢	𐬢	𐬢	ز	𐬢	𐬢	𐬢
د	𐬣	𐬣	𐬣	ز	𐬣	𐬣	𐬣
د	𐬤	𐬤	𐬤	ز	𐬤	𐬤	𐬤
د	𐬥	𐬥	𐬥	ز	𐬥	𐬥	𐬥
د	𐬦	𐬦	𐬦	ز	𐬦	𐬦	𐬦
د	𐬧	𐬧	𐬧	ز	𐬧	𐬧	𐬧
د	𐬨	𐬨	𐬨	ز	𐬨	𐬨	𐬨
د	𐬩	𐬩	𐬩	ز	𐬩	𐬩	𐬩
د	𐬪	𐬪	𐬪	ز	𐬪	𐬪	𐬪
د	𐬫	𐬫	𐬫	ز	𐬫	𐬫	𐬫
د	𐬬	𐬬	𐬬	ز	𐬬	𐬬	𐬬
د	𐬭	𐬭	𐬭	ز	𐬭	𐬭	𐬭
د	𐬮	𐬮	𐬮	ز	𐬮	𐬮	𐬮
د	𐬯	𐬯	𐬯	ز	𐬯	𐬯	𐬯
د	𐬰	𐬰	𐬰	ز	𐬰	𐬰	𐬰
د	𐬱	𐬱	𐬱	ز	𐬱	𐬱	𐬱
د	𐬲	𐬲	𐬲	ز	𐬲	𐬲	𐬲
د	𐬳	𐬳	𐬳	ز	𐬳	𐬳	𐬳
د	𐬴	𐬴	𐬴	ز	𐬴	𐬴	𐬴
د	𐬵	𐬵	𐬵	ز	𐬵	𐬵	𐬵
د	𐬶	𐬶	𐬶	ز	𐬶	𐬶	𐬶
د	𐬷	𐬷	𐬷	ز	𐬷	𐬷	𐬷
د	𐬸	𐬸	𐬸	ز	𐬸	𐬸	𐬸
د	𐬹	𐬹	𐬹	ز	𐬹	𐬹	𐬹
د	𐬺	𐬺	𐬺	ز	𐬺	𐬺	𐬺
د	𐬻	𐬻	𐬻	ز	𐬻	𐬻	𐬻
د	𐬼	𐬼	𐬼	ز	𐬼	𐬼	𐬼
د	𐬽	𐬽	𐬽	ز	𐬽	𐬽	𐬽
د	𐬾	𐬾	𐬾	ز	𐬾	𐬾	𐬾
د	𐬿	𐬿	𐬿	ز	𐬿	𐬿	𐬿
د	𐭀	𐭀	𐭀	ز	𐭀	𐭀	𐭀
د	𐭁	𐭁	𐭁	ز	𐭁	𐭁	𐭁
د	𐭂	𐭂	𐭂	ز	𐭂	𐭂	𐭂
د	𐭃	𐭃	𐭃	ز	𐭃	𐭃	𐭃
د	𐭄	𐭄	𐭄	ز	𐭄	𐭄	𐭄
د	𐭅	𐭅	𐭅	ز	𐭅	𐭅	𐭅
د	𐭆	𐭆	𐭆	ز	𐭆	𐭆	𐭆
د	𐭇	𐭇	𐭇	ز	𐭇	𐭇	𐭇
د	𐭈	𐭈	𐭈	ز	𐭈	𐭈	𐭈
د	𐭉	𐭉	𐭉	ز	𐭉	𐭉	𐭉
د	𐭊	𐭊	𐭊	ز	𐭊	𐭊	𐭊
د	𐭋	𐭋	𐭋	ز	𐭋	𐭋	𐭋
د	𐭌	𐭌	𐭌	ز	𐭌	𐭌	𐭌
د	𐭍	𐭍	𐭍	ز	𐭍	𐭍	𐭍
د	𐭎	𐭎	𐭎	ز	𐭎	𐭎	𐭎
د	𐭏	𐭏	𐭏	ز	𐭏	𐭏	𐭏
د	𐭐	𐭐	𐭐	ز	𐭐	𐭐	𐭐
د	𐭑	𐭑	𐭑	ز	𐭑	𐭑	𐭑
د	𐭒	𐭒	𐭒	ز	𐭒	𐭒	𐭒
د	𐭓	𐭓	𐭓	ز	𐭓	𐭓	𐭓
د	𐭔	𐭔	𐭔	ز	𐭔	𐭔	𐭔
د	𐭕	𐭕	𐭕	ز	𐭕	𐭕	𐭕
د	𐭖	𐭖	𐭖	ز	𐭖	𐭖	𐭖
د	𐭗	𐭗	𐭗	ز	𐭗	𐭗	𐭗
د	𐭘	𐭘	𐭘	ز	𐭘	𐭘	𐭘
د	𐭙	𐭙	𐭙	ز	𐭙	𐭙	𐭙
د	𐭚	𐭚	𐭚	ز	𐭚	𐭚	𐭚
د	𐭛	𐭛	𐭛	ز	𐭛	𐭛	𐭛
د	𐭜	𐭜	𐭜	ز	𐭜	𐭜	𐭜
د	𐭝	𐭝	𐭝	ز	𐭝	𐭝	𐭝
د	𐭞	𐭞	𐭞	ز	𐭞	𐭞	𐭞
د	𐭟	𐭟	𐭟	ز	𐭟	𐭟	𐭟
د	𐭠	𐭠	𐭠	ز	𐭠	𐭠	𐭠
د	𐭡	𐭡	𐭡	ز	𐭡	𐭡	𐭡
د	𐭢	𐭢	𐭢	ز	𐭢	𐭢	𐭢
د	𐭣	𐭣	𐭣	ز	𐭣	𐭣	𐭣
د	𐭤	𐭤	𐭤	ز	𐭤	𐭤	𐭤
د	𐭥	𐭥	𐭥	ز	𐭥	𐭥	𐭥
د	𐭦	𐭦	𐭦	ز	𐭦	𐭦	𐭦
د	𐭧	𐭧	𐭧	ز	𐭧	𐭧	𐭧
د	𐭨	𐭨	𐭨	ز	𐭨	𐭨	𐭨
د	𐭩	𐭩	𐭩	ز	𐭩	𐭩	𐭩
د	𐭪	𐭪	𐭪	ز	𐭪	𐭪	𐭪
د	𐭫	𐭫	𐭫	ز	𐭫	𐭫	𐭫
د	𐭬	𐭬	𐭬	ز	𐭬	𐭬	𐭬
د	𐭭	𐭭	𐭭	ز	𐭭	𐭭	𐭭
د	𐭮	𐭮	𐭮	ز	𐭮	𐭮	𐭮
د	𐭯	𐭯	𐭯	ز	𐭯	𐭯	𐭯
د	𐭰	𐭰	𐭰	ز	𐭰	𐭰	𐭰
د	𐭱	𐭱	𐭱	ز	𐭱	𐭱	𐭱
د	𐭲	𐭲	𐭲	ز	𐭲	𐭲	𐭲
د	𐭳	𐭳	𐭳	ز	𐭳	𐭳	𐭳
د	𐭴	𐭴	𐭴	ز	𐭴	𐭴	𐭴
د	𐭵	𐭵	𐭵	ز	𐭵	𐭵	𐭵
د	𐭶	𐭶	𐭶	ز	𐭶	𐭶	𐭶
د	𐭷	𐭷	𐭷	ز	𐭷	𐭷	𐭷
د	𐭸	𐭸	𐭸	ز	𐭸	𐭸	𐭸
د	𐭹	𐭹	𐭹	ز	𐭹	𐭹	𐭹
د	𐭺	𐭺	𐭺	ز	𐭺	𐭺	𐭺
د	𐭻	𐭻	𐭻	ز	𐭻	𐭻	𐭻
د	𐭼	𐭼	𐭼	ز	𐭼	𐭼	𐭼
د	𐭽	𐭽	𐭽	ز	𐭽	𐭽	𐭽
د	𐭾	𐭾	𐭾	ز	𐭾	𐭾	𐭾
د	𐭿	𐭿	𐭿	ز	𐭿	𐭿	𐭿
د	𐮀	𐮀	𐮀	ز	𐮀	𐮀	𐮀
د	𐮁	𐮁	𐮁	ز	𐮁	𐮁	𐮁
د	𐮂	𐮂	𐮂	ز	𐮂	𐮂	𐮂
د	𐮃	𐮃	𐮃	ز	𐮃	𐮃	𐮃
د	𐮄	𐮄	𐮄	ز	𐮄	𐮄	𐮄
د	𐮅	𐮅	𐮅	ز	𐮅	𐮅	𐮅
د	𐮆	𐮆	𐮆	ز	𐮆	𐮆	𐮆
د	𐮇	𐮇	𐮇	ز	𐮇	𐮇	𐮇
د	𐮈	𐮈	𐮈	ز	𐮈	𐮈	𐮈
د	𐮉	𐮉	𐮉	ز	𐮉	𐮉	𐮉
د	𐮊	𐮊	𐮊	ز	𐮊	𐮊	𐮊
د	𐮋	𐮋	𐮋	ز	𐮋	𐮋	𐮋
د	𐮌	𐮌	𐮌	ز	𐮌	𐮌	𐮌
د	𐮍	𐮍	𐮍	ز	𐮍	𐮍	𐮍
د	𐮎	𐮎	𐮎	ز	𐮎	𐮎	𐮎
د	𐮏	𐮏	𐮏	ز	𐮏	𐮏	𐮏
د	𐮐	𐮐	𐮐	ز	𐮐	𐮐	𐮐
د	𐮑	𐮑	𐮑	ز	𐮑	𐮑	𐮑
د	𐮒	𐮒	𐮒	ز	𐮒	𐮒	𐮒
د	𐮓	𐮓	𐮓	ز	𐮓	𐮓	𐮓
د	𐮔	𐮔	𐮔	ز	𐮔	𐮔	𐮔

سلطان الشعراء حبیبی

حبیبی نین آدی کورزاالدین^۱، تخلصو ایسه حبیبی دیر، دوغولدوقو
بئری گوی چای ما حالی نین برگشاد قصبه سی دیر .
حبیبی هجری قمری دو ققوزونجو عصرین ایکینجی یاریسیندا شهرت تا پا
ن ممتاز و نادر شاعر لریمیزدن دیر. و "تحفه" سامی" ده. اونون حقیقینده
نسبتا گنیش معلومات و ثریلیب دیر. شاعرین آذربایجان حکمدارلاریندان
آق قویونلو حکمداری سلطان یعقوبون دؤورونده یا شاماسی و چوبانلیقلا
حیات و گذرانینی گفچیرتمه سی سؤیله نیلمیشدیر .
دقیقلن لره گوره بیرگون سلطان اوودا ایکن ، بیر قوزو سوروسونو
اوتاران حبیبی یه راستلاشیر و بیرنفر خدمتکار واسطه سی ایله سورونو
ن کیمین اولدوغونو اوگره نمک ایسته ییر . خدمتکار گئدیب حبیبی دن سو-
روشور :

- بو قوزولار کیمین دیر ؟

- قویونلارین .

- بو کندین بؤیوک لری کیم لردیر ؟

- اوکوزلر و گامیشلار .

- من انسانلاری قارشیلایان بؤیوک لری صوروشورام .

- ایتلر و کؤپکلر .

خدمتکار حدت له نه رک تورکجه سؤیله ییر :- " آئی نه چا پایدیم آسنی "

حبیبی اونا سؤیله ییر :

- چا پا بؤکور کی، یولداشلارین گشتدی .

خدمتکار سلطان یعقوبین یانینا کلیب ، احوالاتی اولدوغو کیمی

سؤیله ییر . سلطان حبیبی نی یانینا چا غیتدیریر ، اونون فراستلی و

بیلیک لی بیر شخصیت اولدوغونو آنلاییب ساراینا دعوت ائدیروا ونو-

نچون لازمی شرایط یارادیر .

سلطان یعقوب سارایندا حبیبی اؤز استعداد و لیاقت و با جاریغینی

---

۱) کورز کلمه سی نین ایکی معناسی واردیر : ۱- بیر یا ایکی یا شلیسی

قیزیل قوش ، ۲- حاذق و کامل بیر شخص (۲۰) تورک دیلینده چا پاق ایکی

معنادا ایشله نیر : ۱- قلینجلا یا بیر حر به ایله دوغراماق ، پارچا - پارچا

ااشتمک ۲ - آتی، حیوانی قووماق ، چا پدیرماق ، تند سورمک بورادا -

خدمتکار چوبانی دوغراماق ایسته ییر معنا سیندا و ثریلیر .

بروزه و ثریب کون به گون حرمتی و شهرتی آرتیرومعین شرایط یارانار
کن استعداد اوزونو گؤسته ریب صاحبینا حرمت و عزت قازانیر .
سلطان یعقوب وفات ائتدیکن صونرا ، حبیبی شاه اسماعیل صفوی نین
ساراینا گئدیب ، حکمدارین دقت مرکزینده قرار توتور . شاه اسماعیل
خطائی آموزده گؤزهل شاعر اولدوغونا گؤره حبیبی نین قدرینی بیلیب
اونونلا انسیت یارادیب ، اکثر مشاعره مجلسری قوروب ، دیگرشاعرلره
برابر ، ادبی مسامره لر تشکیل ائدیرمیش . حبیبی نین یوکسک ذکساء و
استعدادینی ، شاعرلیک قدرتینی دویوب و مشاهده ائدن شاه اسماعیل
اونو " ملک الشعراء " لیق رتبه سی ایله تلطیق ائدیب ، اونو لایقینجه
تشویق لر بویوروب ، کون به کون حرمتینی آرتیرمیشدیر . . . .
شمس الدین سامی " قاموس الاعلام " اثری نین اوچونجو جلدینده حبیبی
باردهه یازیر : " حبیبی شعرای عثمانی دن ایکی ذاتین تخلصی دیر .
بیرینجیسی عن الاصل ایرانلی اولوب سلطان بایزیدخان ثانی دؤورونده
روما گلمیش و یاووزسلطان سلیم خان زامانیندا وفات ائتمیشدیر . عالم
و متفنن بیرذات اولوب کندینه مخصوص شیوه سی و ارایدی کی ، بو بیست
جمله اشعاریندان دیر :

گر سنین چون ایتمه ایم چاک ای گول نازک بدن
قبریم اولسون اول قباء اگنیمده پیراهن کفن
بورادان آیدین اولورکی ، بونظریه کی ، حبیبی شاه اسماعیل صفوی
نین وقتسیر اولوموندن صونرا ، جلای وطن اولوب اورتا عصرلرده دب ،
اولدوغو کیمی سیر و سیاحتی چیخمیشدیر ، دوزگوندور .
اولیا چلبی (محمدظلی ابن درویش) نین " سیاحتنامه " سینده یازیر
" سلیم خان دؤورونده کی شاعری سایدیقا " حبیبی عجمی دیر " - دئییه
کیچویوروز و بونونلادا قورتارییر . صونرا اثری نین ۴۱۱ - نجی صحیفه -
سینده حبیبی باردهه یازیر : " زیارتگاه سلطان الشعراء حبیبی کندو
سو عجم دیر . شاه سلیمان اولین ندما سیندان دیر . حقا کی ، پاکیسزه
اشعاری واردیر . بو سودلیجه ده خضرآباد تکیه سینده مدفون دور .
. . . گؤرونور کی ، کورزالدین حبیبی اوچ بؤیوک پادشاهین منظور
نظری اولماقدان باشقا ، تورک ادبیاتی نین تاجی منزله سینده اولان
بؤیوک فضولی نین ده مرشد کاملی اولموشدور . کی ، بیزجه او هر بیر
ملک الشعراء و سلطان الشعراء لیقدا آرتیق و قیمتلی دیر . چوخ اولابیلر

کی بویوک فضولی اوز مرشد کا ملی اولان کورزالدین بیگ حبیبی نیسن
آبدار کلاملارینی اوخودوقدان صورنا شعر سویله مگه شروع ائتمیشدیر
نئجه کیم حبیبی نین کلاملارینی بگه نن " تحفهء سامی" و " قاموس الاعلام"
ین بیزه نمونه اولراق گؤسته ردیگی :

گر سنینچون ایتمهیم چاک ای گول نازک بدن
قبریم اولسون اول قبا ، اگنیمده پیراهن کفن
مطلع لی غزلین تما مینی بویوک فضولی تخمیس ائتمک له ، روزگاریم
چنگالیندان خلاص ائده رک بوآنا دهک حفظ ائتمیشدیر .

مع التاسف مطبعه چی لر همان غزلین تخمیسینی "دیوان فضولی" نین
اوتوزا قدهر گوردوگوم دورلو- دورلو با سمالاریندا مخمس آدلاندیرا -
راق سهوه یول وئرمیشلر...

هجری ۹ - نجی عصری نین آخیرلاریندا امیر علیشیر نواشی جفتای
تورک ادبیاتی احیاسی اوچون چالیشدیغی بیر زاماندا حبیبی دخی آذر
- بایجان دیلینده صاف ، شفاف ، پاکیزه شعرلر یارادیردی .

علیشیرین میداننا چیخماسینا باعث اولان درس آرقا داشی - سلطان
حسین بایقرا کیمی ، سلطان یعقوب دا یا شاسایدی ، حبیبی ده عالم گیر
اولوردی . یا سلطان یعقوبدان صورنا چالیدیران محاربه منحوسه سی قویسا
- یدی ، حبیبی ده ساکت بیرحیات گئچیره رک یا زدیغی دیوانینی ویاخود
بلکه ده دیوانلارینی میداننا چیخارماغا موفق اولوردو . تاسف اولسون
کی ، بدبخت حبیبی تاج کیمی باشدان باشا قویولموش و چالیدیران
محاربه سینی بالذات مشاهده ائتدیکن صورنا ، خانه خراب بیرشاعر
اولموش کی محض درد و غصه لرینی داغیتماق اوچون سیاہتہ چیخمشدیر .
فضولی نین حبیبی کلاملاری نین تاثیر آلتیندا تخمیس ائتدیگی

غزل بودور :

فضولی :

تاجنون رختین گئییب ، دوتدوم فنا ملکون وطن
اهل تجریدم قبول ائتمم قبا و پیرهن
هر قبا و پیرهن گئیسم مثال غنچه من
حبیبی :
گر سنینچون قیلیمیام چاک ، ای بت نازک بدن
قبریم اولسون اول قبا ، اگنیمده پیراهن کفن

فضولی :

گرچی سودای سر زولفونده‌یم زار و ذلیل
کچمن اول سودادن اولدوقجا بنه عمر طویل
سانما ترک ائتدیم بو سودانی گراولسام بن قتیل

حبیبی : چیقمیا سودای زولفون باشدان ای مه گر یوزایل
استخوان کلهم ایچره دوتسا عقرب لر وطن

فضولی :

غالب اولموش صبحدم شوق گول رویون بنه
سیر باغ ائتدیم کی، بوی گول وئره تسکین بنه
گول کوروب یادین له، دُر اشک ساچدیم هر پینه

حبیبی : دوشدو شبنم باغا گول تا گول نثار ائتسین منه
سبزه نین هر برگینه بیر دُر تا پشیرمیش چمن

فضولی :

دئییرایدیم ای دل ! کتیرمه هیچ درد اهلینه شک
تاسنی هم سالمایا بیر درده دوران فلک
آلما دین پند ایمدی عاشیق سن، ایشین آه ایله مک

حبیبی : ای کونول عشق اهلینه هر دم گولردین شمع تک
بن دئمز میدیم کی، بیرگون آغلیاسی دیر گولن

فضولی :

خواه سنجاب ایله سین فرشی " فضولی " خواه گول
هجر دن مطلق یوقو کورمز کوز، اکلنمز کونول
یارسیز عشق اهلی نین دینلنمه سی ممکن دکول

حبیبی : نهجه دینلنسنین " حبیب "ین سن سیز، ای اندامی گول
چون باتیر جسمیه تن ده هر توک اولموش بیردیکن

حبیبی نین وفاتی شمس الدین سامی یه گوره ۹۱۸ - نجی هجری قمری
ایل ایله ۹۲۶ - نجی هجری قمری ایل لر آراسیندا اولموشدور. فضولی
نین تولدو ایسه ۹۵۳ وفاتی ایسه ۹۶۴ و بعضی ملاحظه لره گوره ۹۷۵
هجری قمری ایلینده اولموشدور. بیهلیک له حبیبی نین وفاتی زمانی
فضولی باشلانقیچ گنج لیک ایل لرینی کچیریردی و اونون اثرلری ایله
پروازلانمیش دی .

***

مبانی دستور زبان آذربایجانی

﴿ ترکیبات و جملات ﴾

۴

ترکیبات ثابت همانند سایر زبانها، در زبان آذربایجانی نیز، علاوه بر ترکیبات آزاد، ترکیباتی نیز هستند که از نظر عملکرد دستوری شبیه ترکیبات آزاد بوده، ولی در ارائه مفهوم و معنی با آنها فرق دارند. از این ترکیبات در دستور زبان بعنوان ترکیبات ثابت نام می‌برند. ترکیبات ثابت، بطوریکه از نام آن نیز برمی‌آید، برخلاف ترکیبات آزاد که در آنها دو یا چند کلمه برای بیان مفهوم شاملتر و مرکب‌تر بطور گذرا و مشروط ترکیب می‌شوند، ترکیبات تلفیق یافته و شکل پذیرفته‌ای هستند که، عناصر شرکت‌کننده در آنها بنحوی از مفاهیم اصلی و لغوی خود دور می‌شوند و معنی و تعبیر ثابت و یکپارچه‌ای را ارائه می‌دهند. در ترکیبات "گجه‌گوزو - شب هنگام"، "آرا سوزو - حرف افواهی"، "قولاق یولداشی - صاحب، همنشین"، "آغ‌گون - روز خوش"، "آغیز آچماق - خواهش کردن" "قارایا خماق - تهمت زدن"، "دیلدن دوشمک - خسته و درمانده شدن"، "اؤزوند گشتمک - از حال رفتن، از خود بیخود شدن" طرفین ترکیب بمنظور تشکیل مدلول و تعبیر متفاوتی از معانی اصلی خود دور شده و ترکیبی تشکیل داده‌اند که مفهوم خاص و ثابتی از آن حاصل می‌شود.

ترکیبات ثابت در هر یک از زبانها به ایجاب قوانین و ضوابط درونی زبان ساخته و پرداخته می‌شود و از آنها معمولا بعنوان اصطلاحات، یا تعبیرات رایج در آن زبان نام برده می‌شود.

* * * *

اصولا کلمات متداول در هر زبان، در درجه اول و بطور مستقیم نام اشیاء و نمودها و حرکات معینی را می‌رسانند که از آنها بعنوان معانی اصلی یا نومیناتیف (نهادی) آن کلمات می‌توان نام برد. ولی در هر زبان، کلمات علاوه بر معنی اصلی و نهادی خود ممکن است برای بیان مفاهیم متفاوتی نیز که با معنی اصلی کلمه نوعی رابطه تشبیهی داشته باشد، به کار روند. مثلا کلمه "باش - سر" و "آغیز - دهان" که هر کدام نام خاصی از ساختمان بدن موجودات جاندار هستند و در عبارات "اؤکوزون باشی - سر گاو"، "بالیغین آغزی - دهان ماهی

ماهی" در معنی اصلی و حقیقی خود به کار رفته‌اند، در عبارات دیگری از نوع "کوچه‌نشین باشی - سرکوچه"، "داغین باشی - سرکوه یا قله کسوه"، "سورونون باشی - سرگله یا اول گله"، "ایلین باشی - سرسال یا اول - سال" ویا "بالتانین آغزی - لبه تهر"، "یولون آغزی - سر راه یا اول راه"، "قازانین آغزی - در دیگ یا سردیگ"، در معنی اصلی به کار نرفته بلکه در معنی تشبیهی و قراردادی خود به کار رفته‌اند. این نوع معانی را نیز، هر چند معنای اصلی کلمه نباشد، معانی تشبیهی کلمات می‌توان نامید.

معانی اصلی و معانی تشبیهی کلمات را در زبان شناسی معانی آزاد آنها می‌نامند. کلمات وقتی با معانی آزاد خود، اعم از اصلی یا تشبیهی - در ترکیب شرکت می‌کنند، ترکیبات آزاد را به وجود می‌آورند که پیشاپیش در زبان ساخته و پرداخته نبوده و هرکس به مقتضای بیان اندیشه و مقصود با بهره‌گیری از کلمات رایج در زبان، انواع و اشکال گوناگونی از آنها را تشکیل داده و به کار می‌گیرد. ترکیبات ثابت، از قبل بر اساس ضوابط ساختاری زبان تلفیق شده و با حفظ شکل و ترکیب ثابت خود معنی و مدلول خاصی را ارائه می‌دهند و در واقع بعنوان لغت یا تعبیر واحد و یکپارچه عمل می‌کنند که اطلاق نام اصطلاح بر این گروه از ترکیبات نیز از همین خصوصیت آنها ناشی می‌شود.

ترکیبات ثابت با این ویژگی خود جزو گنجینه لغات و مفاهیم زبان محسوب می‌گردند و در کتابهای لغت و فرهنگ زبان نیز معمولاً زیر عنوان کلمه و لغتی که طرف اول آنها را تشکیل می‌دهد و یا بطور مستقل تفسیر و توجیه می‌شوند اینجا بعنوان نمونه، تعدادی از ترکیبات ثابتی را که طرف اول آنها با شرکت کلمه "باش - سر" تشکیل می‌شود، می‌آوریم: "باش آغریسی - ناراحتی"، "باش ساغلیغی - تسلیت"، "باش سوز - مقدمه، پیشگفتار"، "باش بوش - خرفت، کودن، احمق"، "باشی بلالی - مصیبت کش"، "باشی - سویوق - سهل انگار"، "باشی یوموشاق - فرمانبر، سر به راه"، "باش - آپارماق - شتاب داشتن (درکاری)"، "باش آچماق - سردر آوردن، فهمیدن"، "باش باغلاماق - تلکه کردن، از راه نادرست به چنگ آوردن"، "باش چکمک - سرکشی کردن"، "باش قووزماق (قالدیرماق) - سربرافراشتن، عصیان کردن"، "باش قاچیرماق - امتناع کردن"، "باش - باشاقوشماق - سر به سر گذاشتن"، "باش توتماق - روبراه شدن"، "باشا وشرمک - به پایان بردن، خاتمه دادن"

، "باشا سالماق - حالی کردن ، فهماندن" ، "باشینا ایت او یونو گتیرمک -
دچار ناراحتی و عذاب کردن" ، "باشینا هاوا گلیمک - دیوانه شدن ، هوائی
شدن" ، و الی آخر ....

گروه بندی ترکیبات ثابت

ترکیبات ثابت نیز به مانند ترکیبات آزاد به دو گروه اصلی ترکیبات
ثابت اسمی و ترکیبات ثابت فعلی تقسیم می‌شوند:

ترکیبات ثابت اسمی

به آن گروه از ترکیبات ثابت اطلاق می‌شود که ، از نظر دستور (صرف و نحوی)
در گروه اسمها جای می‌گیرند. ترکیبات ثابت اسمی ، از نظر عملکرد دستوری
نقشی همانند ترکیبات تعیینی آزاد داشته ولی از نظر مفهوم و مدلول
از آنها متمایز می‌شوند. ترکیبات ثابت اسمی را بر حسب اینکه در کلام
مفهوم اسم ، صفت را بیان کنند ، می‌توان به شکل زیر گروه بندی کرد:
۱ - ترکیبات ثابت اسمی که مفهوم اسم را ارائه می‌دهند.

این نوع ترکیبات ثابت ، صرفنظر از مفهوم و نوع کلماتیکه در تشکیل آنها
به کار رفته باشد ، در کاربرد دستوری خود بمان اسم عمل می‌کنند.
ترکیبات ثابت اسمی ممکن است از تلفیق دو اسم مانند: "اورک سوزو - کلام
دل" ، "غم دریاسی - دریای اندوه" ، "آنادیلی - زبان مادری" ، "دیل یاراسی -
زخم زبان" ، یا از تلفیق صفت و اسم مانند: "قاراخبر - خبرصیاه (بدشگون" ،
"آغگون - روزخوش" ، "آجی سوز - حرف ناگوار" ، "اورتا شرق - شرق میانه" تشکیل
شده باشند.

۲ - ترکیبات ثابت اسمی که مفهوم صفت را ارائه می‌دهند.

این نوع ترکیبات نیز صرفنظر از مفهوم و نوع کلماتیکه در تشکیل آنها
به کار رفته باشد ، در کاربرد دستوری نقش صفت را ایفا می‌کنند.
ترکیبات ثابت وصفی عموماً از تلفیق اسم و صفت ، مانند: "دیلی اوزون -
فضول" ، "الی آچیق - مقاوتمند" ، "قانی ایستی - خون گرم" ، "قلبی قارا -
بدگمان" ، و یا از تلفیق اسم و صفت فعلی مانند: "دنیا گورموش - دنیا دیده" ،
"چورک اینیون - حق ناشناس" ، "اوزاق گون - دورنگو" والی آخر تشکیل
می‌شوند .

ترکیبات ثابت فعلی

انبوه کثیری از ترکیبات ثابت از نظر معنی و مفهوم به کار و حرکت دلالت

دارند. این نوع ترکیبها از نظر نقش عمده ای که افعال در تشکیل آنها بعهده دارند، ترکیبات ثابت فعلی نامیده می‌شوند.

در ایجاد ترکیبات ثابت فعلی، همه افعال استعداد شرکت نداشته و تنها تعداد معینی از آنها می‌توانند شرکت داشته باشند. افعالی نظیر: و شرمک (دادن)، سالماق (انداختن، افکندن)، تۆکمک (ریختن)، گلمک (آمدن) آچماق (باز کردن، گشودن)، قویماق (گذاشتن، نهادن)، توتماق (گرفتن) چکمک (کشیدن)، وورماق (زدن)، دؤنمک (برگشتن)، آتماق (انداختن) دوشمک (افتادن)، قاچماق (گریختن)، گفتمک (رفتن)، ائتمک "اٹله مسک" (کردن)، اولماق (بودن)، باخماق (نگریستن)، آپارماق (بردن)، گوئورمک (برداشتن) بیش از افعال دیگر در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی یگانه می‌روند. اسامی به کار رفته در اول ترکیبات ثابت فعلی نیز محدود بوده و از این میان اسامی اعضای بدن انسان و بخصوص ال (دست)، آیاق (پا)، باش (سر)، آغیز (دهان)، اورهک (قلب، دل)، قولاق (گوش)، گؤز (چشم)، اوز (روی) و نظایر آنها از زمینه باز و گسترده‌ای در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی برخوردارند. بطوریکه شمار ترکیبات ثابت فعلی ایجاد شده با برخی از این اسامی بر دهها و حتی صدها بالغ می‌شود.

طرف اول ترکیبات ثابت فعلی می‌تواند از اسم، مانند: "دیل تۆکمک - اصرار کردن"، "ال یئتیرمک - کمک و یاری کردن"، "گۆزدن سالماق - از نظر انداختن"، "ال دن - آیاقدان گفتمک = بی‌تابی کردن" از صفت مانند: "قارا یاخماق - تهمت زدن"، "یالان ساتماق - دروغ فروختن"، "دوغرو چیخماق - راست در دنیا مدن" از ضمیر مانند: "اؤزوندن گفتمک - از حال رفتن" از خود بیخود شدن، "اؤزونو ایتیرمک - خود را گم کردن"، "اؤزونه آتماق - به روی خود نیاوردن"، از ترکیب آزاد اسمی نوع اول، مانند: "پیس‌گونه قالماق - به پیسی افتادن"، "یاخشی گون آرزولماق - آرزوی روز خوشداشتن" از ترکیب آزاد اسمی نوع دوم مانند: "گفجه یا ریسی دورماق - نصف شب بی‌سدار شدن"، "قارین آغریسینا دوشمک - دچار دل درد شدن". از ترکیب آزاد اسمی نوع سوم مانند: "شیطانین قیچینی سیندیرماق - ماق شیطان را شکستن" "بولاقین باشینی توتماق - سرچشمه را گرفتن". از ترکیب ظرف فعلی مانند: "آغزینی آچیب گۆزونو یومماق - دهان را گشودن و چشم را بمتن". "بؤرکونو قاباغینا قویوب فکرلشمگ - کلاه خود را پیش نهادن و اندیشیدن".

افعال شرکت کننده در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی دایره عملکردی کسان

نداشته، بعضی از آنها مانند: "سُوز وِثْرْمِک - قول دادن" بهمه زمانها و اشخاص قابل تأویل است: "سُوز وِثْرْدِیم - قول دادم"، "سُوز وِثْرْمِشْم - قول داده‌ام" "سُوز وِثْرِبِیدِی - قول داده‌است"، "سُوز وِثْرْمِشْدِین - قول داده بودی" و... ولی بعضی دیگر مانند "گُوزو سو ایچْمک - چشمش آب نخوردن" تنها برای یک زمان و درباره یک شخص به کار برده می‌شود: "گُوزوم سو ایچْمیر - چشم آب نمی‌خورد" درباره زمانها و اشخاص دیگر قابل تأویل نیست.

گروهی از افعال شرکت کننده در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی هم در حالت تصدیق و قبول وهم در حالت انکار و عدم قبول به کار می‌روند. مانند: "کُؤنول وِثْرْمِک - مایل بودن" و "کُؤنول وِثْرْمِک - مایل نبودن"، "آرزویا چاتماق - به آرزو رسیدن" و "آرزویا چاتماق - به آرزو نرسیدن". بعضی دیگر تنها در حالت تصدیق و برخی در حالت انکار به کار می‌روند. مانند: "گُوز گزْدِیرْمک - نظر انداختن"، "الین آغدان قارایا وورماق - دست به سیاه و سفید نزن" که مثال اول تنها در حالت تصدیق و مثال دوم تنها در حالت انکار به کار می‌رود. گروهی از ترکیبات فعلی، با وجود متفاوت بودن اشکال و معانی افعال تشکیل دهنده آنها حالت مترادف داشته و معنی و مدلول واحدی را می‌رسانند. مانند: "قولاق آسماق / قولاق وِثْرْمِک - گوش کردن"، "سُوز آچماق / سُوز مالماق - صحبت گشودن"، "بویونونا آلماق / بویونونا گُوتورْمک - بگردن گرفتار" "جانا گلْمک / جانا دویماق - به تنگ آمدن" و الی آخر...

* * * *

در ردیف ترکیبات ثابت اسمی و فعلی، گروهی از ترکیبات ثابت نیز هستند که وظیفه ظرف را انجام می‌دهند و علامت و زمان و مکان و کیفیت حرکت را معلوم می‌کنند. ترکیبات ثابت ظرفی از نقطه نظر ترکیب، یعنی عناصر تشکیل دهنده آنها بسیار گوناگون بوده ولی از نظر کاربرد دارای انواع زیر هستند:

ترکیبات ثابت ظرفی که طرز حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "آغیز دولوسو انیشماق - با همه دهان حرف زدن"، "گُوزونون اوجویله باخماق - با گوشه چشم نگریمتن"، "ال آلتیندان ایشله مک - زیر جلی گار کردن".

ترکیبات ثابت ظرفی که زمان حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "گونو صاباح ایسته مک - همین فردا خواستن"، "گقجه گُوزو گفتمک - شب هنگام رفتن"، "هر آددیم باشی دورماق - در هر قدم ایستادن".

ترکیبات ثابت ظرفی که کمیت حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "اوکی وار دانلاماق - به حد کافی سرزنش کردن"، "تپهدن دیرناغا قدر بویانماق

– از (موی) سرتا ناخن پا رنگی شدن"، "گوز ایشله دیکجه قیزارماق – تا چشم کار می‌کند به سرخی زدن".

ترکیبات ثابت ظرفی که مکان حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "ال آلتی و ثرمک – پنهانی دادن"، "دیل او جو دشمک – نوک زبانی گفتن".

ترکیبات ثابت ظرفی که کیفیت حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "بیرقارین آج، بیرقارین توخ اولماق – یک شکم گرسنه، یک شکم سیربودن"، "بیرگوپولدا مین گوپوله وورولماق – یک دل نه، هزار دل عاشق شدن".

* * * *

علاوه بر ترکیبات اسمی، فعلی و ظرفی در زبان آذربایجانی، ترکیبات ثابتی نیز وجود دارند که در زیر هیچیک از این سه گروه رده‌بندی نمی‌شوند و از آنها می‌توان بعنوان "ترکیبات میان کلامی" نام برد که در زیر نمونه‌ها چندی از آنها بعنوان مثال آورده می‌شود: "دوزونو ایسته سن – راستش را بخواهی"، "بیر سؤزله – به یک کلام"، "او بییری طرفدن – از طرف دیگر" "سنی منیم جانیم – ترا بجان من قسم"، "من اولاسان او بیردانا وون جانی – ترا بجان آن یکی یک دانه ات"، "ایش بورا سیندا دیرکی – مطلب اینجا است که" "هرقیمته اولور، اولسون – بهر قیمتی می‌خواهد باشد"، "بیری واریدی، بیری یوخ ایدی – یکی بود، یکی نبود" والی آخر...

ایکینی بؤیوک ایتگی

مجله میزین ایکی عزیز واردملی دوستونو الدن و ثردیک :

۱ – رحمتلیک محمد مشیری ، اونلارلا اکین و تاریخ کتابلاری نین مؤلفینی تهراندا .

۲ – مرحوم صمد – ظهوری (ایلقار) ادبیاتچی و شاعر ، نشچه ادبی کتابلارین مؤلفینی تبریزده .

بیز بو ایکی عزیزین وقتینینی مجله میزین اوخوجولارینا ، خصوصاً اونلارین حرمتلی عاٹله سینه اوره کدن تسلیمت دئییب ، بؤیوک تانریدان اونلار اوچون صبرو دؤزوم دیله بیبریک . (وارلیق)

حضرت محمد (ص) بن اؤگود لری

أَلْتَسَا أَشْبَهَ بِزَمَانِهِمْ

خلق اوز زمانه سینه بنزه ر .

وَ أَيْ دَاءٌ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ

هانکی خسته لیک کجیک دهن پیس دیر؟

وَقَرُّوا مَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ الْعِلْمَ وَوَقَرُّوا مَنْ تَعَلَّمُونَهُ الْعِلْمَ

بیلیک اؤگره ندیگینیز و بیلیک اؤگره تدیگینیز کیمسه یه حرمت ائدین!

وَيَلُّ لِمَتِّى مِنَ الْعُلَمَاءِ السَّوْءِ

وای منیم امتیمه پیس عالم لر الیندهن!

أَلْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السَّوْءِ وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ

وَ اِمْلَأُ الْخَيْرِ خَيْرٌ مِنَ السَّكُوتِ وَالسَّكُوتُ خَيْرٌ مِنْ اِمْلَأِ الشَّرِّ.

یالنیزلیق پیس یولداش دان ، ویاخشی یولداش یالنیزلیق—دان

یاخشی دیر ، یاخشی دانیشماق سکوتدان و دانیشماق پیس

دانیشماقدان یاخشی دیر .

أَلْوُدُّ يَتَوَارَثُ وَالتَّبَغُّضُ يَتَوَارَثُ .

دوستلوق و دوشمنلیک مورونی دیر .

أَلْوَلَدُ ثَمَرَةُ الْقَلْبِ وَإِنَّهُ مَجْبُتَةٌ مَبْخُلَةٌ مَحْزَنَةٌ

اوشاق اورهک میوه سی ، قورخو ، کجیک و غم قایناغی دیر .

يَدَا لَلَّهِ عَلَي الْجَمَاعَةِ

تانی خلق ایله دیر .

يَسْكُرُوا وَلَا تَعْسَكُرُوا

ایشلری آسان توتون ، چتین توتما یین!

يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ وَيَبْقَى مَعَهُ اثْنَتَانِ الْجِرْمُ وَالْأَمَلُ

آدام قوجالار و لاکن ایکی شی اونونلا قالار: طمع و آرزو .

أَلْوَرَعُ سَيِّدُ الْعَمَلِ

تقوی ایشلرین باشی دیر . ترجمه ائدهن: ج . هیئت

اضافه

ترکیب اضافی در زبان ترکی سه نوع است :

- (۱) سولمازین قلمی ، داغین تپه‌سی ، علی نین بیله‌گی
- (۲) یازی قلمی ، داغ تپه‌سی ، کیشی بیله‌گی
- (۳) قیزیل قلم ، دوشان تپه ، دمیر بیله‌ک

از ظاهر هر نوع نیز می‌توان آنرا از نوع دیگر جدا ساخت .
در نوع اول هر دو کلمه (اسم) دارای پسوند خاص خود است . در نوع دوم کلمه اول بدون پسوند است . لکن کلمه یا جزء دوم پسوند دارد . در نوع سوم نه جزء اول و نه جزء دوم هیچکدام هیچگونه پسوند ندارند . نوع اول را برای سهولت تشخیص ، " ترکیب اضافی معین " می‌خوانیم . نوع دوم را " ترکیب اضافی نامعین " و نوع سوم را " ترکیب اضافی ساده " نام می‌گذاریم .

در مطالعه زبان ترکی نکته‌ای را که در مقام مقایسه با زبان فارسی باید در نظر داشت این است که در زبان ترکی - برخلاف روال فارسی مهمترین عنصر کلامی معمولا در آخر می‌آید . از اینجاست که در ترکیبات اضافی نیز برخلاف فارسی ، در ترکی همیشه مضاف جزء دوم و مضاف‌الیه جزء اول ترکیب را تشکیل می‌دهد . چنانکه در فارسی می‌گویند : " اطاق حسن " در ترکی می‌گویند : " حسنین اوتاغی " یعنی ترتیب کاملاً معکوس است . پس همیشه در نظر داشته باشیم که در ترکی وقتی که از مضاف‌الیه صحبت می‌کنیم مقصود جزء اول ترکیب اضافی است و مضاف در جزء دوم قرار گرفته است .

مضاف‌الیه و مضاف پسوندهای خاص خود را دارند .

پسوند مضاف‌الیه : پسوند مضاف‌الیه " - ین " است که به آخر اسم در جزء اول می‌آید : " حسن + ین " . همانطور که می‌دانیم بر طبق قانون هم‌آهنگی مصوتها در ترکی ، این پسوند نیز از نظر مصوت خود با آخرین مصوت اسمی که بر آن افزوده می‌شود انطباق می‌یابد . بدینگونه :

حسن + ین = حسنین

سولماز + ین = سولمازین .

بولود (ابر) + ون = بولودون .

اؤزوم (انگور) + وُن = اؤزومون .

بادقت در کلماتی که در بالا آمده : حسن ، سولماز ، بولور ، اوزوم مشاهده می کنیم که همه این کلمات به صامت ختم شده است ، در مورد کلماتی که به مصوت ختم می شوند ، مانند : آما ، علی وغیره ، این پسوند (که خود با مصوت شروع می شود) برای اینکه بهتر تلفظ شود در میان کلمه و پسوند ، یک صامت کمک کننده به تلفظ قرار می دهند که آن هم "ن" است . مثال آما + ن + ین ، علی + ن + ین و همچنین پسوندهای دیگر از این نوع .

پس در حقیقت پسوند یگانه " - ین " هشت صورت مختلف پیدا می کند :

- ین (حسن + ین = حسنین) .

- وُن (اؤزوم - انگور - + ون = اؤزومون) .

- ین (سولماز + ین = سولمازین) .

- وُن (قوش + ون = قوشون) .

و چهار پسوند دیگر با افزودن " - ن - " به اول این پسوندها (یا افزودن

- ن - به آخر مضاف الیه یا کلمه مختوم به مصوت) : - نین (دسته +

ن + ین = دسته نین)

- نوُن (دوگو - برنج - + ن + ون = دوگونون)

- نین (قالی + ن + نین = قالی نین)

- نوُن (دولو - تگرگ - + ن + ون = دولونون) .

به علی که شرح آن در اینجا زاید است در مورد کلمه "سو" (آب) و " نه "

(چه ، شئی) به ترتیب " - یون " و " - ین " می آورند (یعنی بجای

" + ن + " ، حرف کمکی " ی + + " می آورند) و می گویند : "سویون" و "نه یین"

پسوند مضاف : پسوند مضاف " - ی " است که به آخر اسم در جزء دوم

می آید ، (پیشیک یی = پیشیکی) .

همانطور که می دانین و در بالانیز اشاره شد بر طبق قانون هم آهنگی

مصوتها در ترکی با آخرین مصوت اسمی که بر آن افزوده می شود انطباق

می یابد ، بدینگونه :

پیشیک + ی = پیشیکی .

گول (گل) + و = گولو ،

آغاچ + ئی = آغاچی .

پول + و = پولو .

در مورد کلماتیکه به مصوت ختم می شوند، مانند: کورپو، گمی و غیره برای سهولت تلفظ میان پسوند و کلمات مزبور " + س + " قرار می دهند: کورپو + س + و = کورپوسو، گمی + س + ی = گمی سی . پس در حقیقت یگانه پسوند " سی " نیز هشت صورت مختلف پیدا می کند، از این قرار :

- سی (گمی + س + ی = گمی سی) .
 - سو (کورپو + س + و = کورپوسو) .
 - سی (آقا + س + ی = آقاسی / آغاسی) .
 - سو (قورو (خشک) + س + و = قوروسو)
 و چهار شکل دیگر در موارد معمولی - یعنی وقتی که آخر کلمه مضاف صامت است :

- ی (دیل + ی = دیلی)
 - و (گون - روز - + و = گونو) .
 - نی (اوتاق + ی = اوتاغی) .
 - و (پول + و = پولو) .
 دو کلمه سابق الذکر "سو" و "نه" به ترتیب "سویو" و "نهیی" می شود، در مواردی هم " نهسی " می آید.

انواع اضافه

۱ - ترکیب اضافی معین (DETERMINATE)

خصوصیت این نوع یعنی ترکیب اضافه معین آنست که مضاف الیه (یعنی کلمه اول) همیشه پسوند دارد و مضاف (یعنی کلمه دوم) به ندرت فاقد آنست. در جریان تاریخ زبان ترکی مفهوم تعلق و تخصیص آن شدید تر شده است. اگر مضاف الیه، یا کلمه اول ترکیب اسم عام و نکره باشد معنی ترکیب معرفه و خاص می شود یعنی معنی دلالت بر مفهوم می آشنا و معین و مقرر می کند:

گمی نین قاپتاننی (کاپیتان کشتی، که برای شنونده آشنا و مشخص است)
 اگر مضاف الیه اسم خاص باشد معنی ترکیب محدودتر و مشخص تر می گردد: جعفرین دفتری (دفتری که متعلق به جعفر دارد).
 اگر مضاف الیه دارای ضمیر ملکی باشد اختصاص را خواهد رساند:
 باشماغی نین رنگی (رنگ کفش او).

ترکیب اضافی معین ، به ۴ صورت امکان پذیر است : دو اسم ، اسم و عدد اسم و صفت ، ضمیر و اسم .

مورد اول دو اسم : علی نین اوتاغی (اطاق علی) .

احمدین پالتاری (لباس احمد) . اوشاغین خوره گی (غذای بچه)
قلعه نین قاپیسی (دروازه قلعه) .

مورد دوم اسم و عدد : مثال : اوتاقلارین دوردو (چهار اطاق از اطاقها) .

مورد سوم - اسم و صفت که چون اسم بکار رفته : انسانلارین یاخشی سی (نیک انسانها ، از انسانها آن که نیک است) .

مورد چهارم - ضمیر اشاره و اسم ، مثال : بونون علتی (سبب این)
اونلارین آتی (اسب آنها) .

در ترکیب اضافی معین به خصوصیت " معین بودن " تکیه می شود مقایسه فرمائید :

آغاجین یارپاغی (برگ درخت) و آغاج یارپاغی (برگ درخت)
در ترکیب اول چنین مستفاد می شود که " درخت " و خصوصیت آن برای گوینده و شنونده روشن است ، یا قبلا از آن سخن رفته و یا هر دو بدان آشنا هستند ، یعنی برگ درخت معین و معلوم می باشد . اما در مثال دوم معنی عام از ترکیب مستفاد می گردد . یعنی برگ هر درختی بطور " نکره و غیر معین " .

اگر بخواهیم به اسمی معرفه چیزی اضافه کنیم ، باید با فورمول ترکیب اضافی معین عمل کنیم ، یعنی باید حتما مضاف الیه را با پسوند بیاوریم :

• بو آدامین ایشی (کار این شخص) .

• ساعتیمین سسی (صدای ساعت) .

ترکیب اضافی در مورد اسماء خاص نیز باید با افزودن پسوند به مضاف الیه انجام گیرد ، این قاعده کلی است ، استثنائی که بر آن وارد است در جای خود گفته خواهد شد ، مثال :

• هانیبالین قبری (قبر هانیبال)

• اهرین بولو (راه اهر) ...

وقتی که مضاف الیه اسم خاص است اگر خواسته شود تأکیدی نیز بر آن بشود و یا امتیاز و برتری و شدت را برسانند ، با همین فورمول عمل می شود ، منتهی بره جای آخر مضاف تکیه می کنند . مثال :

از دبیلین بالی ، سرابین کره‌سی ، شامین باغلاو‌سی .
 مادامکه سخن از تاکید می رود این نکته رانیز اضافه‌کنیم که در
 زبان ما گاهی صفت و موصوف را باژگونه می‌کنند و با صفت‌نیز رفتاری
 چون اسم دارند و در این حال آنرا به صورت ترکیب اضافی درمی‌آورند .
 در این صورت معنی تاکید از آن برمی‌آید و ترکیب مجموعاً حالت اسم
 پیدا می‌کند . مثلاً صفت و موصوف " قیرمیزی آلما " (سیب‌سرخ) رابه
 صورت ترکیب اضافی " آلمانین قیرمیزی " درمی‌آورند ، و جای این ترکیب
 در چنین جمله‌ای است :

آلمانین قیرمیزی بی‌راؤزگه زاد دیر! مثالهای دیگر :

* هرزادین تازه‌سی ، دوستون کؤهنه‌سی .

* نصیحتین آجیسی ، چایین شیرینی .

* آدامین آنلایانی .

* سؤزون قیصاصی ....

از این قبیل است :

" درویشین بیری " ،

که غیر از " درویشلردن بیری " و " بیر درویش " است .
 همچنین " قوناقلارین اوچو " و " قوناقلاردان اوچو " تفاوت
 معنای دقیقی دارند که بکلی از مفهوم " اوچ قوناق " جداست .
 گفتیم که قاعده کلی در ساختن ترکیب اضافی معین آوردن پسوند
 بر مضاف‌الیه و مضاف هردو است . لکن در مواقع نادری شاهد حذف پسوند
 مضاف می‌شویم :

سیزین قوناق (مهمان شما) بجای سیزین قوناغیز = قوناغینیز

(هردو درست است) . مثال دیگر :

بیزیم نهنه (نهنه / ما / مادر ما) .

بیزیم ائو (خانه / ما) .

بیزیم مصطفی (مصطفای ما) .

۲ - ترکیب اضافی نامعین

(INDETERMINATE)

در ترکی قدیم - جزدر چند مورد - ترکیب اضافی همه بصورت نامعین

بود ، مثلاً :

اوچماق یولو (راه بهشت . اوچماق = بهشت)

تاقلار باشی (ستیخ کوهها ، تاق = داغ = کوه)

خاقان سۆسی (آرتش خاقان ، سۆ = آرتش) .
صورت ترکیب اضافی معین از همان چند مورد نادر به صورت معمول در
زبان ما گسترش یافت .

در ترکیب اضافی نامعین کلمه اول (مضاف‌الیه) به همان صورت
که هست باقی می ماند ، یعنی پسوند اضافه بر آن نمی آورند . اما به کلمه
دوم (مضاف) پسوند مناسب ، آورده می شود ، مثال :

آلما آغاجی (درخت سیب)

آذربایجان والی سی (استاندار آذربایجان)

مکتب معلیمی (آموزگار دبستان / دبیر دبیرستان)

ایکیندی نامازی (نماز عصر)

آتا مالی (مال پدر)

اوشاق باشماغی (کفش بچگانه)

ترکیب اضافی نامعین بمثابه اسم عام است و به همین سبب اسامی
مرکب عام از این راه در زبان به وجود آمده :

آیاق داشی (سنگ پا) .

چاخماق داشی (سنگ چخماق) .

بیلغو داشی (سنگ چاقو تیز کنی)

قوزو کبابی

قوزو یخنی سی .

مثال های دیگر :

یشر آلماسی ، یوز باشی ، بگلربیگی ، باش آغریسی ، بال آییسی ،

ایش بیرلیگی ، دونیا ساواشی (جنگ جهانی) ، گونش ایللی (سال شمسی)

تورپاق محصوللاری (فرآورده های کشاورزی) ، کورا و غلو / کورو و غلو ...

همانگونه که اشاره شد قاعده عمومی حکم می کند که اسامی خاص

(وقتی که در مقام مضاف‌الیه قرار می گیرند) بصورت معین (یعنی

با پسوند مضاف‌الیه) ترکیب شوند ، از قبیل " هانیبالین قبری " ،

" اهرین یولو " .

اما : وقتی که اسامی خاص با اسامی خاص دیگر و یا اسامی مکان ، اشخاص

طوایف ، جماعات و مقام و امثال آن ترکیب شوند ، پسوند مضاف‌الیه

ساقط می شود :

تبریز شهری ، خزر دنیزی (بحر خزر ، دریای خزر) ، سامان اوغوللاری

(سامانیان) ، اردبیل بلدیہ سی (شہرداری اردبیل) ، شیخ صفوی مدرسہ سی (مدرسہ شیخ صفی) ، منجم کورپوسو (درتبریز) . سرخاب قاپیسی (دروازہ سرخاب ، درتبریز) . اطلس اوقیانوسو (اقیانوس اطلس) . ساوالان داغی ، آراز چایی . بیزانس دولتی ، روم ایمپرا - طورلوغو و طبعاً روم ایمپراطورو .

در مورد آثار و تالیفات باید بگوئیم :

شہریارین دیوانی (دیوان شہریار) .

ذاکرین نوحہ لری (نوحہ های ذاکر)

مولیہ رین قومہ دیلری (کمدیہای مولیر) .

لکن در مورد شعرا و نویسندگان کلاسیک گاهی ترکیب را به صورت

اضافہ نامحدود نیز می آورند :

فضولی دیوانی ، فردوسی شہنامہ سی (شاہنامہ فردوسی)

اخیراً تمایل به صورت معرفہ بیشتر مشہود است و این برطبق قاعدہ

است مقصود اینکه در مورد بزرگان ادب گذشتہ آوردن نوع ترکیب

نامعین (بدون پسوند مضاف الیہ) نیز درست است و آنها را بصورت

معین نیز می توان آورد : نسیمی دیوانی / نسیمی نین دیوانی .

در صورت توالی و تتابع اضافات صورت اول (نامعین) بہتر است .

گفتیم کہ اسامی معرفہ اگر در مقام مضاف الیہ باشند پسوند می گیرند

و بصورت ترکیب اضافی معرفہ درمی آیند : مانند :

ساعتیمین سسی (صدای ساعت) ، آتامین دوستو " (دوست پدرم) ،

"بوخانیمین قارداشی " (برادر این خانم) ... لکن در برخی تعبیرات

کہ احتمال زیاد با زمانہ طرز استعمال دیرین است صورت ترکیب اضافی

نامعین بہ کار رفته است .

ددهم سفرہ سی (= ددہمین سفرہ سی) .

قارداشی اوغلو (= قارداشی نین اوغلو) .

گوزوم نورو (= گوزومون نورو)

ہمانگونہ کہ در ترکیب معین دیدیم در ترکیب نامعین نیز گاهی از

ترکیب صفت واسم بخصوص صفاتی کہ چون اسم بکار رفته ، ترکیباتی بہ وجود

می آید . :

پول دلیسی (دیوانہ ثروت)

آدام قوروسو . گوی ماوی سی (آبی آسمانی) ، غربت آواراسی ...

با مضاف‌های مربوط به مکان، زمان، جهت... از این نوع ترکیبات فراوان وجود دارد:

شهر ایچی، آخ‌شام چاغی، باش‌آلتی، ادب‌خاریچی (خارج‌ازادب) نسبت‌پدر و فرزندی یا قرابت‌راهم با این ترکیب‌نشان می‌دهند. علی‌قیزی ربابه، زال‌اوغ‌لورستم، افراسیاب‌قیزی. از انواع مختلف‌اضافات‌فارسی (کتاب‌های دستور، من‌جمله دستور ساختمان‌زبان‌فارسی، نگارش‌آقای‌عماد‌افشار - صفحه ۴۵) به‌همین شکل ساخته می‌شود:

- جمعه‌گونو (اضافه توضیحی)
- ده‌وه‌یوکو (اضافه وضعی)
- آغاج‌یارپاغی (جزء با کل)
- قیزیل‌کیسه‌سی (ظرف با مظروف)
- زمانه‌اوشاغی (اضافه استعاری) ....

۳ - ترکیب‌اضافی ساده

در اینجا دیگر هیچ‌گونه پسوندی درکار نیست. دو جزء ترکیب به ترتیب، اول مضاف‌الیه، سپس مضاف در کنار هم قرار می‌گیرد:

شنبه بازار، حسن‌قلعه، راستا بازار، دوشان‌تپه... مثل این است که بمرور زمان، این ترکیب‌ها از صورت ترکیب‌اضافی نامحدود بدین شکل درآمدند و با زیاد شدن امثال آن الگوی ترکیب‌اضافی ساده را بوجود آورده‌اند. گروهی از این نوع، ترکیب‌هایی است که جزء اول آن ماده و جنس جزء دوم را بیان می‌کند:

الماس‌گوشوارا، میس‌آفتافا (آفتابه‌مسی). قیزیل‌اؤزوک (انگشتر طلا)، گو‌موش‌قاشیق، تخته‌کؤرپو.... گاهی اسمی را به اسم دیگر به قصد انتقال خصوصیات‌اضافه می‌کنیم با منطق زبان ترکی این حال برخلاف زبان فارسی که در زیر عنوان اضافه توصیفی در "باب‌اضافه" ذکر می‌شود (آقای‌عماد‌افشار اثر ذکر شده ص ۵۲) در ترکی در "باب‌صفات" جا دارد:

خانیم‌قادین / آروات (یعنی زنی با صفات یک خانم)، کیشی‌دوگوشو (جنگ‌مردان یعنی مردانه) و چنین است القاب که معمولاً است:

ایت قصاب ، قوچ ایگیت ، ائششک آدام ، ایلدیریم با یزید ...
همچنین است آمدن اسامی مکان ، جهت ، زمان ... برسر اسمی همانند
صفت :

دالی قاپی ، اوست طبقه ، آرا کوچه ، آنایول ، باش وزیر ، تمل /
اساس فیکیر ...

شکل ترکیب ساده مارا اندک اندک به ترکیب صفت و موصوف کشانده
است . زیرا اصولاً ترکیب اضافی همانطور هم که اندکی بیشتر اشاره شد
در این شکل ، نسبتاً تازه و چه بسا که مولود حذف شدن پسوندها به مرور -
زمان است . در حقیقت این شکل منطبق با الگو و خاص ترکیب صفت و
موصوف (*construction adjective*) است ، که در ترکیب صفت
همیشه قبل از اسم می آید و بسادگی وبدون پسوند با آن ترکیب می
شود مثال :

کوهنه ائو ، بوش سوز ، یاخشی آدام ....
بسیاری از اسامی خاص بدینگونه به وجود آمده اند :
قارا دنیز (دریای سیاه) ، قیزیل دنیز (دریای سرخ ، قلمزم)
قیزیل اوزن (رودخانه سرخ ، قیزیل عموما به معنای "سرخ" است و
مجازاً "طلا" ، لکن اوزن (نه اوزن) به معنای رودخانه است) .
قیزیل باش (سرخ کلاه) ، صایین قلعه ، قارا آغاج ، آجی چای ...
نیز وقتی که جزء نخستین ترکیب ، بیانگر کمیت جزء دوم است
ترکیب برطبق همین الگو بدست می آید :

بئش قاریش بوی (قد پنج وجبی)
بیر سوورو قویون (یک گله گوسفند)
بیر اوووج آنلاماز (یک مشت نفهم)

۴ - تتابع اضافات

مضاف ممکن است دارای مضاف الیه های متعدد باشد :
بوغدا آنباری نین قاپیسی (در انبار گندم) .
ممکن است در دنبال یک مضاف الیه چند مضاف بیاید :
یثمک میزی نین اورتوسو (رومیزی میز غذا خوری) .
قونشونون باغچا دیواری (دیوار باغ همسایه) .
یا اینکه در هر یکی از دو طرف کلمات پیاپی بیاید و ردیف شود :
ایران اسلامی جمهوریتی حکومتی نین تمثیلچسی (نماینده دولت

جمهوری اسلامی ایران) .

در زبان ترکی توالی و تتابع اضافات را اهل فصاحت زشت و سنگین تلقی می کنند. لکن در زمان ما بخصوص در عناوین و اسامی سازمانها ناگزیر از آوردن آن می گردیم. نویسندگان و دانایان این زبان در آثار خود از تکرار مکرر همان پسوند پرهیز دارند. بنابراین جواز بر حذف آنها تا جایی که خود مخل معنی نباشد داده شده است. چنانکه بجای :

علی نین عمی سی اوغلو .

و نیز بجای : اوتاغین قاپی سی نین آچاری ، چنین می گویند :

اوتاق قاپی سی نین آچاری .

اگر به ترکیب اضافی نامعین ضمیر ملکیت افزوده شود پسوند مضاف حذف می شود، پس اگر با ترکیب " قلم قوطوسو " (جای قلم) بخواهیم ضمیر ملکی شخص اول نیز بیاوریم ، پسوند "قوطوسو" را حذف می کنیم و ضمیر مورد نظرا بدان می افزائیم :

یعنی بجای (قلم قوطوسو + م " می گوئیم :

" قلم قوطوم " (جای قلم من) .

***

دوزه لتمه

گفچن ما ییمیزدا " آنادیل شوگیلی دیل " باشلیقلی شعرین چاپیندا بیر مطبعه خطاسی اوز وئرمیشدیر. اوخوجولار ییمیزدا ن معذرتله دوژلدیریک :
صفحه دؤرد بیرینجی سطرده کی بیت بقله اوخونمالی دیر :

ایران وطنین دیر ، ابدیا ، بونو سن بیل

گفت باغرینا باس یوردونو ، جاندا ن ا ونوشوگیل

دۆردلوك لر دفتريندن ...

گۆلوستاندا، دۆرلو- دۆرلو كىلىشلىر،
كىلىشلىرى، يالنىز گۆلدىن گۆل ائىلر.
بىزىم باغدا، آرزو گۆلو، گۆل آچماز،
آچاندا دا، گل گۆر، نىچە گۆل ائىلر!

* * *

شمع اريپەر، پىلته يانار، نۇر دۇغار،
عقىل، فىكىر، خيال اونا آلىشىق.
طالب اولسان معرفته، ايشيغا،
شمع تىك يانان اۆرەكلردن آل ايشيق!

* * *

معرور دايان، آلتىن آچىق، اۆزون آغ،
تىك آلاھا اگىل، اركىم، آى اركىم!
اۇدان باشقا، سىر كىمە اگىلمە،
قارشىندا، گۆر، اگىلر كىم، آى اركىم!

* * *

قۇلاقلىعى حكىم قويدو قلىبمە،
منە دىنسىن: نەدىن دىئىر اۆرەگىم.
زحمت چكىمە!- دىدىم، اۆزوم بىلىرەم:
وطن!- دىئىر، وطن!- دىئىر اۆرەگىم.

* * *

من بولودام، اۆز سۆزىمى بىلمەرم،
ھامى بىلسە، آنحاق اۆزوم بىلمەرم.
منە دىئىر: گۆل!، بىس نىبە آغلىسان؟
بىلىمىركى، من آغلاماسام، گۆلمەرم.

* * *

دىلىم- دىلىم دۇغرا قىزىل آلمانى،
وئر ھرگىلن، يىسىن اوتدان سىر دىلىم!
اۆچكلمە دىر وارلىعبىمى بىلدىرەن،
بىروطنىم، بىر منلىگىم، بىر دىلىم!

احوالىمى، تىز-تىز خىر آلىنجا،
باشىم آلتدا، باغ ايسلانمىش بالىنجا!
سانما، مدام آغلايارام، گۆلمەرم،
گۆلمەردە، آنحاق كىپىرىك چالىنجا!

* * *

دۇغما خىر ساحلىندە، باش آل، گىت
اۆرەگىنى دۆلو وئرسىن، بوش آل، گىت
خىر سانكى بىر مەربان حكىم دىر،
آچ قلىبىنى، دردىنى دى، بوشال، گىت!

* * *

گۆرن دىئەر: بايىز منم، يازدى يار
عشقىمىز بىن يۇردو: آلىنماز دىار.
وفا ائتدىم، محكوم اولدوم، دردە باغ:
فرمانىن دا، قلم آلدى، يازدى يار!

* * *

اگر بىرگۆن اۆرەگىمى يارالار،
گۆرەن اۇندا، نىئىلر كىزلىس يارالار؟
كۆنول اۇدون، گۆر اولسادا، دۇست آلار
قاداسىنى دۇست آلاماز، يار آلار!

* * *

باغ عمرومون دفترىنە گۆل قدەر!
گۆر، اولوبكى اۆزوم گۆلە گۆل قدەر؟
باشدان باشا، گۆز ياشىل يازمىشام،
آرا-صىرا، گۆلسم دە: وىرگۆل قدەر!

* * *

گۆلوستاندا، غنچەلەر، گۆل لەر،
اۆرمە! دىئەر گۆل مۇتقا يار، گۆل لەر،
بىزىم باغىن تىزە آچمىش گۆل لرىن-
مىن-مىن اۆزەر داغ قورشولار، گۆللەر!

دۆلاشدیئرما منی

ای گوزۆم، قوی گشچینیم، بیر بئله چاشدیئرما منی
ایپکیمی چوخ دا آجیب، تۆکمه، دۆلاشدیئرما منی

گورۆسن بویله صیخینتیم، کده ریم، بیل کی بیشتر، ۱
غمیمه غم قالاما، اولچودن آشدیئرما منی
اولچوسۆندن چیخا هرکیم، بیخیلار، یولدا قالار
یارئ یول طوزلارینا بیخما بۆلاشدیئرما منی
قوی یازیم اوز دیلیمین ائلده کی نیسگیلیرینی ۲
چکمه یاد یغرلره، یادلارلا یاناشدیئرما منی
آنادان اولما سا، قارداش تانیماز کیمسه نی ائل
یادی قارداش دی، قاتما، جالاشدیئرما ۳ منی
هرکس ائل ایچره اوزون تاپدی، تانیئر تانیئرینی
ائلدن آیریلمیش اولان یغرده آراشدیئرما ۴ منی
اولکهم ایراندی، دیلیم تۆرک، آری گۆندن دۆرودور
یاد یاماقلار گتیریب، سۆکمه، قوراشدیئرما منی
اوزگه لر آئینا ۵ اوئما، منی ده اوئدورما
قورقۇلار ۶ بللی اولان گۆنده ساواشدیئرما منی
سن چالیش تاپ اوزونو، توت ائلینی، بیل یاشا دۆز
اگری یغرده دایانیب، اگری یاراشدیئرما منی
مین ایلین قورقۇسونا سۆرتمه سیرمیش، یاخما منه
دیلسیز انسان آدینی وئرمه سواشدیئرما منی
گز، دۆلان هر یئری، دیل ائلده و انساندای گۆز
دیلی طۇرپا خدا گۆره ن گۆزله صاناتاشدیئرما منی
یوردۇم، اود یوردو، آنام بۇرلاختین یول دۆزگۆن
قوی گفدیم، کسمه یولووم، توتما یاواشدیئرما منی
"سا والان" دۆز بۇنا، پیس یغرده زامان دۆرمیا جاق
سن یانار ۷ داغسان، هله قایناما، داشدیئرما منی

(۱) بیشتر = بسدیئر، کافی دیر. (۲) نیسگیل = بیرشئی اۆچون اۆره کده
(قالانی ۶۱ - نجی صفحه ده)

اۆلان ممنويت سيزلىك دويغو و حسى، اۆركده چكىلن غصّه، درد .
 ۲) جالاشدېرماق = پيوند وورماق . ۴) آراشدېرماق = اختارماق و
 تحقيق ائتمك . ۵) آرى = پاك ، تميز . ۶) آل = حيله ، مكر ، يالان ، كۆكۆ
 آلدانماق دان دېتر . ۷) قۇرقۇ ويا قۇرغو = كلك ، تله قۇرماق .
 ۸) بورلاختين = قۇرقۇت ده ده نين اۇغۇز داستانلارئيندا گلن قازان
 خانئين ناموسلو عيالى، ايگيت اوروزخانئين آناسى . ۹) يانارداغ =
 آتشفشان داغى .

(وارلىق)

دوغما "وارلىق"! وارلىغىنى اونوتما - ووران قلىبىم ، گلن سىمىسن منىم
 اوزون مدت باغلى قالان دىلىم سن - عمروم بويو ، همىنسىمىسن منىم

نەزماندىر ، اليم چاتميرالينسه - خيلى واقتدېر گۆره نىمىرم اۆزونو
 اۆرهك ايستر جمالينى گۆرمەگى - قولاق ايسترهئى شىتسىن سۆزونو

آچىق قىلبه ، سۆيله يىرەم سىرىمى - تىكجه ، سنله سئويندى اۆرهگىم
 دوغما يورددان گلن سىن وارا ولسۇ - بودور منىم بىر آلله دان دىلىگىم

بىرده ، گلىب ، قاپىمىزى دۆيه سن - بىرده سنى وراقلايىب ، سئوينىم
 اۆرهگىمىن ياراسينا ، سۆزونله - بىر ملحم قوى ، من اۇنونلا اۆيۇم

نەچە ايلدىر ، گۆزوم قالىب يۇلوندا - حسرت ايلن هئى يۇلونو گۆزلەرەم
 كۆمك اولسا ، آيرىلغىن داغىنىسى - دىرناغىملا ، دىشلىرىمله دۆزلەرم

آرزوم بودور ، بو غووغالى دونيادا - بىرگون ولسون ، اليم چاتسىن اينه
 ايسته يىرەم حسرت گئدىم دونيادان - "مصدق"م ، قوربان اۇلوم دىلىنە

آنا مين گوزلری

گوى گويلرين درينليگين ،
دنيزلرين سرينليگين ،
بیر انسانين اوز منليگين ،
گوردوم سنین گوزلرينده
مين مسلکی ، مين بير دينی ،
محبتی ، دوزگون کيینی ؛
آناليغين اوز سرينی ،
گوردوم سنین گوزلرينده
لاى - لای چالان ديئلرينی ،
او آغارميش تئللرينی ،
هدر گئدهن ايللرينی ،
گوردوم سنین گوزلرينده .
آیی ، گونی ، آسمانی ،
عقله سيغماز ماسوانی ،
بیر دونیانی ، بیر دونیانی ،
گوردوم سنین گوزلرينده .
هردن خزان کیمی صولور ،
بعضا بولود کیمی دولور .
اوره کينده هرته اولور ،
گوردوم سنین گوزلرينده .
(بهمن ۶۳)

تبریزده ، امیرخیزی اورتا مکتبی نین او چونجو کلاسی نین گنج طلبه سی
 "آیت قلی زاده کلان" معلم گونو مناسبتیله بیراوزون ، گۆزهل شعر
 یازیب ، بیزه گۆنده رمیشدیر کی ، بیرنغچه پارچا اوخوجولاری —
 نظرینه بیئتیریلیر : (معلم)

ظلمته قارشی دوروب ، شمع کیمی یاندی معلم
 ظلم و جهلین سارا ییین بیخماغا طوفاندی معلم
 تاریخین صفحه سینیه یازماغا عنواندی معلم
 گۆزهل انساندی معلم
 اوره گه قانندی معلم
 قاناد اونداندی اگر وادی دینده اوچان اولدوق
 آچار اونداندی ، اگر حق قاپی سین بیز آچان اولدوق
 ایشیق اونداندی اگر اولکهی بیز نور ساچا اولدوق
 جهلدن بیز قاچان اولدوق
 بیثنی دنیا آچان اولدوق
 او ، دنیز تک اوره گی صافدی ، ریادن قیراق اولموش
 آلاهی آختاران انسانلارا دوزگون چراغ اولموش
 سحره منتظر اولموشلارا آیدین شافاغ اولموش
 همتی شانلی داغ اولموش
 اوره گی آی تک آغ اولموش
 اونون او شانلی مقامی گونه ده کؤلگه سالاندی
 رنجه دوزمکلری هر آن او جا داغدان باج آلاندی
 اونیلن معرفت آرتدی ، اونیله روح او جالاندی
 او کی جانسیزلارا جانندی
 آدی جاوید قالاندی
 او گره ک آلاهیین عشقین پاک اوره کلرده جالاتسین
 آلاهیین عشقینه یان دیر سین او ، انسانی او یاتسین
 نور بولون گۆسته رن اولسون بشره ، شوریا راتسین
 درسی ایمانیله قاتسین
 علمده آلاها چاتسین

خېرىلدىرى

*****

عمروم گئدىر ھدر، گۆز اۋنوندە فىرىلدىرى
يۇغدان اودوزماغا دەلى كۇنلوم ھىرىلدىرى
اينجارى يۇغدو، بىلمىرى نىلىرى، گللىرى - گئدىر
ھنجا بەدن چىخان قاپى يىلدىن جىرىلدىرى
آرواد قولقلارین نىياتىرىدىدى، بىلمىرىم
نۇلموش اۋنا بوجور اۋز - اۋزويلن مىرىلدىرى
قورخاق پىشىك كىمى، گلە - گلەز مۇولدا دىم
بىر آز يىمك كى، قارىنىم آجىمدان قىرىلدىرى
ولقان دى، پارتلادى دىئەسن، ائو خلىفەسى
دئو تىك تنورە چكىدى نەگۇردوم نىرىلدىرى
ات آلمىيان كىشى ھەدە كوفتە ايسىتىرى
باخ آغزىنىن سويو تاما حىندان شىرىلدىرى
سن وئردىكىن پولا داھا بىرزاد آلانمىرام
قارپىزدان اۋترو گۇرموسنا وغلون زىرىلدىرى
گىت ايشلە، ياتما ائودە، باھالىق دى، خىج يۇخ
من نىلە پىمكى، اگزوسون، آخىر تىرىلدىرى
بىرگوشەدە، جوموب اۋزونە، شىر دىئىرىمنە
ھىتىرپە شىر، دۇداقلارى، وىر - وىر وىرىلدىرى
دامدان دوشوب تاسىن، بودو جىنگىلتىسى گللىرى
آماخىالدا، بردووانون دور، دىرىلدىرى
"اىلقار!" اولما سن دەمنە، گۇر يازىق نىجە
الدىن چىخىب اوچان قوشو، گۇيدە پىرىلدىرى
چۇغلار ياتىب خۇرولدا يار، آما، بىزىم كىشى
حتى خۇرولدا، ما ق دا باشارمىر، خىرىلدىرى

عاشیق اصلانا اتحاف اولونور

بولاق کیمی، سینه سی سۆز چاغلایان ساز، دۆشونده گئجه - کوندوز آغلایان
هر بیر سۆز سینه لری داغلایان اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه.

اثلین دردین، او، سۆیله بیر سا زیله سازین سسین روحلاندیریر سۆزیله
الفت قاتار باهار ییله، یازیله اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه

صدفلی ساز، کهلیک کیمی قاققیلدار اعلان سسی داغ - دره ده شاققیلدار
قاینار بولاق کیمی، جوشار، پاقیلدار اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه

شهرتی توتوبدور خوبی، سلما سی محبت پایلایار عالمه سسی
اسکیلمه سین باشیمیزدان کؤلگه سی اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه

"ایلک درس گونو" نون قالانی:

لکن بورا بیگانه دیر بئله دبه سیاقا

آتالار سۆزوندن بیر دگمیر قولاغ

کئچیریری کلاس عادی بیر درس گونونی

بیلیرم من قان تر ایچره چالیشماغین صونونی

ایکی صحیفه دن باشا دوشوبلر بئش، اونونی

آنجا ق مانما اوخوم دگیب داشا - داغا

گوزلدیر کی، عومور گفتسین گله جکه صداغا

۱۶ / آبان / ۱۳۶۴

ایلیک درس گونی

اغن سیرادا اولدوز کیمی یانیر ایتی باغیشلاری
بیلیم نهدئمک ایسته ییر، او چاتیلیمیش قاشلاری
صاف آنلینا توكولمیشدی قیوریم- قیوریم ساشلاری
گلیب اوشا غلیقین دالدا قویم—اغا
حیاتیندا ایلیک درسین آلماغا
بئله ساکتجه اوتورماق عادت دگیلدی اونا
گله حکده آلیشا جاخ بلکه فرصتی وار بونا
ایندی کپنه ک لر کیمی اوچما قدا دیر گوله قونا
قاچا، اوچا کپه نگینی قوغا- قوغا
روحون سیخماز نه یاساقلار نه قداغا
یوز مارا قلا ان کیچیک حرکتیمی سوزور منیم
یوخسولوقی اؤرگمین شاه دامارین اوزور منیم
سواللاری سیرالانمیش افکاریمی پوزور منیم
باش قاتیریق اوخوماغا - یازماغا
اینجه اینه میزله درین قوی قازماغا
آل یاناغی خبر وئریر اوباسیندان، کندیندن
خبرسیزدی دونیا لارین حیله سیندن فن دیندن
باغلانمیشام بو پیشه یه حاندان بند بندیمدن
کونلوم قوشی گئیدر سسه سوراغا
یئنه اوچوب بوردا قونار بوداغا
یازیرام من تخته اوسته درسین هرکلمه سیننی
ایسته ییرم آیدینلادام دوزگون منیمسه مه سیننی
او چالیشیر گیزلتماغا اوغروم- اوغروم گولمه سیننی
صونرا باشلا ییر ماتیم- ماتیم باخماغا
حیرت دریا سیندا باتیب، قالماغا
او حقلی دیر، چونکی گوزون حیاتا آشدیغیندان
سوکوک، توكوک ائوده نه میز گورموش نه دیوان
هر شعیی دوغما اوز آدیله چاغر یلمیشدی آتا- بابادان

تالار سۆزو

- * سن ، سایدیغینی سای ، گور فلک نه ساییر .
* چوخ ایستهین ، آزادان دا اولار .
* چوخ برک قاچما ، آیاغین داشا دهیر .
* قاریشقانین ائوینده شبنم بویوک طوفاندير .
* سیچانا دئدی لر: - بو دئشیکدن چیخ ، او دئشیکه گیر ، بئش مین
آلتون (قیزیل) وئرهک .
* سیچان دئدی : بوندا نسه بیر سر وار ، منزلی یاخین ، پولو چوخ !
* سئرچه اولسون ، الیمده اولسون ، گؤیده اوچان قازی نئیلهرم .
* قارغا قارغانین گؤزونو دهلمز .
* گولو یادا ائتدی کجه ، بولبولون فریادی عرشه چیخار .
* یارالی قوشا ، داش آتمازلار .
* قوشو اوچوردوب یئرینی آختاریر .
* قوشا قیزیل قفس زندان دیر .
* هر ایش اوستاسی نین الینده آساندیر .
* اؤزگه کیسه سیندن پول باغیشلامازلار .
* اؤزو اوچون یاتیر ، اؤزگه لره یوخو گورور .
* ایکی دوشون ، بیر دانیش .
* ایکی یانا باخان چاش قالار .
* بیر دانا ، بیر نخیرین آدینی باتیرار .
* بیر بوغدا اکمه سن ، مین بوغدا بیچمزن .
* هر حیوانین بالاسی دالینجا گفدهر ، ائشکین بالاسی قاباغینجا
* هرکسین دردی اؤزونه بیر آت یوکودور .
* چوخ یئمک آدامی آزیتمکدن ده قویار .
* دووشانا دئیهر قاچ ، تازی یا دئیهر توت !
* طرلان یئرینی سار توتا بیلمز .
* غریب قوشون یوواسی اولماز .
* آلیجی (شکارچی) قوش دیمدیگیندن بیلینهر .
* جوجه آغ گونلو اولسایدی ، طویوق امجکلی اولاردی .
* بیر بارماق قاتیقدان اوترو ، تولوغو بیرتما .

دوكتور حميد نطقى

=====

كۆچموش كاروان

چوخ كىچ اولدو

فاش قارالدى

يوللار قيبوريم - قيبوريم كىشدير

منزل هله گورونمه يير

بيزيم كاروان يولدا قالدى ....

زامان آخشام

يورولموشام

آياقلاريم شيريم - شيريم

عصامي توتمور اللريم،

بیر خیالدير منى چکيب - گوتورن

بونجا ایلدير ديزيمه قوت وئرن .

داغلار گئنه كولگه لره بووروندو

ايلىك اولدوزلار قورخان - قورخان گوروندو

آخشام چوكور

مسافه لر اوْزانير

اوتهلرده ائله بيل بيل اود يانير

بيز ده بوردا

بو كچه دالدا لانساق

دايانساق

بیر اود ياخماق

بیر آز راحاتا باخساق

ما باج بلکه گون باشقا يئردن چيخار

ياتميش بختيم درين يوخودان قالخار

او واخت

آلتى - آلتى آرابام گلر

آلار منى

گويه دوغرو يوكسه لر

كولكلره ياريشاراق اوچارام

قشى ووروب دا بولودلاردان كىچىرىم ...
آلتىمىش ايلدىر قطع اشدىكىم چوللىرى
كوزدن كىچىرىم
ايرىلى - كىرى :

... بودور

نازلى - نازلى دورور

كوز اونونده

جانلى - جاوان - تازە - شن

قىزىل داغلار اتهگىنه سويكەنن

كلىن كىمى شال - ايهكلى تىرىزىم

بال پتكلى

كول - چىچكلى تىرىزىم

صيرا - صيرا

ياشىل صونا

كوللىرىندە اوزمكده

قطار - قطار

اوجان قوشلار

كوللىرىندە سوزمكده

دسته - دسته ماراللارى داغدان - داغا كزمكده

آخان سولار

كور بولاقلار

داغا - داشا سن سالىر

هر طرفه نشه عطرى يايلىر

هز طرفدن قهقهه لر اوجالىر ..

بو سىلرى من تانىرام

من تانىرام بو سىلرى

اوزاقدادير آرتىق ياد اىللىر

سانكى ، هنج كىچمه يىب ايللىر

اسمه يىبدير قارا يىللىر

كورپونو يىخمايىب سىللىر

اوزاقدادير آرتىق ياد اىللىر

یادیمدادیر... تانیشدیر :
بو دره لر، بو تپه لر ، بو یاماچلار
چنار... پالید... ایگده ... قاراغاچلار ...
بو تارلار باشاق - باشاق
بو باغچالار چارداق - چارداق
محلهمیز بوجاق - بوجاق
کهنه اشویمیز اوطاق - اوطاق
اسکی سودالار
اوتانچاق ...
قارشیمدا دورموش تانیشلار :
گچمیش ایلر
ایتمیش زامان
رؤیالاشمیش مونس اۆزلر
اونودولموش دادلی سۆزلر
باتمیش سسلر
کۆچموش کاروان
آغیر قارلی سویوق قیشلار
قارشیمدا دورموش تانیشلار ...
(بو قسمین صونو)

"ننه مین اولدوزلاری" نین قالانی

سؤیلیه جک نوه سینه حزین-حزین او زمان
دئمک کۆچوب دونیا میزدان گفتدی یقنه بیر انسان
وای او کسه گۆی اوزوندن چکیلنده. اولکری
یفر اوزونده باقی قالمیر اونون ایشی اثری
"محمد راحیم"

صون گوروشون صون آرزوسو

تير آبي نين اؤن ايکيسينده ، وارليغين صميمي و مخلص دوستلار-
بندان بيرى ، مرحوم حاج محمد علي آميغى نين حيات شمعى بيردن بيره
و گوزله نيلمه دن سؤندو .

مرحوم آميغى ، اولدوقجا خوش محضر و آلچاق گويول انسان اولدو-
غو حالدا ، عمر بويو اوز آنا ديلينه و ملي وارليغينا حرمت بسله ين
ياغشى كيشيلردن ايدى . بونا گوره ده او ، وارليغين نشره باشلاديغى
گوندن ، اوزونون دئديگي كيمي ، هميشه وارليغين يولونو گوزله ميش
وارليقلا باشاميش و دوغرودان دوغرويا وارليغين ككشيگينده دورموش-
دو و مرحوم آميغى ايله منيم ياغين تانيشليغيم دا ائله وارليق
يولو ايله اولموشدور . بو تانيشليق بيزه آرا بير ، ايشدن باش آچا-
ندا ، گوروشمك امكانى ياراتميشدير . بو گوروشلرده مرحوم آميغى هر
شيدن قاباق ، وارليغين نه اوچون ككجيشديگيندن ، هاچان چيخا جا-
غيندان و تازا بوراخيلاجاق نومره سينده هانسي مقاله لرين اولدو -
غوندان صوروشاردى .

مرحوم آميغى گوزله نيلمز اولوموندن بيرگون قاباكي گوروشو-
موزده وارليغين صون نومره سينده يازيلميش " گئتدى گينه دونيا ميز
دان بير انسان " مصراعينا اشاره ايله دئدى : من بو شعري اولابيلر
قبرخ ايل بوندا ن اول بير يئرده اوخوموشام ، اما بو قبرخ ايلده
اونو ايکينجى دفعه اوخويوب يا ائشيتمك اوره ك آرزوم اولدوغو حالدا
بو آرزويا چاتا بيلمه ميشم ...

من ده بو شعري قبرخ ايل بوندا ن اول اوخوموشدوم . شعره علاقه
بسله ديگيمدن اونون آراسيرا بيتلري ياديمدا . قالميشدى . يادا اولان
بتلري اوخوماغا باشلاديم . او بويوك سئوينجه اوخودوقلاريمى
دينلهدى و صورنا ممكن صورته شعرين اوزو ايکينجى گوروش اوچون
حاضرلاندى ، اما بو گوروش هئچ وقت باش توتمادى . مرحوم آميغى
ابدته قوووشدوغو كيمي ، اونون صون آرزوسودا محمدراهيمين " ننه
مين اولدوزلارى " شعرينده كول آچيب ابدى لشدى ...

ننه مین اولدوزلاری

من اوشاکن اولدوزلاری سیر ائتمه کی سفوردیم
تفکرون دونیا سیندا یول گفتمه کی سفوردیم
او زمان کی، آی چیخاردی یشره شعله سا چاردی
ننه م باغیب آسمان دان شیرین صحبت آچاردی
او دئیهردی : بو آغاران حاجیلارین یولودور
یغددی قارداش اولدوزلارین ها موسیندان اولودور
او دئیهردی : اولدوزلارین بیرچو غونون آدی وار
هر بیرسی بیر انسانین طالعی دیر پاریلدار
گونش کیمی شعله ساچان ، پارلاق اولان بو اولکر
پادشاهیندیر، عظمتله یشر اوزونه نور چیلهر.
صونرا باشقا بیر اولدورا جلب اقله ییب دقتی
سؤیله یردی بولدور اونون ماهی نین دولتیسی
او دئیهردی : بو اولدوز کی، مانکی ایندی سؤنه جک
یازیق یوخسول بیر کیمسه نین اقبالیدیر یا نیرتک
ننه م صحبت اقله یردی، گویه خئیلی باخاردی
بعضاً سؤزوب یشر اوزونه بیر اولدوز دا آخاردی
ننه م چا تیب قاشلارینی سؤیله یردی بو زمان
دشمک گوجوب ، دونیا میزدان گفتمدی یغنه بیر انسان
صونرا منه یات دئیهردی، من یوماردیم گوزومو
اولدوزلارین دونیا سیندا ظن ائدردیم اوزومو
گزدیریردی قانا دیندا منی زرلی ملک لیر
آچیلاردی قا باغیمدا وارلیق ایله فلک لیر...
ایلر گفچدی کاروان کیمی، چا تدیم بو یا - باشا من
بیرگون سؤزدی، ننه مین ده اولدوزی گوی اوزوندن
ایپهک روحلی بیر انساننی تا پشیردی لار تور باغا
عومور بنزهر بوداغیندان دوشن ساری یار باغا
ننه م گفتمدی... دقدیکلری بعضا دوشور یادیم
یانیر دشمک بیر اولدوز دا گویده منیم آدیما
یانیر، لکن بیرگون او دا ساکت سؤنوب آخا جاق
بلکه اوندا بیرننه ده گوی اوزونه باخا جاق
قالانی ۷۰ - نجی صحیفه ده

- آذربایجانین بویوک غزل اوستادی صراف تبریزی نین :
- "گوزومباشین کونول قانیه مرجان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بو آغ دری شهبه لعل جانان ائتمه ییم، نئیلیم؟"
مطلع لی غزلیندن الهام آلاق ، یازیلیمش بیر نظیره :
- گوزون قوربانی، جانه جانی قوربان ائتمه ییم، نئیلیم؟
اؤنون سربازی ییم اجرای فرمان ائتمه ییم، نئیلیم؟
آغار غم داغلاریندان چشمه - چشمه غم منه ساری
جوشان دریا کیمی هر لحظه طغیان ائتمه ییم، نئیلیم؟
عزیز قارداشلاریم قانه باتیب حریت اوغرونندا
دئییرسن اؤنلارین آل قانینه قانا ائتمه ییم، نئیلیم؟
گولوش یوخ، بیر تبسم یوخ، وورولموش یاره لر دردین -
اوره ک آهی، گوزومباشیله درمان ائتمه ییم، نئیلیم؟
توکندی طاقتیم بايقوش سسیندن جانه گلدیم -
عزیزیم، ایندی باخ، گورمیل جانان، ایم نئیلیم؟
اوسانمیش بولبولم، زاغ و زغن ایچره فراغت یوخ
بهاریم دیر منیم، ذوق گلوستان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بئزیکمیش بیرجه غواص، الیم کول - کوسدان آیریلیمیر
بو دریاده هوای دور و مرجان ائتمه ییم، نئیلیم؟
قاداقلانمیش دلیم توتقون سسیدن بیر علامت دیر
ساغالماز یاره می باغریمدا پنهان ائتمه ییم نئیلیم؟
چکیب تیغین عدو، قارشیمدا ایستر قصدجان ائتسین
قیلینجیم یوخ، قلم شمشیرین عریان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بو دار دونیاده شعریمدن سوی دار و نداریم یوخ
الی بوش شاعریم، شعريله احسان ائتمه ییم، نئیلیم؟
سیریلدار زخم عشقیم زخمی قهر نگاریسله
دل مجروح و پردردیله افغان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بهار کلدی، نگار گلعداریم کلدی، یار گل
چمنده، بولبول طبیعی غزلخوان ائتمه ییم، نئیلیم؟
وئریرلر قتلیمه هر لحظه فرمان، فرمان اوستوندن
دئییرلر (عاصی) عصیان ائتمه ! عصیان ائتمه ییم، نئیلیم؟

دار كوچه دن گچن زامان
گچدی عومور، آغاردی باش

باغیش یاغیر داز باشیما
رحمی کلمیر گوز یا شیما

تیر- تیر اسیر بوقامتیم
پالتووا یوخ لیاقتیم

جیبیمده یوخدو بیر پارا
قارا اوزله گئدیم هارا؟

طلبکار قاپیمی آلیب
گورورکی، عمروم آزالیب

طویومو دوتده ریب یاسا
وئردی اله تاختا عسا

شمع آیریلماز پروانهدن
یولداش دئمه زمانهدن

ایلده، اولماز بیرقوناغیم
گتیر منیم بوش چاناغیم

ال اوز بوشم بو دونیادان
بو دونیادا، هانی قالان؟

ده قبریمین قازانینا،
دوشدوم دردلر قازانینا

قاپدی آلا تولامنسی
باسدی بالا- بولا منسی

دولو دویور گوز- باشیما
توتدو یامان بلا منسی

دیزیمده یوخدو طاقتیم
پالاز گتیر، چولا منسی

پاراسیزین اوزو قارا
هامی سه ریر قولا منسی

قورخودان رنگیم سارالیب
چکیر ساغا- صولا منسی

یانلاریمی باسا- باسا
سالدی بقله یولا منسی.

دوست یاغشی دیر بیگانه دن
ساتدی قارا بولا منسی.

غمدن یانیر دیل - دوداغیم
بیر دویونجا سولا منسی

چوخلار منه ساتدی یالان
کلین سالین یولا منسی.

باش داشیمین یازانینا
چومچه گتیر، بولا منسی!

(دۇنيا)

غمى غم اوسته ، بو دار سينه مه قالار دۇنيا
بوغار دوغانلار ينى ، ساغ اوزو قالار دۇنيا
اوجالدا ناله لرى ، بزم عيش ائدر سرپا
دابانلار اوينا ماغا هر هاوا چالار دۇنيا
هر يغلر قيزيشيب ، ايسته ييب آلا جامى
دۇداغينا يئتيره ، تئز وورار ، چالار دۇنيا
ازلده ، عيش و امان وعده سى وئرر خلقه
دۇنوب توپوردوگونى صونرادان يالار دۇنيا
يازى قورار تازادان قوشلارى چكر چمنه
نوای عشقيه صحرائى چولقالار دۇنيا
آنا - بالا قوشولوب شوقيلن اوچان گونلر
او دم آجى سازاغا يوردى قورسالار دۇنيا
اوجار ، باتار ، داغيلار عشقين ائولرى ، اوچاغى
گلين لرین ، بزه گين ، حله سين تالار دۇنيا
تيفاقلر پوزولوب ، صحنه ده دوشر قاچاقچ
اوره كلر اورتاسينا آيرىلىق سالار دۇنيا
خلايقه ، اونوكى وئرميش ايدى مين ديل ايلن
كمال قهر و غضبه دۇنوب آلار دۇنيا
بیر آن آخيلماسا قان ، ايشله مز دگيرمانى
بقاسنى چون اوزونو قاندا چالخالار دۇنيا
گوزو آچيق قوجانى تئزلى برمه گور ائيلر
ناشيلره قاريشيق سكه خيردالار دۇنيا
بنا تيكن اوزو تيكسين گرک تيكن وقتده
بيخار ، بيخاندا قولون تئزلى چيرمالار دۇنيا

نسیهی دن ترجمه

بهر زلف عنبرین تار آمدم تا زنی بردارت، ای یار آمدم	خیز چون مشتاق دیدار آمدم محرمت در جمله اسرار آمدم
ای به قد سدره، به رخ ام الكتاب دل بشوق عشق تو گشته کباب	ای ملائک را رخ تو آفتاب آتش هجرت بجان افکنده تاب
عنبرین زلفت شب قدر و برات فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلات	ای بخت خضر و به لب آب حیات از جمالت مهر و مه خواهد زکات
خستگان راهم تو میدانی علاج کی بناز و عشوه باشد احتیاج	ای طبیب عاذق و نازک مزاج از دل و جان بندی بند تو ام
کعبه‌ی رویت کند عالم سجود زاتش عشقت رسد بر چرخ دود	زلفگان محشر، رخت دار الخلود گیسوانت آبروی مشک و عود
والضحی را شمس، ماه روی تست دنیی و عقبی خم گیسوی تست	قاب قوسین آیت ابروی تست در شناسد، هر که او دریائی است
وی بدور سنبلت پنهان قمر سایه زد بر حسن تو دوران قمر	ای به حسن و جلوه ات حیران قمر آفتاب لم یزل، تابان قمر
قد ببین اینک چه قامت میکنند چشم فتانت امامت میکنند	قامت مردم قیامت میکنند کعبه از رویت روایت میکنند
کنت کنزاً، لایق شان بشر سر اسماء هست در جان بشر	گوهر فرداست در کان بشر گرچه در خون است شیطان بشر
صورت حق را کنایت روی تو هم نهایت، هم بدایت روی تو	شمع توفیق هدایت روی تو بی بدایت، بی نهایت روی تو

ہا نی اؤ دلیلر؟

کٹچمیش رژیمین دؤوره سینده ، کندلرده ، "یثراصلاحاتی" آدی ایله ، بئرلرین بؤلونمسی ، بوتون ابراندا یا شایان کوتله لری ، یوخسوللوقون دارلیغیندان چیخارتما سایدی دا ، اربا یلارا بوللو سرمایہ لر قازاندیردی . بئله بیئر — بزه ک لی ، ایچی پوچ ، باش آلدادان و شمره سیز حادثه نین سببینه ، کندلی — لرین آیاغی پیس گونلو کده برکیه رهک ، اونلارین امکلرینده ن بهره آپاران شهر آداملارینا دا خوش باغیشلامادی . نییه کی ، آنلاریمیزدئمیشکن ؛ کندلی اکیب ، بیجمه سه ، شهرلی آجیندان اولر .

گونلرین بیرگونو ، یابینا ورتاسیندا ، اردبیلین زده مالی ، تئورتوکوتلو بازار ی اولان تزه مثیدان ، هرزاما ن اولدوغو کیمی — قابالیق وشولوغ ایدی . هئج بیلینمیردی کیم — کیمه دی ؟ علی اؤز ایشینده ، ولیده اؤز ایشینده ایدی . آلیش — وئیش بازاری چوخ توتوموشدو . کیلکه لی ساچ کیمی قات — قاریشیق های — کوپلر ، حیغان — وبغانلار هر بئری دولدورموشدو . دار پیاده یوللاردان آسانلیقلا گئچمک اولما بوردی . حوراب — دستمال ، کؤهنه پالتار ساتانلار ، ببنم چیلر ، پاپروز ساتانلار ، ملکه بوغدا قووورانلار ، دری — باغیرساقچیلار ، اوردا — بوردا ، قاردون پیشیک لرده ، تاختا خونحالاردا ، ال آرابالاریندا ، توکانلار — قاباغیندا ، پایالارن دیبیده ، قنوو قمراعمدا ، اوتدوق یئرده ، آیاق اوسته ، یاداکی ، دولانا — دولانا آلیش — وئربشه مشغول ایدیلر .

فهلر ، بئکار حوانلار ، الیوش کندلیلر ، قویو قازانلار ، قویو آریدانلار ، نووا چکلر ، اللرینده بئل ، کولونگ ، کرکی ، حبیه ، نووا ، مالا ... دها بئله — بئله ایش شئیلرینی دولاندیریب ، ایش آختا ریردیلار .

اوزبه اوز گلنلر ، بیئر — بیریله توقفوشوب ، چیگنله شیردیلر . گئچمگه یول تاپیلمیردی . ایگنه آتما غایئر یوخ ایدی . آرا قاریشیب ، مصصبا یتمبشدی . هره اؤز ساتدبعی شئی بیرهاوا ایله اوخشابیب ، تعریف ائله یییردی . کلله چیلر صیراسیندا ائله باسا — باس ایدی کی ، باخان دئییردی خا رابالیقدا یاغلی سوموگه قاریشقا دارا شیبیدیر . مال زینگی ، گئچی قورساغی ، بؤیره ک — باغیرساق ، باش اتی ، دوه پییی ، قیرخقات ، یئللین ، مایا ، قارین ، خیرتخه نسک آغ جیگر ، اورهک ، مال قارینی ... هر نه کی ایسته سه ایدین تاپیلیردی . ائله

شولوق بازار ایدی کی، ایت ییه سینی تانیمیردی. آداملار بیرانا، مال - حیوانین ایچ - آلاتینا داراشان آر یلار، هونولر، میلچکلر، چیبینلر بیرلیکده، ائله وار - وورا سالمیشدی لار کی، آغیز دئییه نی قولاق ائشیتمیر - دی . هریره یا بیلمیش ایی - قوخولاردان باش چا تیدردی. اثرکک پیشیلکلر ده یاغلی تاхта میزلرین آلتیندا قورساق اوستونده میریلدایا - میریل - دایا بوغوشوردولار .

دوغاچی "ستار" دا :

— شویوتدو دوغایچن، آیرانینی جئیران مه سینده ن ساغمیشام ! دئییه ، سینی باشینا آتیب ، بیرالی ایله آیرانلی آشین میس قازانینی زنجیرلی قولپوندان یا پیشیب ، او بیرلی الینده ده بیر وئدره دولسو روف کاسا ایله روف قاشیقلاری بولاشیق سو ایچینده گزديره رک ، آداملاری یارا - یارا گاهدن دایانیب ، موشته ری لره آش ساتیردی .

حامباللار نوخود ، مرجی ، آرپا ، بوغدا تایلاری داللیقلاری نین اوستونده یوک آلتیندا تئوشویه - تئوشویه ، قان - ترا ایچینده دیزین چاریقلار آیا قلا - ریندا ، گلیب ، گئده نلر آرالاییب ، "آی گئچ ، قاباغا باخ ، یول وئرقارد - اشیم !" دئییه قاباغا گئدیردیلر .

بو قیزغین بازاردا ، صیرتیق اوشاقلاردا ، اوینا ماقدان ال چکمیردیلر . نئچه سی آغاچ مینیب آت سورور ، نئچه سی کلفه ایشله دیردیلر . بعضیلری ده ، دیلسیز - آغیزسز کندلیلربن پایاغینی قاپیب ، بئورک آتدی اوینا ییردیلار . دلله ک علسکر ده ، مجید قاباغیندا ، آیاق اوستو ، باش ، قیرخیردی . گوده آیاق کتیلین اوستونده اوتوران کیشی ، او جا بویلو ، چال پئرو اتلی - جانلی بیر آدام ایدی . اونون باشی نین بوزارانتی توکلری ، باشینی ۵۰ ده نیوخاری گؤسته ریردی . اوستا ، اونون بوینوندان بیر کیفیر دوشلوک آسمیشدی . الینده بیر دمیر رمکه لی آینا وئرمیشدی . اوزو دیوارا ، دالی مئیدانا اوتوروب ، باشینی قیرخدیریردی .

اوستا ، کؤهنه له دار باشیندا ، تاختا موشتوک داماغیندا ، پاپروسونو سوموروب ، توسدوسونو پوفله یینده ن صونرا ، "بسم الله" دئییب ، لوعا بی تئوکولموش چؤیون پیالادان ، آوجونو ایلمانقی صیولان دولدوروب ، موشته ری نین باشینا تئوکدو . آستا - آستا اوکله مکه باشلادی . بورنونون دئشیکلریند گئومتول توسدونو بوراخیب ، نفس آلاندا ، موشته ری نین باشیندا ایسلانمیش توکلرده ن ، تورپاق قوخوسو ایله قاریشیق قواخ اییسی قالخیب ، اوستانین اوره گینی بولاندیریردی . جانی چیمچشدی . یا شالمیش توکلرین آراسیندان

لۆهمه سو، شیریم، شیریم آغیب، کیشی نین بوینوندان سیزا - سیزا بویون - بوغازینی، اگنینه کی کۆینه گی ایله اؤنلوگونو ایسلادیردی.

اوستا علسکر، اؤز - اؤز ایله بئله فیکیرله شیردی:

" نغیله مک؟ من کی بیر آیری ایش با جارمیرام. چاراسیزلیقدان گره کدیبر کیفیر - کیفیر باشلاری قیرغیب، چوره ک پولومو چیخاردام... نه دوکانیم وار، نه ده سرماییم! اؤزوم ده یئددی باش کیلفهت!"

توکلی وزده لیه - وزده لیه آغزی - بورنونو بوزوشدوروب، دیلی ایلن دوداغی آراسیندا موشته ری نین پئزه وه نگ هئیکلی نی وره نداز ائده ره ک، سس سیز - سمیر سیز دئیینیردی:

" ظالیم اوغلو، لاپ دئییه سن داغ دیبینده ن گلیبدیر! کوناز اوغلو کوناز ائله بیل آیدا بیر یول دا چایدا چیممه گی با جارمیر. آمان بو کند لیلرین الینده ن!..."

موشته ری گوزگونو قاباغیندا ساغلا ییب، اونون ساریم تیل و توتغون اورتاسیندا، اؤز سور - سوفه تینه باخیردی. گوزلری مال گوزو کیمی، کیپر - یکلری نین آراسیندا پیرتد امیش کیمی گوزه چار پیردی. ساغ گوزونون آلت قاباغیندا، ایکی دانا قاسنا قلی زیگیل، گۆبه لک کیمی بیت می شدی. سول گوزونون ده اوست قاباغی هرده ن بیر سه ییری ب، کور اولدوز کیمی گوز ووروردو. گئن، کور وکلو بورنونون آلتیندا بیتن لؤج دوداغی ساها ت پاندولو کیمی آسلان می شدی. گون قاباغیندا یا ن می ش پی شیری نین قات - قات دریمی، اونون داغ آدامی اولدوغونو بللندیریردی.

اوستا علسکر، موشتوک باشینا چا تمیش پا پروزون کۆتویونو، بیر صینیق کیربیت چۆپویله چیخاردیب، یغره آتدی. گۆنو بیر تتیق، یاسدی دابسان باشما قلا آیا قلا ییب، موشته ری یه:

— آکیشی!... دئمه دین هارالیسان؟ دئییه، سؤال وئردی.

موشته ری، باخیشی نی آینا دان قوپا رتدی، باشینی قالدیریب، یوغون سس ایله:

— پولادلی یام!.. دئدی.

اوستا اونون قارایا چا گوه نینه بنزه یه ن ساچلارینی اوغا - اوغا:

— هه! بئله دئی، چوخ یاخشی! جاواب قایتاردی.

صونرا، بیر آیری سیغار آلیش دیردی. درین بیر نفس آلیب، توسدوسونو اوددو.

— پولادلی نین هانسی کندینده نسن؟ دئییه، خبر آلدی.

جاواب گۆزله مه دن ،چۆئون پيالادان بير آووج سو گۆتوروب ،بارماق -
لارى نين آراسيندان سوزه - سوزه موشته رى نين باشينا تۆكوب ،يئنه ده
توك با سمش قولقلارينين اوستونده اورتايا سارى اؤوكه له مگه باشلادى
كىشى ده ن سس چيخما دى .

علمسکر اونون حوصله سيزليکده ن اؤزونو قولاق آردينا ووروب ،دانيشما
ايسته مه ديگيني ظن ائتدى . بلکه ده بويازيق كيشى ،فيکرينين پوزغونلوقو
اوچون سؤزومو ائشيتمه ييب - دئيه ،يئني ده ن سوروشدو :

— آكيشى ، دئمه دين هانسي كنده نسن ؟

موشته رى يوخودان ديسکينه ن آدام كيمي ، اؤزونه گليب ،تاختا كتيلين
اوستونده قورجونوب ،قيچلاريني ديوارا ديره دى :

— هه ،هه ... هانسي كنده نهم ؟ ، اوتقوناراق :

— دلير كندينه ن ! دئيه ،جاواب قايتاردى .

بونو دئيب ، گؤز لريني يئنه ده گوزگونون اورتاسينا زيلله دى .

اوستا علمسکر تاختا موجروسونو آچيب ،اونون ايچينه ن بير ديشى -
دوشموش داراق ،بير دانا دا اولگوج چيخارتدى . سوموك دسته سى نين
آراسيندان تيه سيني آچيب ،حاميش گونونده ن كسيلمش ائشلى بير قئيشه
دال - قاباق چكرك ،سؤولاماغا باشلادى . صورا ،باش بارماغى نين ديرناغى
اوستونده تيه نين ايتليگى ني يوخلادى . ايتليگينه ن آرخا يينا ولدوقدا
قىرخماغا باشلادى .

اولگوج ، خاريلدايا - خاريلدايا باشينا ورتاسيندان بيز - بيزتوكلىرى
ديبه ن قيرخا - قيرخا موشته رينين لئينا سارى آغ جيغير آچىدى .
"ساققا از" كندى نين تالانميش تارلارارى تك ،باش كاساسى ،قالين ، ياغلى
توكلرينى توكدوكجه آغاريب ،تميزله نيردى . آما ،بونولا بئله ،كورگنچى
اوتلاميش چمنليك كيمي باشندا قوزا - قوزا توكلر قالميشدى .

اوستا علمسکر ، الي ايشده اولمادا ، خيالا قابيلميشدى :

— گوره سن نيه بوكندين آدينى "دلير" قويموشلار ؟ ... اولميه بو كند
گنچميشده جين وورموش دليرين بيغينغاغى ايميش ؟

بو فيكىرده ن از گنچيب ،تئزليکله ايشيني قورتاريب ،موشته ريني يولا
سالماق ايسته دى ،آما بو سؤال فيكرينه ن بير دوگون كيمي آسيلميش
جاواب ايسته ييردى .

اوره كله نيب ،تازادان آغزى نين آحيمتيل صيونو اوداندان صورا :

— قوناق ،منى ياغيشلا ،باشيني آغريتديم ! ... كندينيزين آدى نين

"دلایلر" اولدوغونون سببینی صورو شماق ایسته بیردیم! ...
 موشته ری، بوسوزو ائشیده نده، یا واش - یا واش باشینی یوخاری قالدیر
 سینجلی - فیکیرلی بیر آدام کیمی قاشلارینی دارتدی، گۆز لرینی بیر نقطه یه
 تکیک، درین بیر نفس آلدی. آغ جیکه رینه هاوا دولاندا، کؤکسونون باشی
 کوروک کیمی یئللندی. اوزونو دوغرولد اراق :
 - اوستا! ... هئج سن قوچ کورا و غلو آدینی ائشیت میسنمی؟ - دئییه، سوروشد
 علمسکر، باشینی ترپه ده - ترپه ده پولادلی کیشی نین جاوابیندا :
 - هه! .. ائشیت میشم، دئییه جاواب وئردی.

- کورا و غلو، چنلی بئل داغلاری نین قوچوسو ایدی. ایگیت بیر قهرمان ایدی
 کی، اونون تایی نی آنالار آرز دوغوب دور، دئییب، بیر آرز دایان دی. صورنا
 گۆز لرینی مجید دوواری نین نمیشکن کرپیلجری آراسیندا چوروک مالاطین
 اوو و غلارینا تیکدی.

بو حیص - بئیس ده، بیر قیچی صینمیش قاریشقا، بیردانا قیژ قیرمیش
 قارا اوزوم کیله سی نین تینی قاها ریلیمیش قابیغیندا ن یاپیشیب، نیققینا -
 نیققینا یوخاری یا دیرما شیردی.

اوستا علمسکر، بیرالبنده توکلو اولگوحو، او بیری الینده ایسه دیشی
 صینمیش داراقی ساخلیاراق، الینی ابشده ن حکیت، مارا فلا دانیش بلان سؤزلره
 قولاق آسما غا باشلادی.

موشته ری دوداقلارینی یا شالده صحتینه بئله ادا مه وئردی :
 - قوچ کورا و غلونون دؤور - برینه بیغبلان ایگیدلر "دلی" آدی ایله آدلانیر -
 دیلار. کورا و غلو، ایلك دؤنه پاشالار ابلن چیرپیشاندا، دوققوز یوز دو -
 قسان دوققوز نفر دؤیوشچوسو واریدی. گئت - گئده اونلارین صایی آرتیب
 آغیر بیر اوردویا دؤنموشدو. اونلارین مبارزه سی بیر یئره چکدی کی، حسنخا
 کیمی بیر بیرتیجی بیگ، چنلی بئل داغلارینا چکیلیب، بیر حیوان کیمی
 آخورا باغلان دی ...

اوستا علمسکر، تزه معیداندا ن قوپان های - کویلر آراسیندا ن قولاق لاری
 شاخ لاییب، موشته رینین دئدی کلرینه دقتله قولاق آسیردی.

کیشی سؤز لرینین دالیسینی توتدو :

- آتا - بابا لاریمیز بئله دئییر لر کی، اوچ - دؤرد یوز ایل بوندان قاباق
 شاه عباس دؤوره سینده دلیرین چوخو کئنده ن قالخمیشلار. فیکر ائدی -
 اینه دی دوشوندون کی، بیزیم کئندیمیزین "دلی لر" آدلانما سی نین سببی نه

اولموشدور؟

پولادلی کیشی، یاغلی-یوگون سسی ایله، ائله دادلی-دوزلو دانیشیردی کی، علعسکر کیمی شهرده یا شایان بیر آداما تعجب اگله شیردی. او، علعسکرین دقتی نی اوزونه ائله جلب ائتمیش ایدی کی، کیشی نین باشینی قیرخماقدا اولدوغو، یادیندا ن چیخمیشدی.

علعسکر بؤهتله دوشونجه نین قاریشیق حالتینده سئیر ائده رک، نئچه دؤنه باشینی یوغاریدان آشاغیا ترپه دیب،

— بس بئله، ... چوخ یاخشی، دایی اوغلو! چوخ ساغ اول کی، منی باشا سالدون. — دئییب ایشینه ال قویدو.

اونلارین آراسیندا بیر نئچه دقیقه سکوت قاناد سردی. دلّک علعسکر، موشته رینین باشی نین دالینی قورتا ریب قولقلارینین اوستونه یئتمیشمیشدی. پولاد کیشی ده، گؤز لرینی، جووه سی تۆکولموش آینا نین اورتا سینا تیکیب دوموخوق حالدا اوزونه یا خاراق، کؤوشنلرده جان چکیب، آغیر-آغیر ایشلرین آلتیندا بئلی نین بوکولمه سینی، چتینلیکله عا ئله سینه چوره ک قازانما سیننی خاطیرینده ن کئچیریردی.

یازیقلیقلا، اوز ایچینده سس سیز-صداسیز، سیزیلدایاراق باشینی دالیا ساری چؤنده ریب، دئدی:

— اوستا! ... آی اوستا! ... یئر اصلاحاتی اولسادا، بیزیم حالیمیزدا توز قده ری تفاوت گورونمور. بئله کی من گورورم، زمانه هله ده چؤنمه- بیب دیر! چؤنسه ده، گئنه قان صورانلارین مرامی ایله دولانیر. حیاتی ن گئدیشی ائله گؤسته ریرکی، بیزیم ائل لریمیز، ایندی ده اوچ-دؤرد یوز ایل بوندان قابا قکی دؤوره ده، پاشالار عصرینده یا شاییرلار. آما، بونو دا دئمه لی یه م کی، او قارانلیق ایللرده، کوچ کورا و غلکیمی ایگیت لیر تاپیلیردی کوتله لرین حقیقینی آلمین. ایندی نئجه؟ ... پولولار، سرمایه-دارلار، یالانچی اولوک آلتیندا گیزلنه رک، بیگ-خان آدینی دگیشیب، ارباب، تاجیر، کرخاندار، مالک و آیری بیر قوندارما آدلاریلان، آیری بیر شکیللرده بؤیورده ن سوخلوب، بیز لرین قانینی صورورلار ...

ایکی دیلداش، جوت سیرداشلار کیمی، دردلی جانلارینین قویوسونندان وایسیناراق، اوزون-اوزون آه چکدیلر. علعسکر اوزونون و موشته ری نین یارالانمیش دو یغولاریله یانیقلی آرزولارینا، قیصا بیر سؤزله بئله صون قویدو:— هانی او دلی لر؟

کیشینین گۆزلری مونجوق - مونجوق سیزان یا شا ییلن ایسلاندی:

— دوغرودان دا، هانی او دلی لر؟... صون

۱۳۶۴/۱۱/۲۴

آچیقلاما لار:

- ۱ - دلی لر کندی: پولادلو محالیندا، باغرو داغلاری نین آشاغاسیندا نوئور دریا سینا چا تما میث، یولون ساغ طرفینده دوران، هیربخشینه تابع اولان بیر کند دیر. اردبیلدن ۲۵-۳۰ کیلومتره قده رفاصله سی وار.
- ۲ - ساققاواز کندی: دلی لر کندی نه یاغین بیر کند آدی دیر.
- ۳ - قارا پاچا: جیرجیر، لاوا، پینتی، اوشه، باغرو داغلاریندا، نوئور دریا سی نین دوور- برینده بیتن بخش جوره گوه نین آدی دیر. آری چیبینلر بو گوه نلرین زنگلی کوللرینه عاشق اولاراق، بال شفتینیا ونلاردان صورالار.

لغت لر: ملکه = بلال، ذرت . پشیک = جعبه . کرکی = تیشه . جیهه = طناب . قیرخ قات = هزارلا . یغلین = پستان . خیرخه نک = گلوگاه . هونو = پشه . دوغاجی = آیران ساتان . روف = روی = آلومینیوم . کلفه = لاستیکی حلقه . کتیل = چهارپایه . رمکه = قاب . چویون = لعابی قاب . قوواق = کپک . لؤمهه = لیغلی . وزده له مک = اوورهدورماق . کوناز = دوشونمیه ن، دویون . قاسناق = یارا قابیغی . لؤج دوداق = قالین دوداق . قورحونماق = ترپشک . موجورو = کیچیک جعبه . سینجلی = دقت لی، فیکیرلی، تین = گوشه . دوموغوق = مبهوت . وابسینماق = تأسف .

قارلیقلی محمود باقری

قارلیق بیر آدلیم تورک اٹلی نین آدی دیر و غزنوی لرسلسه سینی قورانلار دابو اٹلدن دیلور. بو اٹل دن اوغوزلارلا بیرلیکده مین ایل بوندان قاباق اورتا ایرانا گل میشلر و بیر بوداگی دا ساوا-همدان اطرافیندا اوتوراق ائدیبو بو ایکی شهرین آراسیندا اوز آدلارین بیر یوردا وئریب ، اورادا قارلیق آدیندا بیر کند تیکیبلر .

آقای محمود باقری ۱۳۲۱ شمسی ده - همدانین درگزین بخشی نین قارلیق کندینده آنادان اولوبدور . آتاسی نین آدی محمدطاهر ، اونون آتاسی نین آدی عبدالحسین ، عبدالحسینین آتاسی جوزعلی بیگ و اونون آتاسی قیطاس ایمیش . جوزعلی بیگین قادینی گوهرخانم و او دا قرمیز - یئلی فتح الله بیگ (فقیر تخلصو تورک شاعر) ین قیزی ایمیش . (فقیر عزیز و ارلیق درکیسی وسیله سی ایله تانیتدیریل میشدیر .)

آقای محمود باقری نین دودمانیندا چوخلو فضل و کمال اهل سی توره نیبلر .

آقای باقری فارسجا و تورکجه بیردیوانا شامل اولان گوزل شعرلی واردیر . امزوده نظمی ده استخدام اولوب ، او اداره ده چالی شیر . یاغشی دیر اونون شرح حالین و شعرلرین اوز دلیلندن دینله یک :

* من *

قیرخ بیر ایل بوندان قاباق قویدوم قدم اعصاره من
گوز آچیب ، باخدیم ، جهان و گنبد دواره من
اتامین آدیدى طاهر ، جدیمین عبدالحسین
شعرینن شیرین اوله ، شاید دفسم حضاره من
جوزعلی بیگدن اولار اولموش ، او دا قیطاس دن
کربلایه دوردو ده گفتمیش ولی بیچاره من
بار آله آتش جنگی امزون خاموش اٹله
کربلانین آچ یولون ملحق اولوم زواره من
زادگاهیم دیر منیم قارلیق ، شهرده ساکنم .
عم قیزیمدیر همسریم ، دل وئرمیش دلداره من

حاصل بو زندگانلیق بئش اوشاق منندن اولور
 هر بیرین ایندی. گرهک عازم ائدم بازاره من
 یا چورکدن اوتتری یا اتدن ساری صفده دورا
 شرمگینم هر بیریندن ائتدیگیم آزاره من
 کندیمیز من شرقدن آقداشه محدود ائیلهرم
 غربدن شاه باغیننی ساللام الان پرگاره من
 قبله سمتینده بیات و بایخان ، اما ، قوزشی
 داغکندیبنده بیرآز منسوبودوم خانلاره من
 شهربانی ده من استخدام دولت اولموشام
 بئش تومنندن اوتترو برجا ائیلهرم نظاره من
 نچه گون بوندان قایاق ناگه بیئتیشدیم منزله
 بیرقوناق گوردوم ،کی دوشدوم بیرقدر افکاره من
 آشنا اولموش قدیمی دوست تورکی دیر مثل
 فکره گفتم چرخش بو گنبد دواره من
 سوز آچیلدی ائیلهدی اظهار حاجی جعفری
 بیر کمال اهلیندن اوتترو اولموشام آواره من
 بیر بلند آواره آقای " کمالی " ادلی شخص
 تورک شعرین او دئیر احیاء ائدیم همواره من
 کلمیشم تا سیزدن ایندی استعانت ائیله ییم
 چون خوشوم گلدی حقیقت بیربئله رفتارہ من
 قول و فردیم بنده دن بیر ایشاگر مقدر اولا
 باکمال میل اقدام ائیلهرم ایثاره من
 اهل فضل و اهل علم و اهل ذوقه نوکرم
 قابل اولسام خادم بو مردم بیستاره من
 گر سوادیم یوخ ولی واردیر صفا قلبیمده چوخ
 مستمع ده اولماسا عرض ائیلهرم دیواره من
 " باقری " یم شعریمی من یازمیشام دفترلره
 و فرمرم سوز نقدیننی هیچ درهم و دیناره من

✦ ساپ ساری ساچلار ✦

گوی کیمی گوزلریوین رنگی نه زیبادی گوزل
 گول کیمی گونه لرین رنگی فریبادی گوزل

قاشلارین قوس قزح دیر کی، قورولموش قیسه ده
 یاغیشی گوز یا شیمیزدیر کی، هویدادی گوزل
 گوزونون جاذبه سی جذب ائله دی قوتیمی
 جانیمی آل ائلمه ذره جه پروادی گوزل
 ساپ ساری ساچلاریوی سینه وه سرساکت اولوم
 بی دوا دردیمی زین نسخه سی پیدادی گوزل
 صورتین سطح سجنجل کیمی صیقل وثریلیب
 کیپرگیگین دشنه کیمی قاطع وبرادی گوزل
 نه دوداقلاریوه قیماق دئیهرم، من نه ده بال
 دانیشاندا نفسین مثل مسیحا دی گوزل
 قلعه حسنه چیخاردیب سنی قدرت قلمی
 دور قیام ایله قیامت بئله برپادی گوزل
 هر نه مقیاس وجاهتده خیالاته گله
 مجتمع سنده اولوب هر نه کی، زیبادی گوزل
 خالقین خلقتینی "باقری" و خلق گوروب
 بو خصوصیتهدیر عاشیق و شیدادی گوزل

✽ چوره ک صفی ✽

دوشموشدوله چوخ هراسه گوردوم	آروادلاری ناناوا صفینده
بعضی چولانیب پالاسه گوردوم	بعضی اوزانیب پیاده رو دا
بس کی گئینیب لباسه گوردوم	دوکجه کیمی اورتاسی یوغوندور
اوغلوم گئده جک کلاسه گوردوم	سئلندی بیر کی، بیرچوره ک وثر
دوشدو خانم التماسه گوردوم	شاطر دئدی : هئج پارادا وثرم
آچمیشدی دیلین سپاسه گوردوم	هرکس کی، قاباقدان آلدی گفتدی
ملت دوشوب التماسه گوردوم	اعلام ائله دی خمیر توکنندی
پرت ائتدی بیر سی کاسه گوردوم	باشلاندی حدیث ناسزا چوخ
شاطر سوخولوبدو طاسه گوردوم	مغلوبه اولوبدو جنگاویاندا
کلدی "سارا" باسه باسه گوردوم	قویدو یخره چادرین اویاندان
ظلم اولدو عجب اناته گوردوم	یغرتیلدی چادر، جریلدی کؤینک
آز پوفله قمیش بوناسه گوردوم	آلله دئدیم بیر آرز دوروب باخ
من ده سنی کم حواسه گوردوم	اغت "باقری" سوزلریوی کوتاه

***

✽ دئدی یوخ ✽

بیر نفر دن دونن خبر آلدیم
 دئدیم علت نه دیرکی یاغشی دگیل
 توولادی باشینی آتیب قاشینی
 اون دنه مرغ فروشه یالواردیم
 هر نه اولسا دئدیم پولون وئررم
 التماس ائیله دیم کی، وئریاریسین
 دوتقون اولدوم دئدیم کی بیرزادان
 نهجه سن؟ یاغشیدیر ایشین دئدی یوخ
 سخت گئچدی مگر قیشین؟ دئدی یوخ
 بیرده قیرچیللادیب دیشین دئدی یوخ
 بیرطویوقدان ساری، دوشون دئدی یوخ
 خام اولایاکی بیشمیشین دئدی یوخ
 قیچلارین وئر ویا دوشون دئدی یوخ
 چیخار اصلا سنین باشین دئدی یوخ

✽ بیر بئش کلمه ✽

باخما قینین بیر سری وار
 عاشیق لیگین خلعتنی
 گوزلری وار پاچا - پاچا
 او بیر جوان من بیر قوجا
 قاشی محراب نمازیم
 آله بیلیری نیازیم
 او بیر شمعدی من پروانا
 دوشونده لیمو عمانا
 گول اوزو وار برک اوره کی
 " محمود " دئیر یار اوره کی
 بیلیرم دئییه بیلیمیرم
 تیکمیشم گئییه بیلیمیرم
 بئلی اینجه بو بو اوجا
 سوزومو دئییه بیلیمیرم
 گوزوم یاشی دستمازیم
 ذکرینی دئییه بیلیمیرم
 دولانیرام یانا - یانا
 باخیرام دئییه بیلیمیرم
 او دور قلبیمین دیره کی
 داشدیر یاقییه بیلیمیرم

✽ تئلر آچیلدی ✽

سووشدو قیش گئنه گلدی بهار و گوللر آچیلدی
 پرنده لر گولی گورجک دوباره دیلر آچیلدی
 آغا جلا ر اگنینه گئیدی شکوفه کؤینگ کی یکسر
 گلیب دی موشتولوقا سا قساغان کی بوللار آچیلدی
 بولودلارین قوشونو اوز قویوبدو داغلارا ساری
 یاغیش تئوکوب سره لردن آشاغی سئلر آچیلدی
 چوبان داوارلاری سوردو او اوئلو تپه لراوسته
 قویون، قوزو، مله شیر مهربان دیلر آچیلدی
 او خیردا قیزلره بیر باخ کی، تازه یونجه دریلر
 گتیردی لر افوه خندان اولوب کی اللر آچیلدی

آتا آتانی چاغیردی، آتا چاغیردی بالانسی
 یثیب له ترشویونان یونجاندان گؤووللر آچیلدی
 چیخن باخین نئجه کندین کناره سی یاشول اولموش
 سراندازی آغیدی گوتدو داغ و تئلر آچیلدی
 قوزئی لرین قاری گشتدی، سو اولدی دره دن آخدی
 جاجیق چیخیب سوقاناق سیز اولوبدو دللر آچیلدی
 چینه چکن، باغینی بئلله دن لر، آرخ آریدانلار
 وئریبیدیلر سه سه س آئی دورون کی چؤلر آچیلدی

✽ آختارییر ✽

طوطی طبعیم طریق شکرستان آختارییر
 گزمگه سیمرغ صولت جای جولان آختارییر
 شعر آدیندا گرچی بیر ناقص کلامیم وار ولی
 کودک باذوق تک راه دبستان آختارییر
 اهل ذوقین محضین درک ائیله مک مشتاقی یم
 چون اوشاق کی، مادر آغوشونده پستان آختارییر
 فقر و فاقه ملکنون بی دست و پا سرداری یم
 یوخ الیمده حربه، لیکن مرد میدان آختارییر
 باخما پوزقون حالیمه یا وضع استضعافیمه
 باخ غنای طبعیمه قارون دوران آختارییر
 برخیا تک ملکت بلقیسی احضار ائتمگه
 تخت و تاج و شوکت فر سلیمان آختارییر
 ویل بیر شخص مطفف وای بر هر محتسکر
 ائتمگه بو ملت ایرانی ویلان آختارییر
 ایکی الله اورتاسیندا، ناقه صالح کیمین
 پی اولانلار مجری احکام قرآن آختارییر
 ملت مستضعفی، ملت خیابانیندا گؤر
 پمب آب و ترمز و لاستیک پیکان آختارییر
 هر نه ذهنه گلسه یازما چک عنان صحبتی
 چوخلاری بو ملتین دردینه درمان آختارییر
 "باقری"نین یوخ اومیدی بیرکسه غیر از خدا
 خلقه بیر غمخوار اولان پیرجماران آختارییر

﴿ اتلیک شامی ﴾

اتلیک شامیندا گلدی قوناق بیرنجه نفر
کشتی دوتان و قولدور و پرزور و حملهور
اونلار ائوینده گیتیشیدی چون ضیافته
نوبت یفتیشدی شام وئره بو شخص بوسفر
صرف اولدو شام و چای و چاق اولدی داماغلاری
بیر کس مبارز ایستدی کشتی دوتا مگر
اول دوتوب یخیب یئره ائو صاحب اوغونو
تصمیم دوتدو تا دوتا بیر کشتی دگر
ایکینجی سین آلیب باشینا گؤبهدی یئره
گلدی اوچونجو ووردو اونا ضربه بیشتر
چون غالب اولدو اوچ نفره شیرگیر اولوب
وحشت دوتوبدو مضطرب اولدو قوناق لـ
وئردی شعار کیمدی کی، میدانیمه گلـ
ساللام ترابه هیکلینی اولسا شیر نـ
بیر شخص اولار ایچینده اولاردان مسن ایدی
سئلندی گل اوتور ائلمه سینهوی سـ
وئردی حواب سن ده توتورسان بویورگونان
خوفا ئیلمه یواش یئره ویرام سنی پـ
جوشه گلیب قوجا اونو دوردو قوجا قـ
آلدی باشین قوجاقه و لیکن نجه سـ
آرش صفت فشار وئریب با تمام زور
آسدان چیغیردی بسدی بوراخ سیندی دـ
طاقت کسیلدی، باتدی حریفین قابیرقاسی
یا لواردی چونکی حس ائلهدی بیرقده ر خطـ
آزاد ائدیپ قوجا دئدی مغرور اولما چـ
بیخدین اوچون سن و سنی من اولدو سـ
سؤز یوح بالام دولوبدو سنین باشیوه تـ
اما مثل دئیله توتون کنده دن چیـ
بونلار اولونموش ایشدی چکیب نظمه " باقری "
بیر شخص اونا دئییدی اودا شعرینن دئیر

✽ باغری قارا ✽

ای منیم بختیم کیمی زولفی قارا ✽ ای یفریشه ککلیک و باغری قارا
 وثرمه ییب هرگز سنه زیور لباس ✽ بلکه قدین و فردی زینت پالتارا
 سو بیغیلدی آغزینا گورجک سنی ✽ یوخسا سنسن ای گوزل آب غورا
 چوخ تلمسه بیر قدهر آهسته گشت ✽ بو شتابیله گفدیرسن دی هارا
 گوزلریم دوشدو سنه بی اختیار ✽ ایستیری گویلوم سنه چوخ یالوارا
 یا منی ائیله قوناق بیر بوسه یه ✽ یا اوزون امر ایله چکسینلردارا
 یا بوساعت گر یوخوندور حوصله ✽ بس اقلأ وعده وثر بیرگون صورا
 منده یوخ تقصیر گویلوم ایستیری ✽ بس کی خوشگل سن اوره ک سالمش زورا
 سندن اوترو نئچه بیتنی سؤیله دیم ✽ سایمیران هئج شاعری قلبی قارا
 بیر دؤنوب باخدی آقا تک نؤکره
 گولمگه سالدی دئدی قاچ ایت گورا

✽ حقوق بشر نه دیر ؟ ✽

مرتجع مملکت لرین آدینسی ✽ بی حیالر قویوبلار انسانی
 دوشه قرآنه یوللاری یازیلیب ✽ انمال مؤمنون اغـوانی
 گر چی یوخ احتیاجیمیز لیکن ✽ گور نغجه تک قویوبلار ایرانی
 گلدی گئتدی خبر یازان نه قدر ✽ گزدیلر شهرهای ویرانی
 گوردولر گرچی کور باطن لـر ✽ بیر بئله دیده های گریانی
 چوخلاری هرزادین وثریب الدن ✽ استقامت ائدیب دلیرانی
 دین یولوندا بیزیم جوانلاریمیز ✽ ائیله ییب مات و محو دونیانی
 هئج دولتده جرئت اولمادی تا ✽ ائده محکوم بعثی جانی
 دئسه لر بس نه دیر حقوق بشر ✽ بیلهدی کیمسه بو معمتانی
 نه دیر آزادلیق مجسمه سی ✽ مسخره ایلریز آمیرکـانی
 یوخدی داخی حناییزین رنگی ✽ گؤتورون جمع ائدین بودوکانی
 بارالها بو رهبری ساخلا ✽ اوز پناهینده سن کماکانی
 قدرتینله اوزون حمایت ائله
 رزم رزمندگان ایرانی

*****

سعید سلماسی

شهرتاریخی سلماس از جمله کانون‌هایی بود که در درگیری مشروطیت مردم غیورش با به اهتزاز درآوردن پرچم آزادیخواهی، در این جنبش شرکت کرده و در راه به ثمر رساندن آن از ایثار جان و مال خود دریغ نکردند. در این نهضت مردان از جان گذشته‌ای از میان دلاوران این دیار برخاستند و به زعامت روحانی مبارز حاج پیشنماز سلماسی سینه سپر کرده و مردم به پا خاسته‌این سامان رارهبری کردند و برای همیشه نام نیکی از خود به یادگار گذاشتند؟ از جمله آن‌ها زنده‌یاد، جوان ناکام سعید خلیل زاده، سلماسی بود. این جوان شوریده‌سر که نویسنده و شاعر توانا و سخنوری چیره‌دست بود به تمام معنی عشق به وطن و آزادی داشت و به قول مرحوم نصرت‌الله فتحی: "وی از آزادیخواهان بنام و صاحب سیف و القلم و نطق بود و جنبه تشویرسینی داشت و از کلمات اوست: دایما انقلاب، دایما انقلاب" (۱)

این مبارز ناکام که از خاندان محترم حق و ثردی بود به انقلاب یعنی دگرگونی جامعه از سیستم قرون وسطائی آن روز به یک نظام مترقی و پیشرفته که در سایه حکومت قانون و حاکمیت مردم، کشور به استقلال و آزادی واقعی می‌رسد ایمانی ژرف و باوری عمیق داشت و بسرای رسیدن به هدف والايش از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کرد. تا این که در عنفوان جوانی جان بر سر آرمان متعالی خود گذاشت و با نثار خون خویش با وجدانی راحت روی در نقاب خاک کشید و به همین علت هم هست که نامش در تاریخ معاصر میهنمان زنده و جاوید مانده است.

کسروی درباره وی می‌نویسد: "از شهرهای آذربایجان خوی، سلماس و اورمی، هر یکی به اندازه خود پیروی از تبریز نمودند و جنبش در آن‌ها ریشه دوانید. در سلماس انجمن برپا شده و حاجی پیشنماز رئیس آن و سررشته دار کارها می‌بود و نیک می‌کوشید. یکی از آزادیخواهان آنجا شادروان میرزا سعید بود که گاهی در استانبول و گاهی در تبریز و گاهی در سلماس می‌زیست و جوانی سراپا غیرت و مردانگی می‌بود" (۲)

(۱) نصرت‌الله فتحی - مجموعه آثار قلمی ثقة الاسلام شهید - ص ۴۸۶

(۲) احمد کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۲۶۳

ظاهرزاده^۱ بهزاد نیز که کوشندگان مشروطیت در آذربایجان را به چهار گروه تقسیم کرده شادروان سعید سلماسی را در رده^۱ نویسنده‌گان و سخنگویان عمده به حساب آورده است^۱

شرح حال این شهید راه آزادی در مجله^۲ یادگار چنین نوشته شده است :

" در سال ۱۳۰۶ قمری کودکی در سلماس به دنیا آمد که از همان اوان زندگی آثار نجابت، راستی و درستی در ناصیه^۳ وی تجلی می نمود. این طفل که " آقابالا " نام گذاری شده ولی بعدها خود را سعید نامید. پس از طی دوره^۴ کوتاه و شاداب کودکی به تحصیل آغاز کرد و وارد مکاتب وقت در سلماس گردید. پدر و جد سعید در روسیه به امور ملکداری و تجارت مشغول بودند به همین جهت نیز در معادن نفت باکو صاحب املاک و علاقه بودند، سعید به همین مناسبت پس از مدتی کسب دروس مکتبی به سوی روسیه مسافرت کرد و به شهر باکو رفت .

... سعید در مدت اقامت خود در باکو با برادران او راج او ف که در آنجا با تاسیس چاپخانه به نشر کتب سودمند ادبی و تاریخی، داستان ها و ترجمه های آثار نویسندگان خارجی اقدام می کردند آشنا گردیده و با مطالعه کتب مختلف و افزایش معلومات خود باطناً به افکار آزادیخواه- هی و حریت طلبی محبت وافر بهم رسانیده بود. پس از آن که قهرمان مشروطیت در حدود یکسال در باکو اقامت نمود به همراهی ادیب، شاعر و روزنامه نگار سلماسی مرحوم محمود غنی زاده به سیاحت در روسیه و مسافرت در داخل این کشور پرداخته بالاخره به مناطق بیلاقی مانند پتسی غورسکی، یالتا و کیلاودسکی رفت .

... وی پس از دیدار از شهرهای روسیه از جمله تفلیس یک مشروطه خواه فداکار، صدیق و جوان پرشور با رأمد و به ایران مراجعت کرد و با خود یک چاپخانه^۵ سربی به همراه آورد که روز تاراج مغازه های مجیدالمک سواران قره داغ و مرند آن را تاراج کرده و به هم زدند. این چاپخانه امید نام داشت و اولین مطبعه^۶ سربی در آذربایجان بود .

... زمان بازگشت سعید مشروطه طلبان دسته دسته انجمن برپا کرده و همین وقت نیز آزادگان دیلمقان (مرکز سلماس) با تشکیل کمیته و مجامع مختلفی در توسعه^۷ نهضت مشروطیت و استحکام اساس آن می کوشیدند. این هنگام تنی چند از ناکسانی که سعادت خود را در ذلت و نکبت

(۱) ظاهرزاده بهزاد - قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران ص ۲۱

قوم ایرانی دانسته و از وجدان و شرافت دور بودند پیش مجسمه استبداد و ولیعهد وقت محمدعلی میرزا به سعایت گفتند که کسانی در خفا کرده و بر ضد مقام سلطنت مشغول تفتین و فسادند.

آن روزها اقبال یار مشروطه طلبان بود. انجمن ۱۴ نفری آزادخواه - هان سلماس که سعید نیز از موسسین آن به شمار می رفت از بدکاری سخن چنان و اندیشه های ناپاکشان بی خبر مانده بودند. بدین جهت چنانچه صلاح دانستند که مجالس رثاء و روضه ترتیب داده گاه و بیگاه در چنانچه محافل مذهبی گرد آیند و پس از پایان مجلس به مذاکرات لازم در باره مرام جمعیت و اقدامات خیرخواهانه آن بپردازند تا از این راه هم به ثواب اخروی و هم به صلاح و خدمت مردم برسند.

این حال دوام داشت تا آن که فرمان مشروطه صادر شد. خیر تلگرافی اعلام مشروطیت در ایران به دیلمقان رسید. مردم این شهر کوچک مانند سایر ساکنین ستم دیده و محروم ایرانی با شور و شعف تمام این مسزده پیروزی را استقبال کردند، همگی در مسجد بزرگ شهر گرد آمدند، متن تلگراف خوانده شد، مردم از مضمون آن اطلاع کافی بهم رسانیدند. آنگاه سعید، سرباز دلاور مشروطه به پا خاسته نطقی پر حرارت ایراد کرد. او حق داشت که بر خود بیالد و شاد و خرم روز پر سعادت را با سخنان مهیجش به کلیه همشهری های خویش تبریک و تهنیت گفته باشد زیرا که به مقصود دیرین خود رسیده بود (۱)

زنده یاد میرزا سعید هر جا بود با استفاده از تمام وسائل ممکنه با شجاعت کم نظیری در انقلاب شرکت داشت چنان که مرحوم امیر خیزی می نویسد: "مرحوم سعید جوانی شجاع و سخور بود. نطق های آتشین می کرد. قبل از انقلاب در تلگرافخانه و میدان مشق تبریز نطق های مهیج می کرد. حتی شبی در تلگرافخانه صدای انفجاری شنیده شد که مردم متوحش شدند، سعید به آواز بلند گفت نگران نباشید چیز مهمی نبود، بعد معلوم شد که چیزی از مواد محترقه در جیبش بوده که منفجر شده است و بنده هم با اعضای انجمن ایالتی دریکی از اتاق ها بودیم که سعید را آنجا آوردند، رنگ رویش اندکی تغییر یافته بود، مرحوم بصیر السلطنه گفت کمی نمک بباؤ - رید که میرزا سعید بلیسد، گفت من به این چیزها تنزل نمی کنم. به هر

---

(۱) مجله یادگار - سال سوم - شماره دهم - ص ۷۷

صورت جوان فداکار، هنرمند، درستکار و حقیقت‌پرست بود... وی پس از به توب بسته شدن مجلس به استانبول رفت و مدتی در آن شهر اقامت نموده با جوانان زون تورک آشنا شده و از افکار ایشان متأثر می‌گردید" (۱)

سعید پس از آن که وارد خاک عثمانی می‌شود در جهت مبارزه با استبداد صغیر و اعاده دوباره آزادی به ایران دقیقه‌ای راحت‌نمیی نشیند. وی با این که در آن موقع بیش از ۲۰ سال نداشت ولی چون معنی واقعی راحت‌زیستن در فضای آزادی و دموکراسی را خوب دریافته بود و می‌دانست که اگر به جای خودکامگی فردی و سلطه‌اولیگارش، حاکمیت به دست مردم بیفتد و توده‌های مردم صاحب سرنوشت خود بشوند، چه تغییر و تحولاتی در جامعه رخ می‌دهد و چگونه کشور در شاهراه ترقی و پیشرفت به سرعت راه خود را می‌پیماید. با قلم و بیان و با تلاش شبانه‌روزی مبارزه خود را ادامه می‌دهد.

حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی که او نیز پس از کودتای خونین محمد علی شاه از ایران هجرت کرده و مدتی به کشور عثمانی می‌رود در خاطرات خود می‌نویسد: "در این ایام دونفر از جوانان ایرانی نزد من آمده اظهار می‌کنند در بیگ‌اوغلو انجمنی تشکیل خواهد شد و از عثمانیان، ایرانیان، آرامنه، کردها و اروپائیان از هر یک ناطقی به زبان ملی خود نطق می‌کند. برای همدردی با ایرانیان و تقویت نمودن از مشروطیت ایران از طرف عموم فارسی‌زبانان هم شما باید نطق کنید" پس از آن که نماینده هر یک از قوم‌ها سخنرانی می‌کنند: "از طرف مردم آذربایجان نیز سعید سلماسی که جوان غیرتمند و از نخبه آزادیخواهان آن سامان است به زبان ترکی آذربایجانی نطق غرائی نموده دو ضمن از سیدجمال الدین اسدآبادی و میرزا آقاخان کرمانی و اشخاصی که در دوره ناصر الدین شاه در راه برهم‌زدن اساس استبداد فداکاری کرده‌اند و از حوادث اخیر ایران و از غیرتمندی مردم آذربایجان، از حرکات ناشایست دربار - بیان تهران و بالاخره ذکر جمیل از حاج میرزا ابراهیم تبریزی، سیدجمال الدین واعظ اصفهانی، ملک‌المتکلمین اصفهانی و میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل شهدای راه آزادی به میان آورده، روان آن‌ها و دیگر شهدای وطن را شاد نمود و نطق او بسی مستحسن واقع گردید" (۲)

(۱) حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - ص ۳۶۲ و ۳۶۳

(۲) یحیی دولت‌آبادی - حیات یحیی (ج ۳) - ص ۴۲ - ۳۸

از جمله اقدامات میرزا سعید در کشور عثمانی برقرار ساختن ارتباط با نیروهای مترقی و آشنا ساختن آنها با اهداف انقلاب مشروطیت ایران و خواست‌های حق طلبانه ملت ایران و جلب کمک و همدردی آنان نسبت به انقلاب مشروطیت و مبارزات مردم ایران به ویژه آذربایجان بود. جمعیت اتحاد و ترقی از جمله گروه‌های پیشگام آن روزی ترکیه بود که توسط وی همکاری خود را با انقلابیون میهنمان آغاز کردند. و حتی تعدادی از آنان به ایران آمده و در پیکارهای آزادی بخش مردم آذربایجان شرکت کردند. طاهرزاده بهزاد می نویسد: " این جوان در آن هنگام به یک کار شگفتی برخاست. توضیح آن که چون به انقلاب ایران به ویژه به تبریز بسیاری از آزادیخواهان جهان از جمله کمیته اجتماعیون - عامیون ایرانیان قفقاز و کمیته سوسیال دموکرات ملت روس و کمیته آشنا - کسیون آرامنه مردانه کمک می فرستادند، جمعیت اتحاد و ترقی عثمانی نیز که هنوز در کشور خودشان مشروطه نگرفته بودند، گویا هنوز در سالونیک بودند دلسوزی‌هایی به مشروطیت ایران نشان می دادند. در این هنگام شادروان سعید سلماسی یک دسته از آنان را به فرماندهی خلیل بیگ (عموی انورپاشا که سپس ملقب به خلیل پاشا گردید) با خود همراه گردانیده به یاری مجاهدین خوی آمد. چون پس از مبارزان مجلس جنگ بین آزادیخواهان تبریز و سپاهیان محمدعلی میرزا در گرفت و کم کم تبریزیان فیروز گردیده و کار به جاهایی رسید که گذشته از تبریز درخوی نیز کانون آزادیخواهی بنیان یافت، به این معنی که مجاهدین آن شهر را نیز گرفته و حیدرخان عمو او غلو و دیگران در آنجا دسته‌هایی پدید آورده و با گردانی که محمد علی میرزا بر سر آزادیخواهان می فرستاد به جنگ‌های سختی پرداختند." ^۱

کسروی بقیه ماجرا را چنین دنبال می کند: " بدینسان درخوی کوشش‌هایی می رفت رفته رفته جنگ با گردان سخت تر می گردید. در این هنگام جوان غیرتمند سعید سلماسی با دسته‌ای از جوانان آزادیخواه عثمانی به فرماندهی خلیل بیگ به یاری آزادیخواهان رسیدند، در این زمان در عثمانی مشروطه داده شده ولی سلطان عبدالحمید هنوز بر تخت جای می داشت و اینست دسته " اتحاد و ترقی " در نهان به کارهایی می کوشید و چون در نتیجه کشاکش مرزی میان ایران و عثمانی، سپاهیان عثمانی در نزدیکی

های قوتور جای داشتند و جانفشانی های آزادیخواهان ایران را از نزدیک تماشا می کردند، کسانی از ایشان همراه میرزا سعید به یاری شتافتند. سعید را نوشته ایم که یکی از جوانان مشروطه خواه بسیار غیرتمندی می بود، و چون در استان بول به بازرگانی می پرداخت و بارها به خاک عثمانی می رفت، عثمانیان او را می شناختند.

عموماً و غلبه مجاهدان به پیشواز شتافتند و سه دسته ایرانی، ترک و ارمنی دست به هم داده به کوشش پرداختند. سپاهی در سعدآباد در برابر ماکوئیان گردآمده جنگ در میان رخ می داد. خلیل بیگ با دسته خود به آنجا پیوست.

روز چهارشنبه هیجدهم اسفند (۱۶ صفر ۱۳۲۷) جنگ بزرگی در میان رخ داد و چون داستان آن را در روزنامه مکافات نوشته ماکوتا شده اش را می آوریم.

شب چهارشنبه سه ساعت پیش از با مداد مجاهدان از ترک و ایرانی به چند دسته شده به فرماندهی خلیل بیگ همراه ابراهیم آقا و میرزا سعید از سعدآباد به تکان آمده از رود قوتور گذشته خود را به کنار دیه ها - شروود زسانیدند و هنوز آفتاب ندیده بود که با دشمنان به جنگ پرداختند. مجاهدان سپس بسیاری از خود نشان می دادند. هم جنگ می کردند و هم پیای آواز به " زنده باد ستارخان سردار ملی " بلند می داشتند، خلیل بیگ زود زود می گفت: " آرقا داشلار قورقما یون، وورون، یا شاسو مشروطه " شادروان سعید از بس خورش جوش می زد آرامش نتوانسته گاهی آواز به " یا شاسین حریت " بلند می کرد، گاهی با مجاهدان به سخنپرداخته می گفت: " برادران بزنیید، نترسید، خون بهای ما پایداری مشروطه است... نام نیک ما را در تاریخ ها خواهند نوشت، گاهی روی سخن را به دشمنان گردانیده می گفت: " ای بی غیرتان کجا می گریزید؟ مگر می پندارید با گریختن، از شما دست خواهیم برداشت؟ "

امروز یکی از سران کرد کشته شده چهارتن دیگر دستگیر افتاد. از مجاهدان دلیری بسیار دیده شد.

در مکافات می نویسد: " در کنار رود قوتور آنقدر از دشمن کشته و زخم دار افتاده بود که از جریان خون آن ها رنگ آب تغییر داشت " راستی آن که صدتن کما بیش از آنان کشته شده بود. از اینسو نیز شادروان میرزا سعید باشتن دیگر از مجاهدان کشته گردیدند. شادروان سعید به آرزوی

خودرسیده خونش را در راه آزادی به خاک ریخت ، خلیل بیگ درباره این جنگ تلگراف پائین را به استانبول فرستاد : " ... حوالی خوی محاربه ، صدنفر ماکوشی مقتول و خطیب شهیر میرزا سعید سلماسی شهید ، خلیل" ^۱ بدین ترتیب این جوان مبارز پاک درون درس ۲۱ سالگی در راه آزادی و بهزیستی هموطنانش شربت شهادت نوشید و شهادت وی : " موجب تاثر کلیه آزادیخواهان شد ، مرحوم سعید را جوانان آزادیخواه سلماس از ته دل دوست می داشتند ، تا زنده بود غالب سوگندهای ایشان به جان سعید بود و بعد از مرگش به روح سعید " (۲)

چنان که همشهری و همسنگر مبارزش روانشاد غنی زاده سلماسی شاعر و نویسنده معروف پس از شهادت سعید در حق وی گفته است :

کبریائین شهید والاسی روح ایران سعید سلماسی (۳)
 " نکته جالب توجه تر آن که روزی که سعید از سلماس به قصد شرکت در محاربه به خوی می رفت سیدی را وکالت داده و وی را وادار به طلاق عیالش نموده بود . او می گفت : من همراه مجاهدین از ترکیه آمده ام سزاوار نیستم که در خانه پهلوی عیال خود به سربرم . من به میدان جنگ می روم و به شهادت می رسم .

همچنین سعید مرحوم هنگامی که از ~~سازنینیک~~ (یکی از شهرهای ترکیه) به سوی ایران عازم بود آموزگاری را نیز به نام ناجی بیگ به سلماس آورد . و مدرسه مشهور سعیدییه را که در آن وقت با اصول نو تشکیل شد بنانهاد ولی قوم " جلو " هنگام حمله و غارت در دیلمقان عمارت مدرسه مزبور را با خاک یکسان کردند و کودکان محصل را به قتل رسانیدند " (۴) وی علاوه بر مدرسه یاد شده کتابخانه و قراوتخانه امکدار تاسیس کرده " اینک چند بیت از اشعار سعید سلماسی که در شماره ۲۱ روز دو-شنبه ۷ شعبان ۱۳۲۵ قمری در روزنامه فریاد اورمیسه به مدیریت آقا زاده طبع شده :

- ۱ (احمد کسروی - پیشین - ص ۸۷۵ .
- ۲ (حاج اسماعیل امیرخیزی - پیشین - ص ۳۶۳ .
- ۳ (نصرت الله فتحی - پیشین - ص ۴۸۶ .
- ۴ (مجله یادگار - پیشین - ص ۸۳ .
- ۵ (دکتر سلام الله حاوید - فداکاران فراموش شده آزادی . ج ۴ - ص ۲۴

آه ای یار جان، ای مونس شب‌های اضطراب
 بازم توفی؟! فدای نگاه ملول تو
 گل‌ای مدام گریه و افغان افدن وطن
 بازم چرا غریق خیال و تائری؟
 هر شب آخان سرشک تاثر نه‌دیر، نه دن
 بی خواب و بی حضوری چشمان حسرتت
 ائیلدر لیال عشقیمی بریاد ای وطن
 ای خسته طیب‌جو، ای باغ خاطرات
 ای سبزه زار شوقی سوسوزدان صولان چمن
 آهی که از درون من آید معانی‌ش
 مقصودیمیز خلاص وطن دیر وطن وطن
 ایام دی گذشت و صباح بهار ماست
 اوغروندا حاضر یک کی، ائدک بذل جان و تن
 مرحوم امیرخیزی در کتاب خود درباره اشعار بالا چنین اظهار نظر
 کرده است :
 مرحوم سعید در واقع عاشق وطن بود و یقین دارم که اشعار فوق
 اعم از آن که از حیث شعریت قابل توجه باشد یا نه، از دل سوزناک
 عاشقی برآمده، از این جهت بسیار قیمتی است " (۱)

(۱) حاج اسماعیل امیرخیزی - پیشین - ص ۳۶۳

" آی ساوالان " شعر مجموعه سی چیخدی

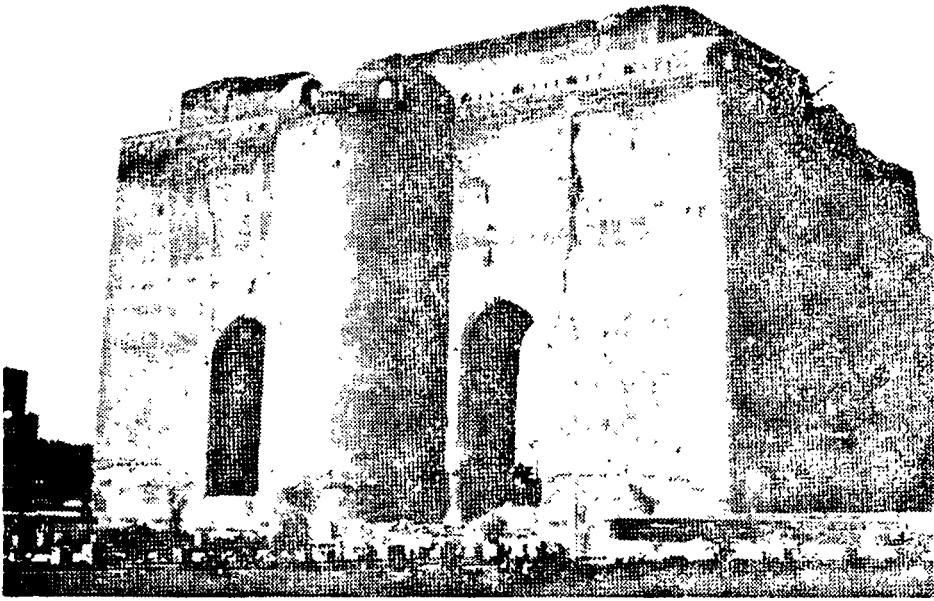
محترم واعظ " حاج آقا سید جعفر موسوی " نین (آی ساوالان) آدیندا
 شعر کتابی چیخدی ، گله‌جک ماییمیزدا بو کتاب حقینده تفصیلات
 وئریله‌جک دیر . (وارلیق)

۱۹۵۸ دە ۶۳ رىق مەنەسى نىن امتىياز بىيەسى دوكتور جواه ھىت آقا ايله
تائىشلىق مناسىتىلە اونا اتخاف اندىرەم. «غلامعباس بىدراخاننى آجاتى»

قويمايىن سىرخوش اولوب ، اسروگە مستانە دئىم
او اوچولموش ، يىغلان اولسره مېخانە دئىم
اۆلك، اۆلك دى، نەخىر خىردى، گىتاي بىگ دالىلر
قويمايىن من دلىنى سىز لىرە ديوانە دئىم
او گىر مېش كىدە تىزگىتمە دى تا من دە دورام
سن مسلمان بالاسى اين مسلمانە دئىم
وطن ايران دى منە ، اسلامى آل قاندى منە
تورك دىلى چاندى منە ، جانىما پرواقە دئىم
ايراق اولسون كى ، اكر ايرانا بىگانە گلە
قوراق اولسون بوغازىم اۆزگە يە جانانە دئىم
آلاھا چوخ شو كوز اولسون كى ، منى قويمادى او
اۆز دىلىمدە دئىلن سۆزلەرە افسانە دئىم
يە يە! ھاپباس، نە قشنگ دونيادا سۆزلر دوزە لىر
كۆز لورم مور ائللە ين باشلارلا بىگانە دئىم

بىر قوشما

نە كزىر سن بىزىم يىردە	آ ، قاشلارى قارا كۆزل !
سىياھ تىلن بو كۆنلومو	چكر ايندى دارا كۆزل
خوش گلىبىسن بو يىرلەرە	آدين دەشوبىدو دىلپلەرە
منى سالىبسان چۆللەرە	وورما قىلە يارا كۆزل
مارالى سان بو دوزلرین	جئىرانسا پنزر كۆزلرین
او، بالدان شىرین سۆزلرین	اىلر دردە چارا كۆزل
ساقى يىتىر منە ساخر	بىگانە يە ائتمە بساور
ستە قورىبان اول «ساور»	گىدىر سن بس ھارا كۆزل

مغرور دایان ، آئین آچیق ، اوزون آغ تک آلاما اگیل ، ارکیم ، آی ارکیم
اوندان باشقا ، سن بیر کسه اگیلمه قارشیندا گؤر اگیلرکیم ، آی ارکیم !

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

تهران، خیابان ولی عصر، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن عصرها ۶۴۵۱۱۷

چاپ کاویان - میدان بهارستان